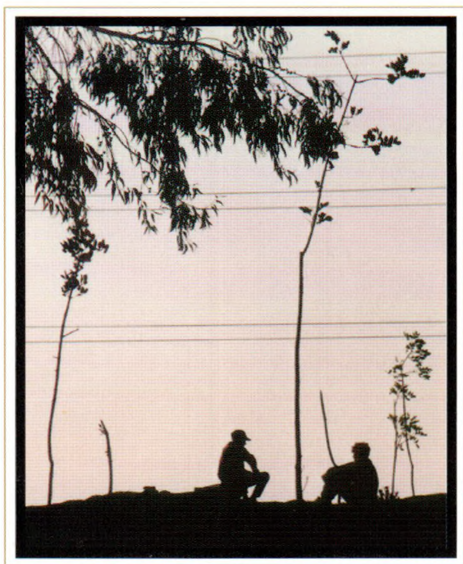
Alphonso Lingis

Bendra kalba, paskiri balsai

Vilniaus paskaitos

baltos lankos

ALPHONSO LINGIS

Bendra kalba, paskiri balsai

Vilniaus paskaitos

Iš anglų kalbos vertė
Danutė Bacevičiūtė

baltos lankos

UDK 165
Li445

Knygos leidybą parėmė
Kultūros rėmimo fondas

Dailininkas
Zigmantas Butautis

Redagavo
Asta Bučienė
Dovilė Janušauskaitė
Neringa Mikalauskienė

Printed in Lithuania
ISBN 978-9955-23-329-9
ISSN 1822-6949

Turinys

Pratarmė

Alphonso Lingis gimė 1933 m. Čikagos apylinkėse, kur ūkininkavo jo tėvai, emigravę iš Lietuvos prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Jis studijavo filosofiją Loyolos universitete Čikagoje, paskui, vadovaujamas žymaus belgų fenomenologo Alphonse'o de Waelhenso, Leveno katalikiškajame universitete parašė ir apgynė daktaro disertaciją, skirtą Jeano Paulio Sartre'o ir Maurice'o Merleau-Ponty filosofijai. Sugrįžęs į Ameriką, Lingis dėstė įvairius filosofijos dalykus Pitsbergo Duquesne, o vėliau ilgus metus – Pensilvanijos valstijos universitete. Anglakalbiame pasaulyje jo vardą išgarsino puikūs Maurice'o Merleau-Ponty ir Emmanuelio Levino veikalų vertimai. Lingis išspausdino daug akademinių straipsnių, skirtų plačiai suprastai fenomenologijai, moderniajai ir dabartinei filosofijai.

Vėliau Lingio filosofinio darbo pobūdis labai pasikeitė. Tiesa, jis niekad neatsisakė fenomenologijos, suvoktos visų pirma per Martino Heideggerio, Maurice'o Merleau-Ponty ir Emmanuelio Levino prizmes, kaip svarbiausios prieigos prie patirties, tačiau praktikavo fenomenologiją ar postfenomenologiją labai savitai. Lingis manė, kad Edmundas Husserlis ir kai kurie jo sekėjai pernelyg pabrėžė pasaulio sričių vienybę, sąryšius ir saitus. Iš tikrųjų pasaulį sudaro daugybė labai įvairių, skirtingų ir vienas į kitą nesuvedamų dalykų, ir kaip tik šis neišsemiamas daugis, nesubendrinamų paskirybių telkiniai duoda minčiai vis naujo peno, reikalauja atitinkamo apmąstymo.

Lingis priėjo prie išvados, kad, nuolat susiduriant su žmogiškojo ir anapusžmogiškojo pasaulio, taip pat su savosios savasties, daugove, įvairove ir tankiu, Husserlio ir Sartre'o iškeltasis pažinimo ir veikimo subjektas pasirodo netinkamas mąstymo atramos taškas. *Ego* negalima laikyti visų jo sumanymų, veiksmų, sprendimų, vertinimų centru. Šiuo atžvilgiu Lingis sekė „triukšminga struktūralizmo tradicija“[1], ją tęsė. Apie asmens tapatumą esą galima

kalbėti ne kitaip, kaip tiktai pasitelkiant ir turint omenyje visą patirties pilnatvę.[2]

Pasak Lingio, netgi tai, kas tau privalu, sužinai anaiptol ne tik iš savirefleksijos, bet ir iš susitikimų su kitais be galo įvairiais ir skirtingais žmonėmis, jų veiksmais, dirbiniais ir kūriniais. Mat „Imperatyvas, kurį juntu valdant kito būvį erdvėje, prislegia mane taip pat netarpiškai, kaip ir tas imperatyvas, kurį junta mano paties protas; aš jį pajuntu taip pat pagarbiai, kaip mano protas pajunta dėsnio imperatyvą, jį patį įpareigojantį. Bet tai yra *kitas imperatyvas*, užginčijantis tą, kuriam visuomet paklusdavo mano protas“[3]. Šį svetimą imperatyvą parodo ar netgi „primeta“ kito malonumo ar kančios atjautimas, ypač susijęs su tiesioginiu kūnišku jo artumu. „Imperatyvo svorį junta paviršiai, kuriais kitas ar kita į mane atsigręžia nuvargę ir pažeidžiami, ir tai užgauna mane ir sujaukia mano ketinimus.“[4] Tai abipusis dalykas, įvykis, kuris ištinka abu susitinkančiuosius ar bent kurį vieną iš jų. „Kiekvienos gyvos būtybės pakilumas, linksmumas, geismas, apmaudas, nelaimingumas, apatija ir neviltis patraukia praeivio žvilgsnį ir prikausto dėmesį. Jie įsiveržia į

kitų organizmų suvokimo laukus ir praktinius interesus. Supainiodamos kitus, mūsų emocijos sujaukia jų mintis, įsiskverbia į jų planus, konkuruoja su jais, žeidžia nuogąstavimais ir abejonėmis. <...> kiekvienas malonumas, į kurį pasineriame, kiekvienas skausmas, kurį patiriame, sustiprina mūsų įtaką kitiems.“[5]

Tiesioginė kūniška duotis apima ne tiktai asmenų, bet ir pasaulio, įvairiausių gamtos darinių bei pačios pirmapradės terpės (*the elemental*) patirtį. Todėl Lingis prieina išvadą, kad kalba nėra tiesiog sutartinis kodas, paverčiantis patirtis lygiavertėmis ir sumainomomis. Pasak jo, „žmonių kalba suvoktina kylanti iš gamtos gaudimo – murmesio, kurį skleidžia gyvūnai ir galiausiai visi esantys ir reaguojantys daiktai. Savo kodų bangomis mes susižinome ne tik su žmonėmis koduotojais, bet ir su gamtos giesme, skundu, su kakofonija“[6]. Visa tai yra savaiminės dalykų svarbos epifanija, santykyje su kuria, galima sakyti, vyksta supratimas anapus bet kokios hermeneutikos. Galbūt jis netgi nebelaikytinas supratimu. „Mūsų judesiai nėra spontaniškos iniciatyvos, nukreiptos prieš inertiškas mases; mes judame vėjo gūsių,

šlamančių medžių ir gyvybingų kūnų apsupty. Mūsų judesius veikia kraujo tėkmė, vėjo pulsavimas, tarsi nendrių šiūravimas ritmingi cikadų garsai rudenio medžiuose, pravažiuojančių automobilių ūžesys, voverių šuoliai ir pajutusio pavojų elnio nerimastis."[7]

Vis dėlto net ir šis anapusžmogiško pasaulio patyrimas, vargiai bevadintinas supratimu, pasak Lingio, yra savito imperatyvumo, į mane nukreipto reikalavimo šaltinis. „Nenumaldomas vyro troškimas įgauti stiprią ir proporcingą briedžio muskulatūrą, o moters troškimas judėti grakščiai it pantera neužsitarnavo dorybės vardo. Šio troškimo šaknys ne etinėje kultūroje – jis kyla viliojant gamtai, kuri iš prigimtinio poreikio grožiui demonstruoja koralų, žuvų, drugių ir paukščių kūniškąjį paradą ir išdailina aklų moliuskų geldeles tokiais pat nuostabiais raštais bei spalvomis kaip ir fazanus."[8] Gamtos grožis toks akivaizdus, kad žavėjimasis ja savaime įpareigoja, estetika tampa etikos pagrindu. Kartą pamatyta tūkstantmečių sekvojų giraitė gali tapti imperatyvu ją saugoti. Lingis plėtojo Levino atsakomybės kito *aš* akivaizdoje idėją, papildė

ją atsakomybe gyvūnams, augalams ir netgi negyviems buviniams.

Lingis daug keliauja, dažniausiai vienas pats, po tolimus pasaulio kampus visuose penkiuose žemynuose. Jis ne tik įdėmiai stebi ir liečia neįprastų vietinių kasdienybių faktūras, bet ir įsitraukia į nuotykius, leidžiasi sužeidžiamas. Lingis mėgsta parafrazuoti Sokrato ištarą, kad neištirto gyvenimo neverta gyventi, dialektiškai ją papildydamas: negyvento gyvenimo neverta tirti. Šitaip performuluojant, savęs tyrimo uždavinys anaiptol neatmetamas, jis pasirodo esąs sudėtingesnis, labiau netiesioginis, taip pat eksperimentinis, netgi provokacinis, kultivuojantis, intensyvinantis savąją netapatybę, ekscesą, transgresiją. Susitikimas su tikrove įvyksta per pavojingus kraštutinumus. Kartais tai virsta savotiška ekstremalaus turizmo filosofija.

Lingio savianalizė būna negailestinga, nors ji niekad nevirsta knaisiojimusi savyje, o išvados paprastai padaromos lyg tarp kitko. Esė „Palaiminimai ir prakeiksmai“ jis metonimiškai ir sentenciškai rašo: „<...> Jūs nepažįstate moters tol, kol vieną dieną nepalaiminate vi-

satos ir jos pačios, mat ji privertė jus kvatotis ir juoktis iš savęs; kol vieną dieną nepravirkdė jūsų ir neprakeikėte jos ir savęs, mat ji privertė jus raudoti taip, kaip niekada nesate raudojęs <...>“[9].

Lingis rašo labai asmeniškai, remdamasis savąja susitikimų, susilietimų ir susidūrimų patirtimi ir stengdamasis plastiškai ją perteikti. Įvairios ir skirtingos patirtys pareikalauja atitinkamų aprašymų. „Manau, kad kiekviena nauja filosofinė įžvalga atsiranda naujos ir tikslesnės deskripcijos dėka.“[10] Čia vyksta savotiška dvikryptė patirties sklaida: „<...> Kai išrandu žodžius apie tai, ką matau, aš matau naujus dalykus ir patys žodžiai gali vesti mane prie naujų daiktų matymo“.[11] Filosofija padeda nušviesti skirtingas tikroves, „filosofinė kalba *padaro daiktus regimus*“[12]. Plėtodamas savo filosofinę kalbą, Lingis laisvai naudojasi iš dabartinių mąstytojų ir tyrinėtojų – Friedricho Nietzsche's, Georges'o Bataille'aus, Michelio Foucault, Michelio de Certeau, Gilles'io Deleuze'o, Jacques'o Lacano ir daugelio kitų – skolintais sąvokiniais ištekliais, varijuoja ir iš naujo apgalvoja jų temas, bet paprastai nesileidžia į grynai teorinius ginčus ir

tikslinimus. Lingis sugeba kažin kaip stebuklingai atgaivinti filosofavimo aktus, susieti juos su konkrečiausiomis gyvenimo srauto akimirkomis. Rodos, žinomi mąstytojų tekstai staiga ima iš naujo autentiškai byloti. Jo paties žodžiais sakant, „mūsų suvokimai, siekiai, veiksmai mums pasirodo ne kaip vienetiniai įvykiai ar išskirtinės visiškai sutelkto gyvenimo figūros, nepermatomos artėjančios mirties sienos akivaizdoje. Jos pasirodo kaip iš kitų perimti ir dar kitiems perduodami suvokimo ir veiksmo modeliai, gyvenimo substancijos bangos, ateinančios iš neatmenamos praeities ir nusitęsiančios į neapibrėžtą ateitį“[13].

Ypatingas raiškus Lingio knygų – daugiausia tai esė rinkiniai – poetinis stilius būtinas tam, ką jis laiko filosofavimui esmišku dalyku: pasakoti istorijas ir šitaip leisti bent netiesiogiai patirti kitam – skaitytojui. Perskaitęs Vilniuje esė, kurioje buvo kalba apie kondorus Anduose, ir sulaukęs vingrių gnoseologinių klausimų, jis kiek patylėjo, o vėliau nežymiai paryškindamas parafrazavo kelis jau pasakytus sakinius: „Įsivaizduojate? Esi giliame tamsiame tarpeklyje, o kelių kilometrų aukštyje, neju-

dindamas keliolikos pėdų ilgio sparnų, saulės apšviestas sklendžia milžiniškas paukštis."

Jis labai savitas viešas paskaitininkas: kartais Lingis skaito savo kruopščiai išdailintus rašytinius tekstus raiškiu aktorišku balsu užtemdytoje salėje, skambant egzotiškai muzikai, pasišviesdamas žibintuvėliu ir leisdamas perskaitytiems puslapiams nukristi ant grindų.

Lingis pirmąkart atkeliavo į Lietuvą 2001 metais. Atviros Lietuvos fondo pakviestas, 2002 m. gruodį jis vėl atvyko ir perskaitė penkias paskaitas, kurios spausdinamos šioje knygoje, taip pat atsakė į auditorijos klausimus. Deja, tinkamai įrašyti pavyko tik pirmųjų trijų paskaitų klausimus ir atsakymus. Laiške, parašytame iš Bankoko, Lingis pasiūlė knygos pavadinimą ir atsiuntė diskelį su kiek pataisytais Vilniuje skaitytų esė tekstais.

Arūnas Sverdiolas

Prologas

Filosofijos praktika šiandien

Šiandien filosofijai iškyla tokių didelių uždavinių! Kasdien astronomai vis tiksliau žemėlapyje pažymi didžiausius visatos atstumus ir datuoja žvaigždžių atsiradimą bei išnykimą. Jie nurodo laiką, kada mūsų saulė užges ir saulės sistemoje išnyks bet kokia gyvybės forma, kada išnyks galaktikos. Kaip fundamentaliai turės keistis mūsų gamtos evoliucijos ir kultūros istorijos, žmogaus lemties ir mūsų pačių gyvenimo galimybių ir reikšmės pojūtis, kai juos perkelsime į šią naują kosmologinę erdvę ir laiką! Pastaraisiais dešimtmečiais ekologija ir evoliucinė biologija iš pagrindų pakeitė mūsų materialaus pasaulio ir gyvenimo pojūtį. Viską,

ką iki šiol supratome apie žmogaus gyvenimą ir sąmonę, turėsime pertvarkyti remdamiesi nauju gamtos pasaulio supratimu.

Mokslo ir technikos darbuotojai, užsiimdami precedento neturinčiais medicinos, genetikos ir genetinės inžinerijos tyrimais, puikiausiai supranta etinių gairių poreikį. Milžiniškos pramonės korporacijos įsisąmonina tiek savo organizacijų, tiek konkurencinės globalios rinkos, kurioje jos veikia, neetiško veikimo nusikalstamus rezultatus. Nauja tarptautinių korporacijų galia, reikalaujanti pasaulio rinkų, iš pamatų sukrėtė nacionalinių valstybių politines institucijas. Socialinio teisingumo reikalavimo, kaip jį formulavo marksistai, žlugimas sukėlė mūsų pasaulio susirūpinimą ir sumišimą dėl to, ką visuomenės ir civilizacija gali ir turi pateikti kaip įgyvendintinas vertybes. „Demokratija“ yra negatyvi sąvoka, pateikianti priemones, o ne tikslą. Mūsų postmarksistiniam pasauliui reikia naujos teisingumo sąvokos. O be teisingumo koks gi yra gėris, bendrasis gėris, kurio gali ir turėtų siekti mūsų technikos civilizacija?

Kokia filosofija galime užsiimti spręsdami tai, kas buvo pavadinta „kito“ problema – t. y. problema supratimo ir sąveikos su kitais žmonėmis (ir kitų rūšių atstovais), kurių psichiką pripažįstame esant visiškai skirtingą nuo mūsų?

Fenomenologija, suprantama tik kaip aprašomasis pranešimas apie tai, kas gali būti stebima, plėtojama kalba, kuri pritaikyta tam, kas stebima, ir nėra tiesiogiai abstrakti ar selektyvi, man atrodo, yra esminis metodas to, ką galime turėti omenyje kalbėdami apie filosofiją šiandien. Iš tikrųjų, man regis, kiekvienoje filosofijoje nauji ir vaisingi yra ne apibendrinimo ir teorizavimo momentai, o fenomenologiniai aprašymai, atskleidžiantys tai, kas anksčiau buvo nepastebėta, palikta be dėmesio.

Klasikinė fenomenologinės filosofijos programa, išdėstyta Edmundo Husserlio, netrukus buvo modifikuota atkreipus dėmesį į jos kalbą ir į kalbą apskritai. Martinas Heideggeris ir Jacques'as Derrida pripažino, kad tada, kai fenomenologiniame aprašyme naudojamasi tokiais terminais, kaip „kūnas“, „faktas“ ir „sąvoka“, šie

terminai ima veikti priešpriešų sistemų viduje. Šiandien vartojama filosofinė kalba yra tolesnis išplėtojimas Platono įvestos priešpriešų sistemos: kūnas/siela, kalba/sąvokos, faktai/idealai, realu/idealu, laikas/amžinybė ir t. t. Ši sistema yra metafizinė sistema, tačiau minėtos sąvokos formuoja ir savitas mūsų mokslo disciplinų kalbas. Derrida parodo, kiek šis diskursas yra logocentrinis, fonocentrinis ir, pasinaudojant Jacques'o Lacano psichoanalizės bei feministinių teorijų išaiškinimais, falocentrinis. Frantzas Fanonas, Edwardas Saidas ir kiti ėmė demonstruoti, kiek mūsų politinio, sociologinio, antropologinio ir psichologinio diskursų kalba yra „vakarietiška" ir aiškiai kolonijinė ar postkolonijinė.

Taigi šiuolaikinė filosofija turi grįžti prie savo pačios kalbos, istorijos ir tekstų, aiškiai išdėstydama, kaip jie buvo sukonstruoti. Šis kritinis ir dekonstrukcinis darbas gali suartinti filosofinę kalbą ir filosofiją. Būdas, kuriuo kalba ir filosofinė kalba gali paversti matomais daiktus ir daiktų aspektus, santykius ir aplinkybes, tiriamoji ir atskleidžiamoji kalbos galia pirmą

kartą gali būti suprantama kaip praradusi gebėjimą matyti, kaip užmiršusi būtį. Sykiu suvokiama, kad nepaisyta ir to, jog terminai bei sąvokos yra apibrėžiami ne tik per jų priešpriešas su terminų ir sąvokų išsidėstymu sistemoje – metafizinėje, ontoteologinėje, falocentrinėje, kolonijinėje ir postkolonijinėje. Terminus ir sąvokas nustato ir savitas empirinis sluoksnis, kuriam konceptualizuoti jie ir buvo skirti. Hilary Putnam parodė, kad tai, kas turima omenyje kalbant apie „elektrą", negali būti sugriebiama vien mokslinėmis formulėmis ar vartojama sąvokine kalba, veikiau šioji yra išvedama iš kasdienės kalbos ir išlaiko su ja analoginį santykį („srovė", „krūvis", „teigiama ir neigiama"). Nes kiekvienas tyrinėtojas autentiškai supranta, ką reiškia elektra, empirinės patirties metu: dirbdamas su statinės elektros iškrovomis, žaibolaidžiu, elektros lempute... Dėl šio ryšio skirtingų sričių tyrinėtojai – elektros energijos gamybos tyrėjai, telekomunikacijų inžinieriai, meteorologai, garso ir vaizdo priemonių technikai – šiek tiek skirtingai suvokia, ką reiškia „elektra", – o tai paaiškina, kodėl skirtingose

laboratorijose tyrinėtojai iškelia skirtingas hipotezes ir teorijas.

Šiandien laikas pasidomėti, kaip filosofinių terminų ir sąvokų reikšmę apriboja ir apibrėžia kiti terminai ir sąvokos esamose sistemose, taip pat jų pirminiai ryšiai su konkrečiu tipiniu empiriniu turiniu, o sykiu pasidomėti, kaip terminai ir sąvokos veikia atskleidžiant daiktus ir daiktų aspektus, ryšius ir aplinkybes. (Palyginti su antropologija, kur grynai struktūrinė mitų analizė nepaisė ankstesnio įsitikinimo, kad mitų reikšmė atsiranda ritualo ir praktikos metu).

Nors fenomenologinis aprašymas ir yra esminis metodas visoje filosofijoje, filosofija negali būti vien fenomenologinė. Tiesioginis žmogaus elgesio aprašymas yra ribotas; jį reikia praturtinti sociologiniu ir istoriniu supratimu, tarpkultūrinėmis studijomis ir evoliucine biologija. Vienas savitų fenomenologijos pasiekimų – filosofinis žmogaus seksualumo ir erotiškumo supratimas. Jeano Paulio Sartre'o, Maurice'o Merleau-Ponty, Ludwigo Binswangerio ir Georges'o Bataille'aus studijos buvo

labai originalios ir plataus užmojo. Tačiau šis proveržis pasirodė esąs ribotas; vėlesnis tyrimų pakilimas radosi su istorinėmis ir sociologinėmis Michelio Foucault analizėmis bei tarpkultūrine antropologija. Praktinių tyrimų darbas filosofams yra toks pat esminis, kaip ir antropologams.

Gilles'is Delauze'as ir Félix'as Guattari diskursą įsivaizduoja ne kaip reprezentaciją, o kaip žemėlapių braižymą. Filosofija vieną sritį žemėlapyje žymi pasitelkdama kitos srities diskursą: psichoanalizę – politinei ekonomijai, kalbotyrą – kulinarijos menui, genetiką – psichologijai. Tačiau filosofinės veikimo srities išsiplėtimas gali įgyti naujo holizmo ar idealizmo formą, realų esinį ir įvykį pateikiant kaip įvairialypių kontekstų ir santykių sankirtą. Iš tikrųjų realumas yra realus ir individualus užsidarydamas savyje, kurdamas savo paties tankį, savo paties vidinę tvarką ir jos plėtotę. Savo reikšmės jis neišveda tik iš kontekstų ir istorijos.

Taigi, kokia bus mūsų filosofijos praktika? Jai reikia remtis fenomenologiniu aprašymu,

tačiau sykiu būti dėmesingai ir visų kitų empirinėse disciplinose atliekamų praktinių tyrimų rezultatams. Ji neturi siekti konstruoti savo pačios žodyno, gramatikos ir retorikos, neturi ir paprasčiausiai dekonstruoti filosofinės tradicijos žodyno, gramatikos ir retorikos bei kanono, veikiau jai reikia įtraukti visą kalbos turtingumą, visą kasdienio, mokslinio, o kartu ir literatūrinio žodyno turtingumą, visą gramatikos turtingumą, visą retorikos ir stilių sudėtingumą bei įvairovę. Ji privalo naudotis visais supratimo ir aiškinimo būdais: aiškiai išdėstydama formalų įrodymą, taip pat analizuodama konkretų pavyzdį. Plėtodama aprašymus, atskleidžiančius ligi tol nepastebėtas detales, aspektus, ryšius, o sykiu parodydama, kiek esantys paaiškinimai yra klaidingi ir neadekvatūs. Smulkiai papasakodama, kaip kas nors įvyko, taip pat suminėdama, kaip prie ko nors prieita ir atskleista dalykų padėtis, taip pat smulkiai nupasakodama nuostabą: parodydama, koks savitas yra koks nors esinys, įvykis ar situacija.

Nepažinus protas

Tądien, kai atvykau į Limą, saulė jau visą savaitę šviesdavo tik po dvi valandas per dieną. Kitą dieną ji švietė vos vieną valandą, dar kitą – nepasirodė išvis. Užėjo *garúa,* tas keistas šaltas vandenyno rūkas, keturiems mėnesiams uždengiantis visą Peru pakrantę. Bėgant savaitėms rūkas tapo tirštesnis, prisisunkė miesto transporto ir pramonės teršalų. Mano kambaryje sudrėko drabužiai, o popieriai ištižo; lauke pastatai buvo šlapi, o gatvės dumblinos, nors ir nelijo. Dabar netgi trumpam nuotoliui įveikti naudodavausi taksi – keistomis senienomis, kurios užgesdavo prie raudono šviesoforo signalo ir išlikdavo gatvėse tik todėl, kad joms būdavo įmontuojamos nusibaigusiųjų detalės. Turėjau ištrūkti; nusprendžiau vykti į Naską.

Nuvažiavau taksi į oro uostą ir laukiau prie man nurodytos kolonos. Netrukus pasirodė lakūnas, Carlosas, ūsuotas jaunuolis tamsiais akiniais ir dailia ruda lakūno striuke. Pro galines duris jis išvedė mane į pakilimo tako galą, prie „Cessnos". Įsėdo ir liepė man įsitaisyti šalia. „Cessna" pakilo ir metėsi į *garúa,* o paskui iškilo virš jos. Čia švietė saulė, didinga ir nepriklausoma, kokios nemačiau jau ištisas savaites! Iš viršaus matoma *garúa* buvo lyg švari ėriuko vilnos antklodė, vientisa ir be aiškių ribų besidriekianti virš vandenyno mūsų dešinėje; tolumoje, į kairę nuo mūsų, kartkartėmis pro ją, tartum sinkopė šiame baltume, pasirodydavo ledo dengiamos Andų viršūnės. Jau nebegalėjau įsivaizduoti savęs Limoje ir jos tamsiose drėgnose gatvėse, nebegalėjau rasti sau vietos jokiose kelių, miestų, žemynų žymimose koordinatėse; Žemės planeta pakeitė kryptį ir toliau judėjo be mūsų. Tris valandas netrikdoma jokios turbulencijos „Cessna", atrodė, nejuda, be jokių ženklų pakibusi Saulės sistemoje.

Tada Carlosas švelniai nukreipė „Cessnos" nosį žemyn, ir ėriuko vilna aplink ją pakilo, pas-

kui ėmė retėti. Baltame rūke man pavyko įžiūrėti blankias ilgas linijas, ištęstus trikampius, kvadratus ir trapecijas. Praėjus kelioms minutėms po to, kai rūkas pakilo virš jų, jos stabilizavosi pilkoje plokštumoje apačioje. Dabar Carlosas išlygino „Cessną“ ir apsuko ratą virš pakrantės plokštumos, kur linijos spinduliais sklido, pasak jo, šimtą trisdešimt kilometrų, nukrypdamos visomis kryptimis, jų šimtai, dauguma persikertančių. Jis rodė linijas, kurios sukosi ir virto paukščiais – kondoru, fregata, ereliu, kolibriu, papūga, milžinišku paukščiu su zigzago pavidalo kaklu, ilgesniu nei jo kūnas. Jis sakė, kad ten buvo aštuoniolika paukščių. Apsuko lėktuvą, kad parodytų beždžionę, dvi lamas, šunį, krokodilą, orką, žuvį, iguaną, vorą, gėlę; o tada – pirmojo Andų kalno šlaite – žmogaus figūrą su į animacinių filmų ateivio galvą panašiu apskritimu, šią figūrą Carlosas pavadino pelėdžmogiu.

Galiausiai nusileidome. Dabar pamačiau, kad linijos yra labai negiliai įbrėžtos, dauguma vos kelių centimetrų gylio. Nuzulintų akmenų lygumoje, kadaise apsemtoje vandenyno,

esama gipso, padedančio išlaikyti fiksuotas linijas. Jų nepadengė smėlynai ir neištrynė erozija. Šis regionas yra sausiausia žinoma planetos vieta; čia lyja rečiau nei Sacharoje. Sausumos keliautojas, retai tepraeidavęs pro jas nuo Francisco Pizarro konkistos laikų, manydavo, kad tai senovinių drėkinimo sistemų liekanos. Linijų suformuojamos diagramos tokios didelės – iki penkių mylių ilgio, o vietovė tokia plokščia, kad stovėdamas tarp jų nematai jų raštų. Dvidešimtojo amžiaus trečiajame dešimtmetyje per jas buvo nutiestas Panamerikos greitkelis. Iš Arkties atplūstanti šalta Humboldto srovė šią pakrantės lygumą uždengia tirštu jūros rūku. Galiausiai 1932 m., kaip man pasakojo Carlosas, nedideliu lėktuvu po rūku skrisdamas lakūnas pastebėjo, kad, užuot formavusios drėkinimo sistemos tinklą, linijos sudarė keistas geometrines diagramas.

Mes nuvykome į mažą kotedžą, kuriame gyvena Maria Reiche. Jos verandoje išgėrėme arbatos ir lengvai užkandome. 1932 m. Maria Reiche, jauna vokiečių matematikė, dirbo prie savo daktaro disertacijos; vasaros atostogas ji

praleido Kuske. Laisvalaikiu nagrinėjo inkų civilizacijos astronominę matematiką. Ji susipažino su lakūnu, o tada nuvyko pasižiūrėti linijų Naskoje. Ji ėmė braižyti jų žemėlapį naudodamasi topografinio matavimo instrumentais ir vaizduodama jas pagal skalę 1 cm = 10 metrų. Vieną dieną ji nustebo pamačiusi, kad piešia milžinišką kolibrį. Iš Naskos ji jau nebeišvyko. Keleto medinių polių tyrimui pasitelkusi anglies radioaktyviojo skilimo metodą ji nustatė, kad linijos pieštos nuo 300 m. pr. Kr. iki 900 m. po Kr.; kartais ant jau anksčiau nupieštų linijų. Dauguma jų yra geometrinės figūros – zigzagai, spinduliai, virpančios linijos, ištęsti trikampiai, kvadratai, palinkusios trapecijos, spiralės ir dvigubos spiralės, žvaigždės. Jos aptinkamos neaprėpiamose lygumose, siaurose tarpeklių plynaukštėse ir išdžiūvusių senų upės vagų labirinte esančiose lygios žemės salose. Jos nubrėžtos nuostabiai tiksliai – linijos, besitęsiančios 2 600 pėdų (apie 800 metrų), nuo tobulos tiesės nukrypsta vos du colius (penkis centimetrus). Kiekviena gyvūnus ir žmogų vaizduojanti linija, kurias Carlosas man parodė

iš oro, nupiešta tolydžiai tęsiant vieną, niekada nesusikertančią liniją.

Jas nubrėžė žmonės, kurių kultūra išnyko seniai dar prieš inkams išplečiant savo valdžią nuo Kusko ir Kito Andų viršūnėse. Naskos civilizacija buvo vienas didžiausių techninių ir meninių pasiekimų, jai priklauso nuostabaus audimo pasaulio rekordas buvo rasta audeklo skiautė, kurios kvadratiniame centimetre yra susipynę 750 siūlų, – ir keletas puikiausios senosios Peru keramikos pavyzdžių. Tačiau linijos buvo vienintelis jų užrašas. Jas, didžiausią mūsų planetoje kada nors sukurtą tekstą ar meno kūrinį, dengia paslapties rūkas.

Kartą lygiadienio metu Marios Reiche draugas pastebėjo, kad viena didžiųjų linijų yra nukreipta tiesiai į horizontą, kur leidosi saulė. Tai jai į rankas įdavė pirmąjį siūlą. Maria Reiche iškėlė hipotezę, kad linijos sudaro milžinišką kosminį žemėlapį. Kondorų, kolibrių, beždžionių figūros vaizduoja žvaigždynus. Ji vis dar tikrina šią hipotezę. Dar labai nedaug linijų ji pajėgė susieti su nakties dangumi. Visos jos identifikacijos siekia išspręsti vieną klausi-

mą: kadangi sukdamasi apie savo ašį žemė visą laiką svyruoja, nustačius, kad ta linija žymėjo saulėlydį per lygiadienį, galima būtų sužinoti, kada ji nupiešta. Tačiau linijos buvo pieštos daugiau nei dvylikos šimtmečių laikotarpiu.

Bandyta kelti ir kitokių hipotezių. Antropologai įsitikinę, kad jos veikiausiai turi religinę reikšmę: tikslumas linijų, tobulai tiesiai nupieštų per daugelį mylių ir per tiek daug amžių, rodo, kad jos svarbios santykiui su transcendencija. Kadangi vaizduojamos figūros padarytos naudojantis viena tolydžia, niekada nesusikertančia linija, kodėl gi jos negalėtų būti ritualinių procesijų takai? Vis dėlto dauguma linijų neveda prie jokios olos ar šaltinio, kurie galėtų turėti sakralią reikšmę, jos tiesiog baigiasi tuščioje lygumoje. Vietose, kur nėra linijų, aptinkami pelenų apskritimai, tačiau juose nerasta jokio galimų aukų kaulų pėdsako. Kai kurios linijos tęsiasi iki pat Andų prieškalnių, o paskui kyla tiesiai į viršų, žymėdamos tariamą taką, kuriuo joks žmogus negalėtų kopti. Neseniai pastebėta, kad beveik visos nubrėžtos linijos sueina į keletą

centrų, kuriuos sudaro šešiasdešimt du spinduliai. Tai antropologus privertė prisiminti, kad keturiasdešimt viena linija driekiasi spinduliais iš Kusko Saulės šventyklos, pastatytos praėjus penkiems šimtams metų po to, kai išnyko Naskos kultūra. Ant tų linijų pažymėti trys šimtai dvidešimt aštuoni sakralias vietas žymintys elementai, paimti iš daugybės inkų mąstymo lygmenų – kosmologijos, giminystės, socialinės hierarchijos, protėvių, astronomijos, irigacijos, gamtos reiškinių ir valstybės ideologijos. Ar šitiek daug mąstymo lygmenų sudaro ir Naskos piešinius?

Labai glumina faktas, kad diagramos tokios milžiniškos, o vietovė tokia plokščia, jog jas sukūrę žmonės galėjo taip niekad jų ir nepamatyti. Naskos žmonės turėjo veikti panašiai kaip ir linijų žemėlapį piešusi Maria Reiche, tik atvirkščiai – vieną centimetrą paversti dešimčia metrų. Faktas, kad jie negalėjo pamatyti savo nupieštų figūrų, sukelia spekuliacijas, esą jos buvo piešiamos laukiamiems ar realiems ateiviams. Figūra ant kalno, Carloso pavadinta pelėdžmogiu, devyniasdešimt

aštuonių pėdų (trisdešimties metrų) aukščio, atrodo kaip ateivis iš animacinių filmų.

Jau daugiau nei penkiasdešimt metų Maria Reiche tiria šias ir dar kitas hipotezes, ji tęsia ir savo astronominės matematikos tyrinėjimus. Dabar, būdama devyniasdešimties metų ir kentėdama smarkius artrito skausmus, Maria Reiche mums prisipažino sunkiomis naktimis galvojanti, kad galbūt niekada jų ir neiššifruosime.

Su Carlosu grįžome prie „Cessnos“ ir dar kartą prasklendėme virš linijų. Tada „Cessna“ vėl nėrė į niaurų rūką, o viršuje išniro iš jo spindinčio paviršiaus. Carlosas man pasakė, kad neseniai čia buvo atskraidinęs lankytoją, kuris, kaip pasirodė, savo šalyje pilotuoja karšto oro balioną. Šis žmogus buvo matęs Naskos audeklo skiautę ir jam šovė mintis, kad taip puikiai nuaustas audinys nebūtų pralaidus orui – karšto oro balionų audinys nėra taip puikiai nuaustas. Galbūt Naskos žmonės savo tūkstantmetę meistrystę stebėjo iš oro balionų. Tai paaiškintų tuos pelenų apskritimus, surastus plokščiose tuščiose lygumos vietose, kurių antropologai

negalėjo susieti su jokiais žmogaus gyvenimo ar aukojimo pėdsakais.

Grįžęs į Limą, oro uoste nusipirkau žurnalą „Time“ ir aptikau jame specialų pranešimą apie stebinančius duomenis, pateiktus Hablo kosminio teleskopo, taip pat pirmąsias besiformuojančių žvaigždžių nuotraukas. Buvau apstulbintas minties, kaip mūsų mažos gyvūniškos smegenys pajėgė suprasti vidinius inertiškos materijos procesus, netgi užbėgo tolyn į visatos pabaigą ir grįžo į pirmąsias Didžiojo sprogimo milisekundes. Tačiau minčiai menkai tepavyksta pasistūmėti apmąstant Naskos linijas. Ne sutrikusios psichikos padiktuoti išraitymai, kartais matomi mūsų psichiatrijos ligoninėse, o projektas, daugiau nei dvylika šimtmečių tikrai tiksliai vykdytas pažangios žmonių civilizacijos, kuri išnyko ne taip jau seniai – penkiolika šimtmečių po graikų civilizacijos, kurios filosofus gana gerai suprantame, – mums gali likti galutinai nesugrąžinamas ir prarastas.

Šimtmečiais filosofija, regis, turėjo tikslą suprasti galutines priežastis ir universaliausius

dėsnius – visatą. Imanuelis Kantas supriešino supratimą ir juslinį suvokimą: nors juslinis suvokimas ir sugriebia „čia ir dabar“, tačiau supratimas – tai universalumo ir būtinybės supratimas. Tik neseniai, mūsų laikais, filosofija ėmė matyti supratimo siekiantį pavienį mąstytoją, besiskiriantį nuo bet kurio kito mąstytojo. Taigi neseniai *kitas*, reiškiantis kitą sąmoningą būtybę, tapo filosofijos tema. Suprasti kitą tapo problema.

Poreikį suprasti sužadina ne ypatingas realių visatos kūnų skirtingumas ir ne skirtingi būdai ir greičiai, kuriais jų keliai susikerta, o jie patys pasikeičia: dažniausiai mąstytojai, šį norą jaučiantys stipriausiai, užsidaro kabinetuose ar laboratorijose ir neįsileidžia didžiausios pasaulio dalies, o žmonės, kurių jėgos gena juos per pasaulio žemynus ir kultūras, su malonumu ir nuostaba atskleidžia tai, ko nesiekia suprasti. Tačiau beveik kiekvienas susidūrimas su kitais mūsų giminės atstovais, jų ištarti žodžiai provokuoja ir teikia energijos norui suprasti. Mes negalime nenorėti suprasti, ką jie sako ir ką matė, ir negalime nenorėti suprasti, kas ir kokie jie yra.

Ir vis dėlto, regis, tik kiti protai priverčia mus pripažinti, kad galbūt niekada nesuprasime.

Šiandien Peru mano mintys blaškosi pirmyn atgal tarp dviejų priešingų dalykų: viena vertus, aštriai jaučiu, kokia tolima, svetima, nesuprantama mums gali būti kitų žmonių dvasia. Kaip šiandien galime suprasti „dieviškąjį protą" – arba visos visatos kilmę ir veikimą, o kito žmogaus, mūsų pačių giminės atstovo, proto – negalime.

Kita vertus, mano mintyse ataidi pojūtis to, koks tikras, koks gilus gali būti ryšys tarp vieno ir kito žmogaus, kurie galbūt taip menkai tesupranta vienas kitą. Kaip galėjau suprasti Carlosą neturėdamas nė menkiausios nuovokos apie jo gyvenimo kelią, nieko nežinodamas apie šį kelią nužymėjusius žmones ir vertybes, nežinodamas, ką jis jautė ir kuo tikėjo per visą savo gyvenimą, nežinodamas, ką jis veikė vakar? Vis dėlto, ištisas valandas mažame lėktuvėlyje plevendamas saulės nušviestoje erdvėje virš neperžvelgiamo rūko, praradęs visus žmogiškos teritorijos kelius ir ženklus, jaučiau tokį tvirtą

ryšį su šiuo jaunu lakūnu, su kuriuo neturėjau nieko bendra ir su kuriuo tada atsisveikinau, o mūsų keliai niekada nebesusikirto.

Kai šiandien filosofijoje centrine problema tapo kito supratimas, visokiausi tyrinėtojai atvėrė filosofijai prieigą prie visiškai naujų išteklių. Filosofija buvo siaurai eurocentrinė; vos per pusantro šimto metų kultūros antropologija atskleidė žmogaus gebėjimo justi bei mąstymo platumą ir apimtį tokioje daugybėje praktinio ir teorinio pažinimo (vis dar grubiai vadinamo mitiniu arba religiniu) sričių. Pastaraisiais dešimtmečiais stulbina, kiek daug nauji tyrinėjimai atskleidė apie neurologines ir fiziologines psichinę veiklą lydinčias aplinkybes. Nors šiuolaikinė fenomenologinė filosofija ir pakeitė psichikos tyrinėjimą „buvimo-pasaulyje" tyrimu, evoliucinė biologija ir ekologija sukaupė didelį kiekį informacijos apie gamtos pasaulį, kuriame vystėsi protingos būtybės ir žmonės. Šiandien filosofai dar tik pradeda atsigriebti mėgindami suprasti visus dabar prieinamus išteklius.

Sykiu susidaro įspūdis, kad gaudami vis tikslesnės informacijos apie vis didesnę žmogaus gebėjimo justi ir mąstyti įvairovę mes vis mažiau ją suprantame. Mąstymas, kurį vadiname vakarietišku, arba moksliniu, arba racionaliu, tik padidina savo išskirtinį dominavimą. Kaip nebūti apstulbintam matant antropologus, kurie praleidžia daugybę metų bandydami įvaldyti egiptiečių ir hiksų, majų ir actekų, janomamų ir Australijos aborigenų kalbas, įgūdžius ir praktinį veikimą, sąvokų sistemas ir dievybes bei religijos ar kosmologijos paaiškinimus, bet patys niekaip nepriima tų sąvokų sistemų, niekaip nepatiki tomis dievybėmis ir paaiškinimais! „Per tūkstančius metų žmogaus protas nesukūrė nieko, išskyrus klaidas", – rašė Nietzsche. Sakinys skamba kaip gryniausias jo amžiaus pozityvizmas. Tačiau ar ne antropologų netikėjimas išduoda tai, kad jie pritaria šiam požiūriui? Antropologinių monografijų autoriai tikrai suteikia tam tikrą supratimą, arba parodydami vidinį jų tiriamų mąstymo sistemų sąryšingumą, arba susiedami sąvokines schemas su ritualais, praktiniu veikimu, ištekliais,

klimatu ir geografija – ir šiam supratimui kurti pasinaudoja „vakarietiškais“, „moksliniais“, arba „racionaliais“, įrankiais. Tačiau, netikėdami šiomis dievybėmis ir paaiškinimais, jie nesuteikia mums galimybės suprasti, kaip žmonės galėjo jais tikėti.

Ar šiais laikais nematome, kad dominuoja policinės, politinės ir karinės praktikos, paremtos prielaida, kad daugybė žmonių iš tiesų yra nesuprantami? Daugybė piliečių, įkalintų iki gyvos galvos arba nuteistų mirties bausme, atskleidžia institucijų daromą prielaidą, kad šie žmonės yra nepataisomi, tai reiškia, kad jų elgesys nesuprantamas ir mes negalime suprasti jų psichikos. Šiandien daugelyje socialinio konflikto vietų vakarykščiai disidentai tapo „teroristais“; įtakingos valstybės visur skelbia: „Jokių derybų su teroristais.“ Vis dar pasitelkiamos tokios išraiškos kaip „pasaulio bendruomenė“ arba „civilizuotų tautų šeima“, tačiau jos tik maskuoja galingiausių tautų įsitikinimą, kad tarptautiniai tribunolai nėra savaime pagrįsto universalaus Teisingumo pasireiškimas, kad Jungtinės Tautos tėra tik gausybė tautų,

kurių kiekviena siekia savo pačios nacionalinių interesų.

Vis dėlto kaip žmonės, kurių nesuprantame, mus paliečia! Nuo pat vaikystės mus žavi svetimiausi žmonės, netgi ateiviai. Kaip, mums suaugus, žavi viskas, ką išsiaiškiname apie kitas didžiąsias beždžiones. Paleoantropologija neturi parodyti nieko kito, išskyrus akmenis ir kaulus, tačiau kaip jais susidomime, kaip kiekviena hipotezė apie tai, kaip dabartiniai *Homo sapiens* ėmė įgauti psichologinių ir neurologinių bruožų, atrodo, nušviečia visą mūsų dabartinio elgesio diapazoną! Kas yra šis ryšys, taip stipriai surišantis su tais amžiams nutilusiais protais?

Suvokimas, kad galbūt niekada nesuprasime Naskos žmonių, yra toks pat stiprus, kaip ir šiandienos mano prisiminimas apie tuščiame danguje praleistas valandas su Carlosu. Koks gilus gali būti ryšys, susiejantis su kitu žmogumi, kurį taip mažai tesuprantame! Kaip dažnai, žvelgdami pro langą į gatvę apačioje ir savo miesto kontūrus dangaus fone, suvo-

kiame, kad taip menkai tesuprantame, ką visi šie žmonės daro ir kodėl. Vis dėlto suvokimas, kad nesuprantame šio neaprėpiamo tinklo, nesusilpnina pojūčio, jog esame tvirtai įpinti į miesto nervų sistemą ir jos palaikomi. Kaip dažnai vaikštinėdami svetimo miesto gatvėmis, nesuprasdami jo kalbos ar kalbų, kultūrų ir vertybių, pasijuntamc įtraukti į šią žmoniją, vieningi su ja! Iš tikrųjų, kaip dažnai, išėję visai dienai prie kalnų ežero arba į lietingą mišką, arba stepę už miesto ir susidomėję žinduolių, paukščių, roplių ir vabzdžių rūšimis, pasijuntame įtraukti į ekosistemą, kuria kartu dalijamės, jaučiamės vieningi su jais!

Kito supratimas tapo centrine šiandienos filosofijos tema. Tačiau supratimas nėra vienintelė prieiga prie kitų. Galbūt esama gilesnių nei supratimas ryšių su kitais, ryšių, kuriais remiantis supratimas kuriamas.

Klausimas: Paskaitoje sakėte, esą netikėdami mitu negalime jo suprasti. Mano klausimas

toks: iš kur žinote, kad mes nesuprantame mito? Ir ar netikėjimas mitu yra vienintelis kriterijus kalbant apie jo supratimą? Aš nesu įsitikinęs, kad Dievas yra, bet manau, kad galiu suprasti, iš kur randasi šis kitų žmonių įsitikinimas. Toks ir yra bendravimo tikslas.

Kitas klausimas susijęs su George'o Busho politika ir valdymu. Esu iš Jungtinių Valstijų ir išgyvenu panašius jausmus kaip ir Jūs. Kita vertus, manau, kad, jo vietoje būdamas, Jūs elgtumėtės taip pat kaip jis. Tiesa, kad diskurso lygmenyje įvyko slinktis: nuo kalbų apie buvimą pasipriešinimo dalyviu pereita prie kalbų apie buvimą teroristu. Žinoma, čia slypi pavojus. Tačiau pavojus randasi ir teigiant, kad Bushas ir jo aplinka mano, jog visi musulmonai yra teroristai. Netikiu, kad jie taip manytų. Tokia tendencija yra, tačiau sykiu manau, kad toks radikalus Busho apibūdinimas, Jūsų vartoti epitetai taip pat linksta į kraštutinumą. Taip pat minėjote Šri Lanką. Šiuo metu ten mėginama įvesti taiką. Juk ne visi tamilai laikomi teroristais. Mano nuomone, perdėtas juodinimas ar balinimas neleidžia užčiuopti reikalo esmės.

Alphonso Lingis: Leiskite pirma atsakyti į antrąjį klausimą. Taip, Jūs visiškai teisus. Tiesiog aš matau tendenciją, stiprėjančią tendenciją, ištisas grupes žmonių laikyti nesuprantamomis siekiant juos užkariauti. Tai tendencija, o paskui imama veikti. Padėtis Čečėnijoje taip pat akivaizdi. Ar gali būti, kad Maskvoje manytų, jog visi čečėnai iš tiesų yra tik įsisiautėję teroristai? Tikrai ne, tačiau dabar elgiamasi taip, tarsi taip būtų: Čečėnijoje nereikia daryti nieko, išskyrus... Pažiūrėkite į Izraelį: Izraelyje nereikia daryti nieko, tik vis labiau ir labiau spausti palestiniečius.

Replika: Izraelyje taip pat esama judėjimų už taiką.

A. L.: Taip, tačiau išlieka vyraujanti tendencija palestiniečius laikyti nesuprantamais, tokiais, su kuriais neįmanoma kalbėtis.

O dėl pirmojo klausimo, tai situacija yra neabejotinai kompleksiškesnė ir sudėtingesnė nei suformulavau. Buvau priblokštas, pavyzdžiui, kad Lévi-Straussas, ištisus dešimtmečius studijavęs Pietų Amerikos čiabuvių mitologiją, neabejodamas skelbia neteikiąs

jai jokios tiesos vertės. Ji negalinti būti laikoma pagrįstu ir galiojančiu būdu mąstyti apie kosmosą ir žmogaus lemtį, netgi apie aplinką. Žinote, man atrodo, kad jam tai tėra žmogaus proto žemėlapis, visiškai neatitinkantis pasaulio, o ne pasaulio žemėlapis. Studijuojant Lévi-Straussą man tai pasirodė labai keista ir neįtikėtina. Ar iš tiesų įmanoma, kad kokios nors žmonių grupės, galėjusios kartų kartas gyventi sudėtingoje aplinkoje, mąstymo būdas neturi jokios tiesos vertės, kad tiesos vertės neturi tai, kaip jie pavaizdavo savo aplinką? Tai atrodo neprotinga. Man regis, kad kiekviena grupė, kuri buvo pajėgi išgyventi, turi turėti iš pagrindų teisingą savo aplinkos vaizdą.

Replika: Katalikybėje taip pat esama absurdiškumo. Krikščionybė remiasi laisva valia.

A. L.: Taip, krikščionybė ir kitos religijos, kuriomis niekas nebetiki. Manau, tai, jei susimąstome, stulbinantis dalykas. Man būnant Izraelyje vyko šventė (pamiršau jos pavadinimą), kurioje minimas Jericho sienos griuvimas. Ta siena sugriuvo gaudžiant avino rago trimitams.[14] Izraelyje tai valstybinė šventė. Ta-

čiau niekas tuo nebetiki. Man regis, vos keletas žmonių iš tiesų yra įsitikinę tuo, kas rašoma žydų ir krikščionių Biblijoje. Esame atsidūrę labai keistoje situacijoje: nebetikime šiais dalykais. Nebetikime babiloniečių, egiptiečių religija. Netgi ekspertai, savo gyvenimus paskyrę religijos studijoms, iš tikrųjų ja netiki. Jeigu taip, tai ar iš tiesų galime suprasti tuos žmones? Spėju, kad jeigu manotės juos suprantąs, sukūrėte tam tikrą diskursą, paaiškinantį jų elgesį ir idėjas kitokiais terminais nei jie patys. Pavyzdžiui, tikėjimą sielos nemirtingumu galite aiškinti tam tikra psichologine baime ar nerimu. Mano manymu, tai negali būti laikoma religijos supratimu.

Klausimas: O kas būtų laikoma religijos supratimu?

A. L.: Pamėginsiu pateikti paprastą pavyzdį. Jei mano draugas sako, kad jam plyšta širdis iš meilės šiam asmeniui, o aš ateinu ir sakau: „Akivaizdu, kad esi tiesiog sužavėtas tam tikro vaizdinio, galbūt šis jausmas netikras, jis praeis“, ir panašiai. Gali būti, kad tokiu būdu pasiaiškinsiu draugo elgesį ir netgi jausiuosi

patenkintas, supratęs jį šitaip besielgiantį, tačiau ar galima sakyti, kad iš tiesų suprantu? Manau, draugas tokio paaiškinimo niekada nepriimtų.

Nemažai esu skaitęs apie žvėrių ir paukščių tuoktuves. Pavyzdžiui, spalvingų paukščių, tokių kaip fazanai, povai, taip pat kolibriai ir kt., patinėliai atlieka įmantrias tuoktuvių ceremonijas, o patelėms sudaroma galimybė rinktis porą. Paprastai jos pasirenka efektingiausius patinėlius. Pavyzdžiui, su povais buvo vykdomas toks eksperimentas: biologai iš povo uodegos, kurioje yra keletas tūkstančių plunksnų, išrovė dvi. Tam povui per visą tuoktuvių laikotarpį nepavyko prisivilioti nė vienos patelės. Tai tęsėsi tol, kol plunksnos ataugo. Taigi patelės yra labai išrankios. Apie gyvūnų elgesį per tuoktuves prirašyta labai daug. Viena biologijos kryptis mėgina paaiškinti šį reiškinį būtinybe reprodukuoti stipriausius genus. Žinoma, kas nors ims manyti, kad panašus elgesys būdingas ir žmonėms – moteris traukia žaviausi vyrai. Tačiau jei įsimylėjusiam žmogui pasakytume: „Šiuo žavesiu tu sieki reprodu-

kuoti savo genus“? Neatrodo, kad suprasime šį žmogų. Taigi, man regis, jei nesi įsitikinęs tuo, kuo yra įsitikinęs tas žmogus, jo nesupranti.

Replika: Gali įsivaizduoti, kad esi įsitikinęs.

A. L.: Tai įmanoma. Manau, kad galima įsivaizduoti, ką reiškia būti įsitikinusiam. Taip galėtum labiau priartėti prie tų žmonių supratimo.

Klausimas: Galbūt su įsitikinimu kažkaip susijusi vaizduotė? Kokią vietą Jūs skiriate vaizduotei? Kam ji artimesnė: tikėjimui ar racionalumui?

A. L.: Man atrodo, kad įsitikinimą galėtume suprasti taip: jei manai, kad kažkas yra teisinga, tai pagrįsta protu arba įrodymu. Įsitikinimai, susieti su moksliniais teiginiais, yra viena. Jei kalbame religijos terminais, manau, kad tik krikščionių religija svarsto įsitikinimą, tikėjimą. Krikščionių religijos atveju būtina būti kažkuo įsitikinus, tačiau nemanau, kad kitų religijų atveju yra taip pat.

Klausimas: O kaip islamas? Pirmas dalykas, kurį turi pasakyti – tai „šahada“[15]. To negali sakyti netikėdamas.

A. L.: Gerai, ir islamas. Man atrodo, kad jei iš tiesų visiškai netikėčiau krikščionių aiškinimais, pajusčiau, kad nesuprantu krikščionių. Galiu paaiškinti, kodėl jie yra įsitikinę tuo, kuo tiki. Galiu manyti, kad jų kultūroje labai svarbus autoritetas, kad kam nors tikėjimas suteikia patogumo, psichologinės paguodos, taigi jie tiki individualia siela. Galiu pateikti visus šiuos pavyzdžius, tačiau manau, kad jei netikiu tuo, kuo tiki jie, vadinasi, – jų nesuprantu. Man tai keltų sumišimą, manyčiau: „Kaip gali iš tiesų būti įsitikinęs, pavyzdžiui, Marijos nekaltu prasidėjimu, ėmimu į dangų ar dar kuo nors panašiu?"

Vienas mano kolega universitete buvo viduramžių katedrų žinovas. Jis buvo iš tiesų žymus ekspertas. Tačiau kai su juo susipažinau, paaiškėjo, kad jis mąsto visiškai pozityvistiškai. Jis tiesiog studijavo katedrų konstrukciją, dizainą, formą, proporcijas ir t. t. Man buvo sunku suprasti, kaip tai įmanoma. Kiekvieną vasarą jis leisdavo lankydamasis Europos katedrose. Man atrodo, kad įeidamas į kiekvieną katedrą ar šventyklą aš tikėjau. Manau, eiti į Paryžiaus

Dievo Motinos katedrą ir netikėti ja yra sunku. Susitikimas su žmogumi, kuris kiekvieną vasarą keliauja po Europos katedras ir visai netiki, privertė mane susimąstyti. Kartais gali tikėti savitai, asmeniškai į Jėzų, Dievą, tikėti kokiu nors visuotiniu idealu. Tačiau jei iš viso netiki, ar gali iš tiesų suprasti katedras? Jei netiki, kad yra kažkas didaus ir kilnaus?

Klausimas: Ar galėčiau šiek tiek pakeisti temą? Sakėte, kad mėginimas fenomenologiškai paaiškinti seksualumą XX a. nebuvo labai sėkmingas, ir skeptiškai pakomentavote žemėlapių braižymo pastangas. Norėčiau paklausti, ar esate skeptiškai nusiteikęs ir filosofijos atžvilgiu? Akivaizdu, kad pastarieji dešimtmečiai nėra patys geriausi laikai filosofijai. Ar Jūs tikite filosofijos ateitimi? Kaip įsivaizduojate šią ateitį savo veikiau kritinių, skeptiškų komentarų, susijusių su filosofijos apibrėžimu ar užsiėmimu filosofija, kontekste?

A. L.: Asmeniškai esu gana tvirtai įsitikinęs dviem dalykais. Manau, kad esama labai daug būdų ką nors suprasti, ir visi šie būdai turi būti įtraukti į filosofiją. Taigi vienas būdas ką nors

suprasti – sukonstruoti įrodymą. Kitas būdas – imtis palyginimo, atmesti ankstesnius paaiškinimus kaip nepakankamus ar netgi klaidingus, pateikti pavyzdžių, pasakoti istorijas. Pasakoti istorijas skirtingais būdais ir taip mėginti suprasti. Atpasakoti, kaip kas nors atsitiko arba kaip kokie nors dalykai baigėsi, išsipildė. Galima papasakoti, kaip pavyko prieiti prie kokio nors dalyko, kaip kažkas atsiskleidė. Pavyzdžiui, antropologijoje šis būdas labai paplitęs. Antropologas pasakotų, kaip jam pavyko suprasti tam tikrą fenomeną. Kartais, kad pamatytum fenomeną, turi nueiti tam tikrą kelią, padaryti tam tikrus dalykus. Ir papasakoti, kaip tau pavyko juos pamatyti. Šioje paskaitoje papasakojau istoriją. Jei pasakyčiau jums, jog esu sukrėstas to, kad žmogaus protas gali būti visiškai ir per amžius nesuprantamas kitam protui (pavyzdžiui, Naskos kultūra – kad galbūt niekad jos nesuprasime), nebūtų taip aišku, kaip, viliuosi, paaiškėjo, kai parodžiau, kaip priėjau prie šios minties.

Manau, kad filosofijos samprata turėtų apimti daugybę mąstymo ir kalbėjimo formų.

Šiuolaikinės filosofijos skurdas kyla iš to, kad savo žodynu ir retorika ji tapo labai specializuota. Taigi antras dalykas, kuriuo esu įsitikinęs kalbėdamas apie filosofijos praktikavimą, yra būtinybė išnaudoti kalbos turtus. Filosofiją linkstama paversti specializuotu diskursu. Nenoriu uždrausti filosofams kurti savo pačių terminijos (kartais reikia naujo termino norint išreikšti neįprastą fenomeną), tačiau manau, kad aprašant ir aiškinant labai svarbu išnaudoti visą raštingų žmonių įvaldytą kalbos turtingumą, žodyno turtingumą, taip pat gramatikos, retorikos turtingumą.

Viliuosi, kad filosofija imsis iškilusių uždavinių. Dabar jie įdomesni nei kada nors anksčiau buvo mano gyvenime. Kiekvienas nori suprasti, ką turime omenyje kalbėdami apie visuomenę, civilizaciją, teisingumą. Kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, vienas filosofas buvo prašomas pakalbėti apie galimą užsienio politiką. Jei turime užsienio politiką, ko mėginame siekti? Kokia mūsų tapatybės ar teisingumo, arba mūsų kultūros ar tautos samprata, ką siekiame išsaugoti?

Man atrodo, kad pastaraisiais metais mokslo padaryti atradimai yra stulbinami. Kiekvieną savaitę astronomijos, genetikos, biologijos ar evoliucinės biologijos srityje atskleidžiama kas nors nuostabaus. Vien žmogaus evoliucijos teorija per pastarąjį dešimtmetį pateikė stulbinamų atradimų, o kokie dar laukia... Labai domėjausi žmonių giminės kilmės teorijomis, ypač būdamas Pietų Afrikoje, kur vykdoma tiek daug naujų kasinėjimų, padaroma tiek daug naujų atradimų ir sukuriama tiek daug naujų teorijų apie žmonių giminės kilmę. Neįtikėtina, kaip mums rūpi mūsų giminės ištakos, kaip mus jaudina viskas, ką atskleidžiame apie dabartinio *Homo sapiens sapiens* evoliuciją. Būdamas Etiopijoje mačiau Liusi, t. y. griaučius, pavadintus Liusi vardu[16]. Pamenu, kad buvau labai sujaudintas matydamas surastus mūsų pramotės griaučius. Mums taip rūpi pirmieji žmonės. Šioje srityje tiek daug atradimų, tad, manau, akivaizdu, kad jie šaukiasi filosofinės refleksijos. Pradėjęs domėtis filosofija nemaniau, kad yra tiek daug plačiai atvertų, įdomių filosofinių problemų, dabar jų matau gerokai daugiau.

Pasitikėjimas

Galapagų salose Charles'as Darwinas atrado augaliją ir gyvūniją, evoliucionavusias tose izoliuotose Ramiojo vandenyno salose; šiandieną biologai plūsta į Madagaskarą. Geologiškai nebūdama Afrikos dalimi, ši „Didžioji raudonoji sala", ketvirta planetos sala pagal dydį, yra atplaiša, nudreifavusi prieš du šimtus penkiasdešimt milijonų metų Pangėjai suskilus į atskirus žemynus. Madagaskaras žinomas dėl savo lemūrų, tik ten randamų pirmykščių beždžionių, tačiau biologai patvirtino, kad Madagaskare iš esmės visi vietiniai augalai, ropliai ir žinduoliai yra endeminės rūšys. Numatoma, kad salos gyventojų, kurių šiandieną yra keturiolika milijonų, per dvidešimt penkerius metus padvigubės, o jos atogrąžų miškai – kurių išliks tik dešimt

procentų – bus išdeginti, iškirsti ir supjaustyti į rąstgalius. Vandenynas aplink ją paraudęs dėl milijono tonų dirvožemio, patenkančio į vandenį yrant jos kalnams, savanoms ir dykumoms. Šimtai endeminių rūšių yra ties išnykimo riba.

Kai kas nors galvoja ten vykti – nykstančias rūšis sukataloguoti užsimojęs mokslininkas, turistas, kuriam maga pamatyti lemūrus, unikalius driežus ir varles – sužino, kad Madagaskaras yra tarp dešimties skurdžiausių planetos šalių. Jo žemės ūkio eksporto verslas sužlugo, kai pasiekus nepriklausomybę nuo Prancūzijos karinė valdžia susirado sovietų ekonominius ir politinius patarėjus ir be jokio atlygio nusavino užsienio bendrovių turėtą nuosavybę. Socialistinė svaja virto ideologija. Dabartinis salos prezidentas, esantis valdžioje dvidešimt metų, įtariamas turįs milijonines sąskaitas Šveicarijos banke, o šalis bankrutavusi, dabar globojama *Tarptautinio valiutos fondo ir Pasaulio banko.* Valstybinis kapitalas skiriamas biurokratijai išlaikyti ir palūkanoms už valstybės skolą sumokėti; Pasaulio banko paliepimu sumažinus

visuomeninės tarnybos išlaidas, uždaryta trys šimtai mokyklų. Keliautojas manys, kad bet kokia parama iš vyriausybės įstaigų ar policijos atsieina nepigiai. Jis nerimaus dėl savo asmens saugumo. Jis nelabai pasitikės asmeninės ar institucinės etikos pajėgumu nuslopinti masinės nevilties proveržius. Kelionėje tenai juntamas kažkoks nutrūktgalviškas ir bravūriškas veiksmas.

Draugas pakvietė mane kartu keliauti į džiungles. Jis pasirinko kalnuotą ir pelkėtą zoną, neprieinamiausią miško kirtėjams. Iš Antananaryvo išvykome visureigiu taksi, nusileidome prie pakrantės, paskui nusigavome iki kelio galo, tada iš rąsto išskaptuota kanoja pasiekėme upės ištakas. Klampojome purvu, paskui lyjant lietui kopėme ir leidomės nuo uolėtų kalnų. Nuotaika buvo pakili, tik aš atsilikęs vilkausi iš paskos savo draugo, tokio energingo ir ryžtingo. Kelyje apsilenkėme su jaunu dvidešimtmečiu malagasiu; jis pažvelgė į mane ir šypsena bei gestu pasisiūlė nešti mano kuprinę. Aš sutikau. Po poros dienų tarpukojyje man prisitrynė pūslių ir nusilupo

oda, aš ištižau. Kadangi draugas toliau patraukė į džiungles vienas, aš užtrukau mūsų pasiektame kaimelyje, išsidžiovinau drabužius, gavau valgyti. Kitą rytą vėl pasirodė mano kuprinę nešęs jaunuolis; daviau suprasti, kad ketinu grįžti atgal. Jis vėl pasilenkė prie mano kuprinės ir pasiruošė eiti.

Jis nė žodžio nekalbėjo prancūziškai; linksėdamas galva ir kreipdamasis į jį negalėjau išmokti netgi malagasių kalbos žodžių, reiškiančių „taip“ ir „ne“. Jis vilkėjo dėvėtus bėgiko šortus, kokio nors misionieriaus labdarą; mano šiurkščios medvilninės kelnės, įsigytos tam, kad nepermirktų kojos, nutrynė man šlaunų odą. Jis basomis žirgliojo per uolas ir upes; mano džiunglių batai pritrynė ant pėdų pūslių ir prisipildė purvo. Jis visada buvo gerokai aplenkęs mane arba už manęs; nusiimdavo kuprinę ir laukdavo pusvalandį leisdamas man jį aplenkti arba pasivydavo mane. Kai takas išsišakodavo, tegalėdavau tik laukti, kol jis ateis arba sugrįš duoti ženklo, kuria tako atšaka eiti.

Kuprinėje turėjau brangią kamerą ir šešis šimtus dolerių grynaisiais. Juo dėtas, sėdė-

damas kažkur priekyje ar gale su ta kuprine, tikriausiai nebūčiau atsispyręs pagundai pažvelgti į jos vidų. Jis galėtų nebaudžiamas daryti ką tik nori su mano kuprine ir manimi. Žinojau, kad jis vardu Javalsonas, bet neturėjau jokio supratimo, kur gyvena.

Tačiau kai užėjo vakaras, jis rado lūšnelę mums pernakvoti ir davė keletą kažkur surastų ar nupirktų bananų. Kitą dieną pasiekėme upę ir jis gavo iš rąsto išskaptuotą kanoją, kad nuplukdytų mane atgal žemyn upe. Tarp žmonių, susirinkusių upės pakrantėje, suradau kažkokį žmogų, šiek tiek kalbantį prancūziškai, ir paklausiau, kiek turėčiau sumokėti savo vedliui ir gelbėtojui. „Penkiolika tūkstančių Madagaskaro frankų“, pasakė anas, ir iš tikrųjų Javalsonas atrodė pamalonintas, kai įteikiau jam atlygį: 3 JAV dolerius. Jis spoksojo į mano kuprinę: aš atsegiau ją ir apgailestaudamas klausiau savęs, kokią dovaną galėčiau jam duoti: pakeliui buvau atidavęs visus savo vaistus, o mano atsivežtos nepakankamos maisto atsargos buvo pasibaigusios. Jis parodė į mano papildomas kojines, paėmė jas išsišiepęs; mes

paspaudėme vienas kitam ranką ir jis išnyko. Žinoma, be batų jis tikriausiai nemūvės tų kojinių klampodamas po purvą ar ropšdamasis per uolas; supratau, kad jis tikriausiai pasiliks jas kaip gluminantį – ir meilų? – prisiminimą apie absurdišką mano aprangą.

Po kelių savaičių buvau Londone. Pavasario atokaitoje, anksčiau manęs ten nesveikinusioje, tyrinėjau prabangias jo gatves, stulbau nuo materialių dalykų pertekliaus, kaip kad visada nutinka sugrįžus po ilgesnio pasibuvimo skurstančiose šalyse. Tą naktį, šeštadienį, prieš eidamas gulti įsijungiau televizorių ir sužinojau, kad žmonių pilnoje gatvėje, daugiausia juodaodžių apgyventame Londono rajone, sprogo bomba. Po savaitės, vėlgi ankstyvą šeštadienio vakarą, bomba sprogo judrioje gatvėje, rajone, apgyventame daugiausia išeivių iš Bangladešo. Policija nustatė, kad bombos buvo paprasti sprogstamieji užtaisai, prikimšti vinių, šie smigo į gatvėje buvusius žmones ir juos sužalojo, ir kad bombos į šią vietą buvo atneštos ir paliktos sportiniame krepšyje.

Televizija rengė specialias laidas apie skustagalvių ir neonacių gaujas, rodė neapykantos grupuočių interneto svetaines, pateikė policijos tyrimų ataskaitą apie glaudžius Amerikos antivyriausybinių karinių organizacijų ir serbų agentų ryšius. Iš organizacijos, pasivadinusios 18-oji smogiamoji brigada (Adolfo Hitlerio šifras), laikraščiai gavo laiškų, kuriuose buvo prisiimama atsakomybė už sprogdinimus. Tačiau policija atskleidė esanti įsiskverbusi į tą organizaciją ir vietoje jos ėmė įtarinėti atskalą, pasivadinusią Baltaisiais vilkais. Televizija keletą kartų rodė įrašą iš gatvės kameros, nufilmavusios jaunuolį, prieš valandą iki sprogstant bombai besisukinėjantį toje vietoje, kur ji buvo padėta. Artėjant kitam šeštadieniui šimtai užsislaptinusių policininkų buvo paskirti budėti žydų ir musulmonų rajonuose. Bet ankstyvą penktadienio vakarą bomba sprogo gėjų bare judrioje Soho gatvėje. Trys vinių prikimštos bombos užmušė septynis žmones ir sužalojo daugiau nei tris šimtus – kai kurie iš jų dabar yra kritinės būklės, kiti amputuotomis galūnėmis bei pažeistomis akimis.

Kai išėjau į lauką, pajutau, kad mano žvilgsnis atidžiai tyrinėja užuolaidomis uždengtus daugiabučių langus, už kurių žmonės tvarko savo reikalus užsidarę nuo smalsaujančių akių. Atėjus vakarui ne tuščiose ir nuošaliose, o judriose, perpildytose gatvėse ėmiau jausti persmelkiančią baimę.

Po dviejų dienų policija, pranešus kaimynams, atpažinusiems jaunuolį iš vaizdo įrašo, surengė reidą į jo butą ir rado vinių prismaigstytų bombų, pasigamintų iš medžiagų, kurių galima įsigyti bet kurioje techninės įrangos parduotuvėje. Policininkai suėmė buto nuomininką, jauną dvidešimt trejų metų inžinierių, o kitą dieną pranešė esą įsitikinę, kad jis veikė vienas.

Tris savaites žiniasklaida nuolat rengė specialius reportažus, kuriuose kriminologai, sociologai ir kultūros kritikai nagrinėjo skustagalvių, chuliganų ir neonacių subkultūras demokratinėje ir pasiturinčioje Britanijoje, specialius reportažus apie imigrantus ir rasizmą, apie smurto kultūrą televizijoje ir pop-, roko bei repo muzikoje. Visuomenės lyderiai, pradedant premjeru, reikalavo patikrinti tautos

sąžinę, – nes į kasdienį gyvenimą ir nuostatas nepastebimai smelkiasi rasizmas, – reikalavo tautinio įsipareigojimo įstatymo valdžiai ir daugiakultūriškumui. Tada laikraščiai ir televizijos kanalai ėmė rengti specialius reportažus apie genetines, biochemines ir socialines nusikaltėlių psichopatologijos priežastis.

Ištisas dienas mano galvoje sukosi šio jauno inžinieriaus, taip pat kito jaunuolio, sutikto kelyje į Madagaskaro džiungles, vaizdas.

Užsienio šalių įsiveržimo, kolonijinės priespaudos, ekonominio išnaudojimo istorija, paskui smurtinė kova už nepriklausomybę, po kurios sekė vietinė diktatūra, tuomet bankrotai – saloje, dvigubai didesnėje už Britų salyną didėja neraštingumas ir beviltiškas skurdas. Pridurkime prie to dar prievartinio užsienio kultūros, religijos ir kalbos įvedimo traumą – vietinė bendruomenė pažeista, pasitikėjimas jos religija sugriautas. Ir vis dėlto turtingas užsienio svečias, leidęsis ten į atostogų kelionę po džiungles, pajunta, kad yra saugus šalia vietinio, atsitiktinai kelyje sutikto žmogaus.

Šiuolaikinės demokratijos tėvynė Britanija, pasitikinti nauja Europos bendruomene, pasiturinti, iš praeities turinti penkių amžių įstatymo valdžios kelią, žmonės, tapatinami su žaidimu pagal taisykles, miestas, besididžiuojantis savo kosmopolitiškumu ir daugiakultūriškumu. Ten jaunas inžinierius, veikdamas vienas, priverčia visus gyventojus, įskaitant amerikietį svečią, bijoti vaikščioti gatvėmis šeštadienio vakarą.

Žinoma, visuomenę tyrinėjantys mokslininkai, psichologai ir etnobiologai išplėtos paaiškinimus: turinčioje gyventojų perteklių ir ekologiškai nuniokotoje vietoje, tokioje kaip Madagaskaras, neįtrauktoje į tarptautinę korporacinę pasaulio ekonomiką, kurioje įvestos modernios nacionalinės ir politinės sistemos veikia tik karinės oligarchijos naudai, skurstantis, džiunglėse gyvenantis jaunuolis grįžta prie savo protėvių gentinės kultūros ir kultų, kurie daug labiau pabrėžia savitarpio pagalbą. Labai efektyviai veikiančioje, išsivysčiusioje informacinėje sistemoje, perkvalifikuojančioje ir recirkuliuojančioje šiuolaikinės Britanijos

ekonomiką ir kultūrą, nepritapęs jaunas inžinierius, kokios nors vaikystės ar paauglystės traumos auka, neturi jokio kultūrinio užutėkio, į kurį galėtų pasitraukti, ir todėl nusprendžia, kad vienintelė veiksminga jėga – tai jo nieko neišskirianti neapykanta.

Visa tai galime ir turime pasakyti, jei mums reikia suprasti. Bet kai pasiklausiau politologų, sociologų, kultūros kritikų, religinių lyderių, psichologų ir etnobiologų aiškinimo per televiziją, susivokiau grįžtąs prie pačios man pažįstamos pasitikėjimo ir siaubo patirties. Toje patirtyje švytėjo vidinis supratimas, kurį turėjau atskleisti.

Žinojimas sukelia įsitikinimą, įsitikinimą tuo, kas matoma aiškiai, arba rišliu ir nuosekliu pasakojimu, kuris pateikia įkaltį ar įrodymą. Pasitikėjimo, kuris taip pat patraukia kaip ir įsitikinimas, nesukelia žinojimas. Pasitikėdamas atsiduodi kažkam, ką matai tik iš dalies ar neaiškiai arba supranti tik miglotai ar dviprasmiškai. Prisirиši prie kažko, kieno žodžių ar veiksmų nesupranti, kieno priežasčių ir motyvų nematai.

Ar visi žinomi dalykai paskatina šuolį – šią vieną akimirką prisirišti prie kažko nežinomo tarsi šis būtų žinomas? Ar ne dėl ilgos išbandytos ir tikros praeities kažkas tampa patikimu patarėju? Ar viskas, ką žinai apie įstatymus, institucijas, teisėtvarkos palaikymą, ir viskas, ką žinai apie vertybes, švietimą, tokių pat individų priespaudą visuomenėje, paskatina pasitikėti šiuo atsitiktinai džiunglių kelyje sutiktu individu? Tačiau juo daugiau žinai apie išbandytą ir ištikimą patarėją, tuo aiškiau matai, kad kiekvienas lojalumo veiksmas yra atviras nelojalumo galimybei. Juo daugiau supranti įstatymus ir kultūros planavimą, tuo aiškiau supranti, kaip jie įvedami, bet tikrai nepašalina sau priešiškų impulsų.

Pasitikėjimas – tai išplėšta, iškirpta vieta besidriekiančiame tikrumų ir tikėtinumų žemėlapyje. Jėga, nutraukianti abejonių ir svarstymų sąryšį, yra išaugimas, gimimas, pradžia. Ji pati save išjudina ir remiasi savimi. Kaip junti šią jėgą! Priešais šiuos nepažįstamuosius, kuriuose tavo įtarus ir sunerimęs protas išrutulioja tiek daug motyvų sukčiauti, staiga atsitikti-

nai pasirenki šį vieną ir jauti pasitikėjimą, lyg upę atsivėrus užtvankos šliuzams, užtvindantį tavo protą ir pakeliui išjudinantį tave.

Pažvelgęs į šį jaunuolį, kurio žodžių negalėjau suprasti, pasiryžau patikėti jam išvesti mane iš džiunglių. Pasitikėti juo – reiškia pasitikėti juo dar daugiau, kaskart, kai jis būna pusę valandos kelio pirma manęs ar pusę valandos kelio už manęs. Kartą įgijęs galios, pasitikėjimas pats save didina.

Tas, kuris junta pasitikįs savimi, žino kelią, nes keliaudavo juo nuolat, tik vakar atėjo šiuo keliu, bet jis žino, kad šiame lietuje kalnų takeliai suyra, vakar perbristos upės šiandieną gali būti nepereinamos. Jis žino, kad esama daugybės dalykų, kurių jis nežino; jis pasitiki sugebėsiąs susidoroti su nežinomu dalyku, kai šis išaiškėsiąs. Tokiu atveju pasitikėjimu savimi jis pasikliauja labiau nei savo žiniomis. Kai kas nors pasitiki juo, šis pasitikėjimas gali sukurti tik dar daugiau pasitikėjimo. Pasitikėjimo juo jėga paverčia pasitikėjimą savimi viešpataujančia jėga, išsklaidančia jo nerimą ir neryžtingumą.

Pasitikėjimas dar giliau susieja vieną su kitu; tai energija, tampanti dar stipresnė ir dar labiau svaiginanti. Žiūrėdamas įkandin Javalsono, paliekančio mane ant upės kranto, jaučiau pažįstąs jį taip artimai, tarsi būčiau visą vakarą klausęsis kažko, kas man suprantama kalba smulkiai pasakotų jo gyvenimą!

Pasitikėjimo veiksmas – tai šuolis į nežinomybę. Jis nėra ideologinio, kultūrinio, istorinio, socialinio, ekonominio ar etnobiologinio determinizmo padarinys. Tačiau pasitikėjimas yra visur – sutartyse ir sandoriuose, institucijose, diskurso formose, laikomose atskleidžiančiomis ar atitinkančiomis tikrovę, empiriniuose moksluose ir matematinėse sistemose. Visur, kur žmogus pasisuktų žmogiškos veiklos tinkle, jam siūloma pasitikėti. Labiausiai elektroniškai apsaugotas, apdraustas individas yra nuolat prašomas pasitikėti.

„Jis buvo geras kaimynas, niekam netrukdė, visada mandagus“, – sakė kaimynai apie Londono sprogdintoją – kiekvieną kartą kaimynai sako, kad pabaisa yra atrandamas tarp jų. Kaž-

kas, kuo pasitikėjai išnuomodamas jam tą laisvą kambarį, kuo pasitikėjai palikdamas prižiūrėti kūdikį, kol nueisi į maisto produktų parduotuvę už kelių namų, pasirodo, gamino bombas žudyti niekuo dėtiems nepažįstamiesiems, niekaip jų neskirdamas. Pasitikėjimas virsta siaubu. Motyvas, ideologija, vyraujančioje visuomenėje į šalį nustumta grupė, kraujo kerštas tikrai nepaaiškina vienišo sprogdintojo. Jis nebuvo Baltųjų vilkų narys. Kadangi policija įtarė jį juo esant, kadangi ji įžvelgė rasizmą pirmai bombai sprogus juodaodžių, o antrai Bangladešo emigrantų kaimynystėje, ji nenumatė, kad trečia sprogs gėjų bare. Ar neapykanta, kaip ir pasitikėjimas, negimsta po ar netgi anapus žinojimo, anapus priežasčių nekęsti ir neminta savimi?

Psichologai ir kriminologai ieško neapykantos, pirmąsyk įsiliepsnojusios jaunojo sprogdintojo ankstyvoje vaikystėje ar paauglystėje, priežasčių. Ar jis nebuvo pamestas vaikas, ar su juo nebuvo blogai elgiamasi? Ar jis nebuvo traumuotas lytiškai bręsdamas paauglystėje? Tačiau turime pripažinti, kad neapykanta nėra tiesioginė reakcija į kokį nors bjaurų žmogų ar

dalyką. Jaunasis inžinierius, užuot tyliai nekentęs savo tėvo, siekusio jį socializuoti, galėjo jį niekinti arba nesiskaityti su juo. Tas, kuris bjaurėjosi jį seksualiai išnaudojusiu tėvu, galėjo pasinaudoti savo tėvo libido kaip dingstimi, kad išsivaduotų iš tėvo valdžios ir teigtų savo paties vyriškumą. Jeigu kyla neapykanta, ji išeina *anapus priežasčių neapkęsti ar smerkti*. Anksčiau nei tėvo įsakymą neapykanta atmeta polinkį pasiteisinti ir pasiaiškinti, sutikti ar išsisukti. Neapykanta – tai jėga, kuri nutrūksta nuo grandinės. Ji pati save stiprina. Ji suranda priežastį ar pasiteisinimą nekęsti. Kai tėvas tik bičiuliškai šnekučiuojasi su savo draugais ar tiesiog snaudžia ant sofos, neapykanta jaučiasi laisviau suintensyvindama savo jėgą ir mėgaudamasi savo tulžingumu.

Štai kodėl tas, kurio nekenčiama, net jeigu jis tavo tėvas ar buvęs meilužis, tampa kažkuo bendru ir anonimišku. Nekenčiu savo sutuoktinės dėl jos kastruojančių žodžių, bet šiuo metu ji yra akivaizdžiai kažkas, kas tik gamina mums vakarienę; sustiprinti mano neapykantą – tai panaikinti vaizdą kažko, kas mėgsta gaminti

valgį. Nekenčiama ji vis labiau ir labiau tampa „kale“, „kale“ apskritai. Šiam jaunam inžinieriui tie, dėl kurių pirmą kartą kilo jo neapykanta, nenumaldomai tapo „kitais“. Taigi jam galėjo atrodyti, kad jo neapykanta veikė veiksmingai nušluodama nuo žemės paviršiaus nepažįstamuosius juodaodžių gyvenamajame rajone. *O kai jis išgirdo, kad televizijos reportažuose* piktinamasi ir dejuojama dėl to, kad mirę ir sužeistieji buvo atsitiktiniai nepažįstamieji, jo neapykanta galėjo pataikyti į savo taikinį – atsitiktinius nepažįstamuosius – bet kuriame Londono rajone.

Priešinimąsi galima seikėti ir neutralizuoti, tačiau neapykantos bijomasi. Baimė – tai baimė kažko, kas nežinoma; tai nėra paprasta reakcija į tai, kas aiškiai pasirodo kaip pavojinga. Žengiant kalnų taku atsitraukia visa, kas žinoma, arba atsisakai juo toliau eiti, arba jautiesi susitaikęs su mirtimi; kalnų tako, kurio tvirtumas neužtikrintas, atžvilgiu jauti baimę. Visuose Londono rajonuose baimę paskleidė ne 18-osios smogiamosios brigados atstovas, kurį žinojo ir identifikavo policija, o kažkas,

kas galbūt veikė vienas ir be ideologijos, kas galėjo susprogdinti bombą bet kur arba nutraukti savo veiklą ir gyventi kažkur Londone, niekada jam taip ir nepriskyrus tų trijų bombų. Kadangi tai, kas nežinoma, neturi ribų, kurias galima būtų pažymėti žemėlapyje, baimė ima laipsniškai stiprėti įtariant, kad tame, kas nežinoma, esama dar tolimesnių to, kas nežinoma, sričių.

Nekentėjas jaučia savo neapykantos jėgą aplink pasklidusios baimės bangose. O tie, kurie tampa dar labiau įsibaiminę ir dar neryžtingesni, sustiprina sprogdintojo neapykantą, jo neapykanta išplinta ir dar labiau neapibrėžtų kitų atžvilgiu.

Savo ruožtu baimė atplūsta į neapykantą, tampa ja. Vienišo sprogdintojo neapykanta sukelia milijonų neapykantą jo atžvilgiu, taip pat bet kokio išauklėto, uždarai gyvenančio jauno inžinieriaus atžvilgiu. Jei laboratorijos personalas nebūtų išnagrinėjęs vaizdo įrašų iš gatvės kamerų, o policijos nuovadose priėmimo skyriaus personalas nebūtų išnagrinėjęs savo kartotekos, negalima būtų buvę identifikuoti sprogdintojo ir nustatyti jo buvimo vietos, ir jei

ne policijos pareigūnai, slapta atvykę į tą vietą ir skubiai išvežę jį šarvuota mašina, jis galėjo būti nulinčiuotas savo kaimynų. Specialūs televizijos reportažai, kuriuose rodomi psichologai ir kriminaliniai patologai, buvo transliuojami ne tik tam, kad patenkintų visuomenės troškimą suprasti; jie transliuojami ir stengiantis nuslopinti visuomenės neapykantos liepsnas. Žmogaus teisių organizacijos perspėjo visuomenę dėl antiteroristinių įstatymų, kurie apribotų jos pačios laisves. Jos baiminasi, kad policija, apginkluota teismo ekspertizės ir kriminalistikos mokslu bei griežtai kontroliuojama parlamento įstatymų, pati yra teroro instrumentas. Piliečiai ėmė bijoti, o, vadinasi, ir nekęsti savo pačių teroro.

Vadinasi, ir individas, kurio nepažįsti ir kuriam patiki savo paties gyvenimą, ir vien siaubą keliantis vienišius, kiekvienas egzistuoja socialinėje, ekonominėje, istorinėje, ideologinėje, kultūrinėje sistemoje, kuri nevisiškai juos sukuria ar paaiškina. Pasitikėjimas ir baimė-neapykanta lyg plaštakės plazdėjimo pradėti taifūnai susidaro ir sustiprėja varomi savęs

pačių. Kadangi jie atrodo esą priešybės, protas norėtų manyti, kad juos sieja dialektika. Pedagogai įsitikinę, kad tik pasitikėjimo aktai gali numalšinti nepilnamečių nusikaltėlių įniršį; lygtiniu paleidimu pareigūnai rodo apgalvotą pasitikėjimą nuteistaisiais, kurie ištisus metus kalėjime degė pykčiu. Jie yra teisūs taip darydami, kadangi pasitikėjimas toks pat stiprus kaip baimė ir neapykanta.

Pasitikėjimas – tai santykis, kurį užmezgame neturėdami žinojimo. Kas sieja pasitikėjimą ir žinojimą?

Žmonės linkę sakyti, kad jie nepasitiki aklai, o jei kažkuo pasitiki, tai daro turėdami pagrindo. Galbūt sakysime, kad pasitikime šiuo jaunuoliu kaip savo vedliu, nes jis pateikė mums rekomendacijų iš jį pažinojusių žmonių. Štai šie žmonės kaime, pažinoję jį nuo pat vaikystės, ir jie visi mus užtikrina, kad galime juo pasikliauti. Fabriko valdytojas samdo darbininką, jei tik gauna iš jo ankstesnių darbdavių dokumentus, patvirtinančius jo įgūdžius ir sąžiningumą. Universiteto katedra samdo

dėstytoją, jei tik iš jo profesorių ar iš kito universiteto, kuriame šis dirbo, gauna dokumentų, patvirtinančių, kad jis yra geras mokslininkas ir geras mokytojas. Tačiau tai reiškia, kad pasitikime šiuo asmeniu, kurio nepažįstame, todėl, kad pasitikime kitais žmonėmis, kurių taip pat nepažįstame.

Kokių dar priežasčių esama pasitikėti šiuo žmogumi? Galėtume sakyti, kad jis jau anksčiau keletą kartų yra buvęs mūsų vedliu. Tačiau ar tai nėra sykiu tvirčiausias argumentas juo nepasitikėti? Ar ne tiesa, kad jei nori kažką apiplėšti, geriausias būdas tai padaryti – tai pirma pateikti visus įrodymus, kad tau galima patikėti to žmogaus turtus. Vyresnysis liokajus, galiausiai apiplėšęs princesę, pradžioje stengėsi daugybę kartų jai įrodyti, kad juo galima pasitikėti, kai kalbama apie jos turtą ir paslaptis.

Tokiu atveju pasitikėjimas atrodo esąs vienas iš pamatinių žmogaus elgesio būdų, kurių negalime *paaiškinti ar pateisinti* ko *nors kito* pagrindu. Su mūsų elgesiu susiję šie du faktai. Vienas yra tas, kad, kai turime akivaizdų įrodymą ar priežastį, esame įsitikinę. Matymas yra

įsitikinimas: kai ką nors matome, kyla įsitikinimas šia tikrove. Ir kai matome teiginio įrodymą, esame juo įsitikinę. Ir kai matome, kaip išvada logiškai išplaukia iš kitų teiginių, esame ja įsitikinę.

Tačiau nutinka ir taip, kad pasitikime kažkuo, ką matome tik iš dalies arba neaiškiai, arba suprantame tik miglotai ir dviprasmiškai. Pasitikėdami prisirišame prie kažko, kieno žodžių ar veiksmų nesuprantame, kieno priežasčių ar motyvų nematome. Tai taip pat visiškai pamatinis žmogaus proto polinkis.

Ar pasitikėjimas nėra net svarbesnis nei įsitikinimas? Matymas yra įsitikinimas: esu įsitikinęs, kad tai, ką matau, yra tikra. Kai daugiau to nebematau, žinoma, galiu tai prisiminti. Tačiau atmintis blanksta, ir ilgainiui galiu pajusti, kad mano atmintis nepatikima. Todėl tai, ką mačiau, išlaikau kaip teiginį. Tačiau tam, kad teiginys galėtų būti laikomas teisingu, jis turi būti įtrauktas į bendrą diskursą. Teiginiai gali būti teisingi, o pradžioje prasmingi, tik nustatytos bendruomenės diskurse.

Ir ta bendruomenė lemia, kas laikoma stebėjimu ir kaip žodžiai vartojami stebėjimui užrašyti. „Kažkas nutiko mano mašinai: ar girdi tą keistą bildesį?“ Tai teiginys, kurį teisingu gali pripažinti mano draugai, važiuojantys kartu su manimi mašina, tačiau jis nėra pakankamai geras automobilių mechanikui, kuris turi griežtesnius reikalavimus tam, kas laikytina stebėjimu. Jis paklaus: „Kokio pobūdžio bildesys?“, „Kur tiksliai jūs girdite tą bildesį?“ Medicinos praktikoje „Šią savaitę pacientas atrodo prastai“ nelaikoma stebėjimu; standartai ir taisyklės taikomi tiek tam, kas laikytina stebėjimu, tiek ir žodžiams, kurie vartojami jam užrašyti. Gydytojas ar seselė matuoja paciento temperatūrą bei kraujospūdį ir turi įrašyti skaitinę išraišką. Žinoma, negalima iš tikrųjų nustatyti jo temperatūros laipsnio dalies tikslumu, tačiau reikia pagrįstai priartėti prie tikslumo. Tai, kas yra pagrįstai tikslu, apibrėžia medicinos praktikos standartai.

Jei nori išmokti sodininkauti, mokaisi kalbos, augalų, dirvožemio tipų, trąšų, vabzdžių naikinimo priemonių pavadinimų, tačiau ta

kalba nėra tokia tiksli kaip aviacijos kalba, kurios turi išmokti, jei ketini tapti lakūnu. Įveisiant sodą esama milijono dalykų, kuriuos matai ir apie kuriuos galėtum pranešti. Skrendant lėktuvu esama milijono dalykų, kuriuos matai, bet tik kai kurie iš jų yra svarbūs. Turi būti tiksliai išmokytas, ką, kaip dažnai ir kaip tiksliai stebėti. Tai, kas laikytina įrodymu, nėra tas pats logikoje, fizikoje, istorijoje, literatūros kritikoje ar Biblijos tyrinėjimuose, ekonomikoje, penologijoje, jurisprudencijoje ar karo strategijoje.

Kai tik mokslas ar praktinio žinojimo sfera yra įsteigta, reikia apibrėžti, kas šioje srityje laikytina stebėjimu, koks žodynas turi būti vartojamas jam pranešti ir kas laikytina įrodymu. Kaip padaromi šie sprendimai? Galiausiai sprendžia ekspertai. Botanikoje tyrinėtojai palaipsniui pripažino standartu Linnaeuso augalų pavadinimų klasifikaciją, o paskui kažkas atranda naują augalą ar įrodinėja, kad iš tiesų esama dviejų tam tikro augalo porūšių, tuomet labiausiai pripažinti botanikos autoriai spręs, kaip pavadinti ir kaip klasifikuoti tą augalą. Psichologijoje, kur kalba daug aptakesnė, skirtingi autoriai nustato

skirtingus pamatinius žmogaus psichikos impulsus ir palaipsniui labiau pripažinti autoriai tuos stebėjimus priima arba atmeta.

„Mano teta sakosi vis girdinti savo mirusio vyro balsą.“ Kai kuriose bendruomenėse tai, ką sako teta, laikyčiau teisinga, nes pažįstu savo tetą ir tikiu, kad ji manęs neapgaudinėja. Kitoje bendruomenėje vedu ją pas psichiatrą ir teiraujuosi jo diagnozės. Jis ją ištiria ir praneša man, kad ji iš tiesų girdi balsus, tačiau tai balsai, kuriuos išreiškia jos pačios pasąmonė. Kodėl jis neigia, kad tai jos mirusio vyro balsas? Nes mokslinė psichologų bendruomenė nepripažįsta galimybės, kad miręs asmuo pajėgtų kalbėti ir būti išgirstas. Jeigu balsas iš tiesų kalba ir yra girdimas, jis bus apibūdintas skirtingai. Psichologijos ekspertai nusprendė, kaip tokie balsai turi būti apibūdinti. Praktikuojantis psichoterapeutas, į kurį kreipiausi konsultacijos, pasitiki savo srities ekspertais.

Bet tie ekspertai, ar jie iš tiesų žino? Ar turi tikrą įrodymą, kad niekas negalėtų iš tiesų girdėti mirusiojo balso? Jie eina tam tikrų lažybų: jie mano, kad laikui bėgant visi atvejai, kai

žmonės tariamai girdi mirusiųjų balsus, bus patenkinamai paaiškinti žmogaus pasąmonės galia kurti balsus. Jie iš anksto pasitiki, kad ateities psichologai pajėgs sukurti tokius paaiškinimus kiekvienam iškilusiam atvejui.

„Vanduo užverda esant 100 °C." Žinoma, tik maža dalelė viso vandenynuose esančio vandens kada nors buvo tikrinta. Pasitikima visais tais, kurie sakosi nustatę, kad jų tikrintas vanduo iš tiesų užvirė esant 100 °C. Ir pasitikima sistema, kur vandens virimo tašką nustato termometro laipsniai, ir tuo, kaip visos temperatūros yra matuojamos. Pasitikima fiziku, kuris nustato, kas laikytina fizikiniu stebėjimu, parenka terminologiją ir nustato, kas laikytina įrodymu fizikoje.

Įsitraukti į diskursą, įsitraukti į medicinos ar į automobilių mechanikos, ar į fizikos diskursą – tai pasitikėti kalba, pasitikėti nustatytų teiginių korpusu, galiausiai pasitikėti ekspertais. O ekspertai pasitiki vienas kitu. Kai tik siekiame žinojimo, t. y. įsitikinimo tuo, kas gali būti parodyta esą teisinga, užbaigiame rasdami pasitikėjimą.

Vadinasi, pasitikėjimas yra visur. Kai sakome, kad mūsų mašinoje reikia pakeisti karbiuratorių, pasitikime mechaniku ir jo išmanymu. Kai sakome, kad vakar Andų kalnuose žemės drebėjimas nušlavė nuo žemės paviršiaus miestą, pasitikime daugybe žmonių, kurie nematė žemės drebėjimo, bet sako, kad jų namai įlūžo ir sugriuvo, pasitikime korespondentų, siunčiančių šias žinias ir pranešančių jas laikraščiuose bei televizijoje, tinklu. Kai sakome, kad šiandieną nusipirkome 60 vatų elektros lemputę, pasitikime ekspertais, kurie apibrėžė, kas yra vatas ir kaip vatų kiekis turi būti matuojamas, ir pasitikime ekspertais, kurie išplėtojo matematinę sistemą. Kai sakėme, kad šiandieną čia susitiksime, pasitikėjome tais, kurie apibrėžia, kad šiandien yra 2002 m. gruodžio 11 d., o ši vieta yra Lietuva.

Tokiu atveju pasitikėjimas nėra tai, su kuo kartais apsieiname, kai stinga žinojimo. Pasitikėjimas tuo, ko nežinome, nėra tai, ką laipsniškai pakeisime žinojimu. Pasitikėjimas yra žinojimo pamatas. Iš tikrųjų negalime paaiškinti pasitikėjimo, t. y. paaiškinti pasitikėjimo

priežasčių arba motyvuotai paaiškinti, kodėl žmogaus protas linkęs pasitikėti.

Ar pasitikėjimas tuomet yra kažkas iš pamatų ir iš esmės žmogiška? Tačiau esu apstulbintas to, kiek pasitikėjimo yra ir tarp rūšių. Bet kas, gyvenantis su šunimi, kate ar paukščiu, kasdieną patiria, kaip stipriai ir kaip besąlygiškai viena rūšis spontaniškai pasitiki kita. Būdamas berniukas ėmiau pasitikėti jaučiu ir kasdieną mačiau, kaip jautis pasitiki manimi. Jeigu jautis ar paukštis gali visą savo elgesį paremti pasitikėjimu vienu iš mūsų, kaip galime stebėtis, kad beveik visas mūsų elgesys, visa mūsų kalba ir žinojimas paremti pasitikėjimu vienas kitu?

Gyventi bendruomenėje, kur kalbame vienas su kitu, – tai būti susietam vienam su kitu daugeriopais pasitikėjimo ryšiais. Siekti žinojimo, daugybės pasaulio sričių praktinio žinojimo ir teorinio žinojimo – tai įsitraukti į dar sudėtingesnius bei gilesnius pasitikėjimo kitais žmonėmis ryšius. Imti taisyti mūsų automobilius, statyti namus, miestus, kurti kultūrą

ir civilizaciją – tai su pasitikėjimu tiesti rankas vienam į kitą.

Jeigu pasitikėjimo ir nepavadintume paslaptingu, tačiau nepaaiškinamu jį galime laikyti, toks yra ir nepasitikėjimas. Koks impulsas privertė jaunąjį inžinierių, tris savaites kėlusį siaubą Londonui, sutraukyti savyje pasitikėjimo ryšius? Tai taip pat niekaip nepaaiškinama. Tačiau kai tik jam kyla neapykanta, ji minta pačia savimi ir didėja pati save stiprindama.

Tai, kad neapykanta gali pratrūkti ir atsisukti į save kaip taifūnas bei augti pati iš savęs, kad ji gali staiga kilti bet kur, rodo, kad mūsų kalba, mūsų mokslai, mūsų kultūra, mūsų civilizacija, taip pat mūsų gyvenimai yra pažeidžiami. Kai pasitikime, visada rizikuojame. Pasitikėti – tai rizikuoti. Kalbėti, statyti, kurti – gyventi – tai rizikuoti.

Kai nusprendi kažkuo pasitikėti, į tavo sielą neįžengia tik ramybė; esama jaudinimosi ir pagyvėjimo. Kai prisimenu tas dienas Madagaskaro džiunglėse, labiausiai įkvepianti, nuostabiausia, puikiausia kelionės dalis buvo vidinė pasitikėjimo patirtis, ryšys su šiuo jaunuoliu

Javalsonu, su kuriuo negalėjau bendrauti. Pasitikėjimas – tai džiaugsmingiausias ryšys su kita gyva būtybe. Bet ar ne tiesa, kad kai tik mėgaujamės buvimu su kažkuo, yra ir rizikos veiksnys, taip pat pasitikėjimo veiksnys, suteikiantis gyvybės mums mėgautis. Kadangi visas mūsų žinojimas remiasi daugeriopais pasitikėjimo aktais, žinojimo siekimo patirtis nėra tiesiog raminanti, nepriverčia mūsų jaustis patogiai ir saugiai, bet yra jaudinanti, gaivinanti.

Klausimas: Ar manote, kad Jums pavyko suprasti pasitikėjimą?

A. L.: Nemanau, kad galima suprasti pasitikėjimą. Galima rasti priežasčių pasitikėti, paaiškinti pasitikėjimo padarinius ir panašiai. Man regis, tas pats galioja ir neapykantos atveju. Kartais, žinoma, galima daug suprasti apie neapykantą. Tomis savaitėmis po sprogdinimų klausantis pokalbių Londone stulbino, kad tiek daug žmonių norėjo suprasti, kas buvo tas sprogdintojas, kodėl jis taip elgėsi, ir taip

toliau. O galiausiai visi paaiškinimo variantai buvo klaidingi. Žmonės buvo beveik tikri, kad jis buvo rasistas, nes bombos sprogo juodaodžių rajone, o paskui išeivių iš Bangladešo gyvenamajame rajone. Jie buvo beveik tikri, kad sprogdintojas veikė turėdamas kokį nors motyvą ir ideologiją, kad buvo susijęs su Amerikos antivyriausybinėmis karinėmis organizacijomis, serbų agentais ar panašiai. Pasirodo, visi jie klydo. Suvokę, kad tai tebuvo vienišius, žmonės ėmė manyti, kad jame pačiame slypi kažkas, ką galėtume suprasti. Galbūt vaikystėje jis patyrė traumą? Jei tėvai buvo tau žiaurūs, jeigu jie tave seksualiai prievartavo, šitai gali būti priežastis jų nekęsti, tačiau gali būti ir priežastis jų bijoti, atstumti juos ir būti laisvam. Manau, kad kaip tik teiginys „Mano tėvas buvo bjaurus, nekenčiu jo" gali visiškai išlaisvinti. Jei prisiimi šią nuostatą, tuomet esi laisvas ir eini savo keliu. Vien tik tas faktas, kad jo tėvas buvo žiaurus ar seksualiai jį išnaudojo, man neatrodo tinkamas paaiškinimas.

Man taip pat paaiškėjo dar vienas dalykas: tiek pasitikėjimas, tiek neapykanta minta

pačiais savimi. Gyvenu Baltimorėje, 35 mylios nuo Vašingtono. Esu tikras, kad girdėjote apie snaiperį, teroristą, kelias savaites Baltimorės apylinkėse kasdien ką nors nušaudavusį. Jo elgesys aiškintas ta pačia priežastimi. Vis dėlto atrodo, kad kilusi neapykanta remiasi pačia savimi. Pamatęs Londono gyventojų pasipiktinimą, jaunasis miesto inžinierius ima sprogdinti toliau, nekęsti dar labiau. Taigi, manau, gimusi neapykanta minta pačia savimi. Todėl bet kokio pobūdžio paaiškinimai yra netinkami.

Taip pat ir su pasitikėjimu. Kiek daug reiškia pasitikėjimas, pajutau iš anksto nusprendęs pasitikėti jaunuoliu džiunglėse. Minėjau, kad jis buvo jaunesnis ir stipresnis už mane, nešė mano kuprinę, jam buvo lengviau eiti savo tempu, o paskui atsisėdus laukti manęs. Jis visada buvo pirma manęs, didžiąją laiko dalį ėjau keliu vienas. Vadinasi, visada buvo galimybė, kad jis su mano kuprine dings. Nežinojau, nei kur jis gyvena, nei kur jo ieškoti, jei kada išeičiau iš džiunglių. Taigi, jei pradedi kuo nors pasitikėti, turi vis labiau ir labiau juo pasitikėti. Jei jauti, kad tavimi pasitikima, tampi labiau

pasitikintis savimi. Jei žmogus turi vesti tave per džiungles ir tau sakoma, kad juo galima pasikliauti, jis žinąs kelią, vis tiek pasitikėjimas yra neišvengiamas, mat jau prasidėjęs liūčių sezonas, ir keliai, kuriais eita vakar, šiandieną gali būti nepereinami. Taigi per džiungles tave vedantis žmogus turi pasikliauti ne tiek tuo, ką jis žino, kiek savimi, savo pajėgumu surasti kelią. O kai tu juo pasitiki, jo pasitikėjimas savimi sustiprėja, jis tampa drąsesnis.

Klausimas: Ar tai reiškia, kad kartais pasitikėjimas yra bauginantis dalykas?

A. L.: Taip, manau, kad taip. Pasirinkau du priešingus pavyzdžius: pasitikėjimo džiunglėse pavyzdys ir teroristo pavyzdys yra labiausiai išgryninti. Žinoma, kai pasitikėdamas leidausi vedamas per džiungles, tam tikra prasme tai buvo baimę kelianti patirtis, nes tą akimirką suvokiau, kad jei jis nepasirodys, niekada neištrūksiu iš džiunglių: nebuvo jokio žemėlapio, daugybė kelių vedė visomis kryptimis. Kaip sakiau, buvo laikas, kai nemačiau jo, tada ir buvo šis baimės momentas. Tačiau buvo apėmusi ir pakili nuotaika.

Manau, daugelis gali apmąstyti panašią patirtį. Kartais ką nors darydamas, pavyzdžiui, nardydamas su akvalangu, taip pat turi pasitikėti. Kai neri su akvalangu, laive yra nardymo instruktorius, kurio darbas, – jei prireiks, – išgelbėti tau gyvybę. Su šiais žmonėmis jauti išties stiprų ryšį, su jais net nereikia kalbėtis. Jis čia, žiūri į jį ir sakai: „Turiu pasitikėti šiuo žmogumi." Neri į vandenyną, čia tiek daug pavojų, dėl kurių galėtum žūti, o jis rizikuotų savo gyvybe tave gelbėdamas. Manau, tai vienas labiausiai įkvepiančių ryšių. Su tuo visada susiję kažkas nepaprastai nuostabaus.

Prieš keletą metų ketinau išbandyti šuolius su vadinamuoju uždelstu parašiuto išsiskleidimu. Kalbėjausi su žmonėmis, kurie tuo užsiima profesionaliai. Pirma vienas žmogus šoka iš lėktuvo be nieko, o po minutės šoka jo bičiulis, kurio darbas – atskraidinti pirmajam parašiutą. Taip ir nepasiryžau to patirti, tačiau kai apie tai galvoju, manau, kad tai patyręs su tuo asmeniu įgytum ryšį, kurio niekas nebenutrauktų. Net jei vėliau tas žmogus nuviliotų tavo žmoną ir jau niekada nebegalėtum su juo kalbėtis, vis

tiek tas ryšys niekada nenutrūktų. Manau, kad giliausi, ypatingiausi saitai užsimezga tuomet, kai kažkuo pasitiki, kai šiai nežinomybei patiki savo gyvybę. Žinoma, būdamas šuolininku su parašiutu žinai, kad tavo bičiulis yra patyręs ir įsipareigojęs šitaip elgtis, tačiau sykiu žinai, kiek daug dalykų gali nepasisekti. Jei jis bent kiek uždels, išsitėkši į žemę, žūsi. Taigi, manau, tai būtų labiausiai bauginantis, o sykiu labiausiai įkvepiantis, jaudinantis, nuostabiausias, džaugsmingiausias santykis. Ir bet koks kitas santykis su bet kuo kitu atrodys paviršutiniškesnis.

Sykiu manau, kad pasitikėjimu, būdingu šiam santykiui, grįsti visi mūsų santykiai. Kiekvieną kartą užmegzdamas draugiškus ryšius kažkuo rizikuoji. Dėl šios rizikos draugystė yra ne vien saugi ir guodžianti, bet ir jaudinanti.

Klausimas: Kalbėdamas apie pasitikėjimą, šį žodį pavartojote mažiausiai dviem skirtingomis prasmėmis. Taigi turiu du klausimus. Pirma, ar esu teisus manydamas, kad žodį „pasitikėjimas“ pavartojote skirtingomis prasmėmis, mažų mažiausiai dviem – psichologine

ir epistemologine? Antra, ar nemanote, kad pasitikėjimas yra svarbiausia epistemologinė kategorija, svarbesnė nei, pavyzdžiui, tiesa.

A. L.: Taip, sutinku, kad kartais, kai vartojame šiuos terminus, mūsų kalba yra neaiški. Iš tiesų kartais sakome: „Aš pasitikiu fizika." Nemanau, kad tikslu šitaip sakyti. Manome, kad šie teiginiai teisingi, nes turime įrodymą. Turiu omenyje, kad iš tiesų nėra taip, kad pasitikėčiau teiginiu „Vanduo užverda esant 100 °C", veikiau manau, jog tai akivaizdu, tačiau už viso to slypi pasitikėjimas žmonėmis. Pasitikime žmonėmis, sukūrusiais mokslą ir apibrėžusiais tai, kas laikoma stebėjimu. Galbūt psichologijoje tai kur kas aiškiau nei tiksliųjų mokslų atveju. Pateiksiu pavyzdį, iliustruojantį šiuolaikinės psichologų bendruomenės požiūrį. Jei pasakyčiau, kad mano teta girdi savo mirusio vyro balsą, psichologai tuo nepatikėtų. Kodėl turėtume ja tikėti? Kas geriau žino, ką ji girdi? Taigi mes nuvestume ją pas psichoterapeutą, ir šis galbūt pasakytų: „Taip, ji girdi balsus, tačiau iš tiesų juos kuria jos pačios pasąmonė, tik ji šito nesuvokia." Psichologija pradeda nuo po-

žiūrio, esą tu negirdi mirusiųjų balsų. Tačiau tai tėra jos sprendimas. Jei žmonės girdi balsus, turime tai paaiškinti kitaip. Taigi esama įsipareigojimo mėginti paaiškinti kitaip ir įsitikinimo, kad pavyks visa tai paaiškinti tinkamai, taip, kad būtum patenkintas paaiškinimu.

Vadinasi, pasitikime ekspertais, priėmusiais šiuos sprendimus. Ir jei nurodyčiau į šią skirtį, sakyčiau, kad psichologinis pasitikėjimas yra pasitikėjimas žmonėmis. Nemanau, kad iš tiesų pasitikime teiginiais. Mums sakoma, kad pagal skrydžių tvarkaraštį lėktuvas turėtų atvykti šį vakarą devintą valandą. Gerai, mes važiuojame į oro uostą sakydami, kad pasitikime šiuo teiginiu, tačiau iš tiesų pasitikime žmonėmis, kurie tai sako.

Klausimas: Tai ir yra problema. Gali pasitikėti Newtonu, gali pasitikėti Einsteinu, tačiau kaip šiuo atveju paaiškintumėte mokslo raidą?

A. L.: Taip, galiausiai matome pasirodant ekspertų grupes. Tai puikus pavyzdys, bet, jei leisite, liksiu prie psichologijos. Tam tikru metu pasirodo ekspertai. Taigi buvo Sigmundas Freudas, buvo Carlas Gustavas Jungas,

buvo Alfredas Adleris ir kiti. Po truputį Freudas ir Jungas vis labiau monopolizuoja mokslą, todėl vis mažiau žmonių laikoma autoritetais, perimama jų terminija ir įrodymai. Mano nuomone, įrodymai, su kuriais sutinka Jungas, nėra tie, su kuriais sutinka Freudas. Jungas kalba apie kolektyvinę pasąmonę, o Freudas šių įrodymų nepriima. Net jei ir tiesa, kad mandalų galime aptikti tiek šveicarų psichiatro pacientų sapnuose, tiek Tibete, Freudas vis tiek pasiūlytų kitokį šio fakto paaiškinimą, taigi ir įrodymai būtų skirtingi.

Manau, galiausiai pasirodo ekspertai, kuriais pasitikima ir kurie nusprendžia, kuria kryptimi judės mokslas. Šie sprendimai tuoj pat pripažįstami kitų žmonių, pripažinusių ekspertus. Galiausiai autoritetingi specialistai pripažįsta, kad naujas autorius yra svarbus ir reikia įsiklausyti į tai, ką jis sako. Manau, kad tas pats galioja ir fizikai. Pavyzdžiui, Stepheno Hawkingo[17] teorijos pripažintos, bet esama fizikų, kurių teorijos atmestos. Teorijos pripažįstamos nebūtinai turint jų teisingumo įrodymą, bet todėl, kad jomis tikima.

Yra vienas įdomus dalykas, susijęs su kopernikiškąja astronomija. Kai Galileo Galilei'us ją išdėstė, dangaus kūnų judėjimo ji nepaaiškino geriau nei Ptolemėjo astronomija. Kopernikas tvirtino turįs paprastesnį paaiškinimą, tačiau kurį laiką jis nebuvo laikomas teisingu. Bet vėliau labiausiai pripažinti astronomai ėmė pasitikėti Koperniko teorija ir sakė, kad taip gali būti, todėl mes pasitikime ja. Keičiantis kartoms tai tapo tiesa.

Klausimas: Ar esu teisus manydamas, kad Jūs kalbate ne apie emocijas, jausmus, o apie pasauliškus saitus, kurie sukabina kitus dalykus?

A. L.: Taip, manau, kad šitaip keldami klausimą pamatytume glaudesnį santykį tarp įsitikinimo ir pasitikėjimo arba tarp pasitikėjimo ir žinojimo. Jie iš tiesų susiję: negali žinoti nepasitikėdamas. Iš dalies esame linkę manyti, kad tai susiję su mąstymu ir racionalumu. Tačiau, kita vertus, esama pasitikėjimo tarp skirtingų rūšių. Man atrodo, kad pasitikėjimas, kurį jutau mane per džiungles vedusiam jaunuoliui, nėra kas nors iš esmės kita nei pasitikėjimas, kurį jaučiu sekdamas paskui šunį. Kartais gyvūnai

žino kelią ir galime sekti paskui juos. Manau, daugelis būdami vaikai yra atsidūrę situacijoje, kai pasiklydę tamsoje sekė paskui šunį, žinantį kelią namo. Indijoje cukranendrių sezonui einant prie pabaigos ūkininkai visą naktį jas kerta ir neturėdami sunkvežimių transportuoja į vežimus įkinkę galvijus. Jaučiai juda labai lėtai. Varovams užmigus, galvijai patys pareina namo. Galima pasitikėti gyvūnu, galima pasitikėti žmogumi, ir nemanau, kad šis pasitikėjimas iš esmės skirtųsi. O gyvūnai pasitiki mumis. Šis pasitikėjimas toks pat, kaip mūsų pasitikėjimas vienas kitu. Taigi, man atrodo, pasitikėjimas nėra vien žmogui būdingas dalykas.

Klausimas: Kalbėdamas apie pasitikėjimą vartojote tokius žodžius, kaip „rizika", „siaubas pasitikėti". Kaip manote, ar ir žodis „viltis" susijęs su pasitikėjimu? Manau, džiunglėse labiau vylėtės, kad Jus lydintis jaunuolis sugrįš, nepaliks Jūsų. Manau, kad viltis tiek pat artima pasitikėjimui, kaip ir minėtieji „rizika" ir „siaubas". Tačiau jūs nekalbėjote apie viltį. Ar ji susijusi su pasitikėjimu?

A. L.: Taip, manau, susijusi.

Replika: Žmonės, užsiimantys šuoliais su uždelstiniu parašiuto išsiskleidimu, taip pat viliasi. Turi pasitikėti kitu asmeniu, šokančiu iš lėktuvo paskui tave, tačiau sykiu turi viltis, kad viskas pavyks. Kitaip nešoktum iš lėktuvo, tai būtų tiesiog savižudybė.

A. L.: Nelabai turiu ką pridurti, anksčiau apie tai negalvojau. Tačiau man atrodo, kad pasitikėjimas yra stipresnis žodis nei viltis. Jei viliuosi, esu silpnas.

Klausimas: Pasitikėjimas stipresnis nei viltis?

A. L.: Jie skiriasi. Tarkime, kas nors keliaudamas sutinka žmogų, sakykime, prekeivį, kuris pasiūlo iškeisti pinigus juodojoje rinkoje. Jis liepia palaukti sutartoje vietoje ir pažada sugrįžti. Galima viltis, kad jis grįš. Tai viena. Tačiau iš tiesų pasitikėti juo yra kur kas stipriau.

Replika: Tačiau šiedu žodžiai eina kartu: viliesi ir pasitiki tuo pat metu.

A. L.: Ne. Jie panašūs, nes viltis taip pat yra tvirtinimas neturint įrodymo arba neturint pakankamo įrodymo. Reikia apgalvoti ir vilties priešybę – neviltį.

Replika: Gali viltis, kad įvyks stebuklas, tačiau negali pasitikėti, kad jis įvyks.

A. L.: Taip. Pavyzdžiui, kas nors labai serga ir guli ligoninėje, jo gyvybei gresia pavojus. Galime sakyti: „Belieka viltis stebuklo.“ Tačiau visai kas kita, kai sakome: „Mes pasitikime gydytojais.“ Tai daug stipriau ir pozityviau. Kažkodėl negali iš tiesų pasitikėti Dievu, gali viltis stebuklo, bet ne pasitikėti.

Klausimas: Tačiau džiunglėse Jūs buvote priverstas pasitikėti, neturėjote kito pasirinkimo, negalėjote to išvengti. Galbūt visada esama pusiausvyros tarp įrodymo ir vargo, įstumiančio į tokią būklę, kuriai esant turi kažkuo pasitikėti? Jei manome, kad pats gyvenimas yra žiaurus, tuomet vos pasaulį išvydęs kūdikis neturi jokio pagrindo ir galimybės pasitikėti kuo nors, išskyrus savo instinktus. Tačiau augdamas ir įgydamas žinių žmogus gali kurti pasitikėjimą, išlavinti jį tiek, kiek būtina.

A. L.: Žinote, kai ėmėte kalbėti, man patiko tai, kad pasakėte, jog džiunglėse priėmiau sprendimą pasitikėti jaunuoliu. Turi pasitikėti kažkuo, kuo nepasitiki. Vadinasi, turi priimti

sprendimą: taip arba ne, turi sekti paskui arba ne. Čia nekalbama apie pasitikėjimo laipsnius. Taigi pasitikėjimas atrodo esąs tam tikras įsipareigojimas. Jei apsisprendi pasitikėti, turi taip elgtis, iš to kažkas atsiranda. Netgi tada, kai kalbame apie pasitikėjimo laipsnius moksle, medicinoje arba automobilių mechanikoje. Jei pasitikiu ekspertais, tada patikiu savo gyvenimą šiems gydytojams arba automobilį – šiems mechanikams. Taigi čia esama įsipareigojimo. O viltį galbūt galima turėti be jokio įsipareigojimo. Viliuosi, kad taip įvyks, bet nebūtinai veikiu pagal tai.

Replika: Kai kalbame apie pasitikėjimo ir vilties skirtumą, būtina pabrėžti, kad sakydamas „pasitikėjimas“ turite omenyje savo paties atsakomybę, o sakydamas „viltis“ – atsakomybės nenumatote. Kažko viliuosi, ir jei taip įvyksta, tai puiku, o jei ne, tai neprisiimu dėl to kaltės.

A. L.: Taip, man atrodo, kad kai pasitikiu, tai tampa mano paties veikimu, o kai viliuosi...

Replika: Sakau, kad tai mano kaltė, nes pasitikėjau savo vedliu džiunglėse. Galiausiai aš

esu atsakingas už tai, kad nukentėjau džiunglėse.

A. L.: Taip, tai gera mintis. Taip galėtume sakyti ir ne tokioje dramatiškoje situacijoje, pavyzdžiui, kai pasitikiu savo automobilio mechaniku. Jei jis nesuremontavo mano mašinos, o aš juo pasitikėjau, pats ir esu atsakingas, nes juo pasitikėjau. Jei tiesiog viliuosi, kad mašina bus suremontuota, bet taip neatsitinka, nejaučiu dėl to savo atsakomybės. Manau, kad pasitikėjimas daug tampriau susijęs su mano veikimu, mano atsakomybe.

Klausimas: Daug kalbėjome apie pasitikėjimą kitu, tačiau pasitikėjimas kažkaip yra susijęs su pasitikėjimu savimi. Kad pasitikėčiau juo, kad sekčiau paskui kitą džiunglėse, turiu pasitikėti savimi. Nesu kvailys, kai einu paskui kitą, pasitikėjimas reikalauja drąsos. Taigi, ar galėtumėte plačiau paaiškinti, kaip pasitikėjimas kitais yra susijęs su pasitikėjimu savimi?

A. L.: Puikus klausimas. Ir apie tai nebuvau pagalvojęs. Kalbant apie pasitikėjimą savimi, puikiu pavyzdžiu galėtų tapti Somer-

seto Maughamo romanas „Aistrų našta“ (*Of Human Bondage*)[18]. Jame pasakojama apie anglą jaunuolį, anksti tapusį našlaičiu ir globojamą dėdės. Jo tėvas mirė nepalikęs didelio turto. Metęs mokyklą jaunuolis nusprendžia vykti į Paryžių ir tapti dailininku, atsiduoti šiai veiklai. Matydamas, kad jam trūksta žinių, ima lankyti žymaus dailininko studiją. Jis susidraugauja su mergina, sėdinčia šalia per užsiėmimus, be to, jam labai patinka jos darbai. Jis norėtų tapyti taip pat gerai kaip ir ji. Tačiau dėstytojas, pamatęs jos darbą, ima šaukti: „Tai visiškas mėšlas, Jūs švaistote mano laiką, nešdinkitės iš čia.“ Netrukus jam tenka suprasti, kad tapybos reikia mokytis iš meistro, tačiau sykiu dėstytojui sunku įtikti, nes didis dailininkas mato vien savo paties viziją. Dažnai didieji menininkai nepajėgūs įvertinti kitų genialumo. Mergina negali priimti kaltinamojo nuosprendžio ir elgiasi taip, kaip ir kiekvienas naujas studentas: mėgina perdaryti savo darbą ir parodyti jį jaunuoliui, tikėdamasi jo paramos. Žinoma, šio nuomonė nieko neverta, nes jis ne meistras,

o tik pradedantysis. Po kelių mėnesių ar metų paaiškėja, kad ji gyvena begaliniame skurde, paaukojusi viską, kad taptų dailininke. Tu nori tapti dailininku, tačiau kaip gali žinoti, kad esi talentingas? Galiausiai taip ir nesulaukusi palaikymo ji pasikaria savo kambaryje. Tai šiurpus pasakojimas. Žinote, kartais studentai prieina prie manęs ir sako, kad jie labai domisi filosofija, o paskui klausia, ar jie išties turi pakankamai protinių gabumų, kad ja užsiimtų. Aš nežinau, ką jiems atsakyti, negaliu žinoti. Esi tik pradedantysis, galbūt po 5 metų parašysi puikių dalykų, nežinau. Matau, kad turi gabumų, bet ar turi jų tiek, kad paaukotum tam savo gyvenimą?

O ir ko galėtum pasiklausti? Ekspertų? Galbūt esi filosofijos profesorius ir turi profesoriaus laipsnį, išleidai knygų, tačiau kartais kiti filosofai to neturi, kaip Sartre'as, neturėjęs profesoriaus vietos ir niekada nekreipęs į tai dėmesio. Vadinasi, negali pasikliauti netgi mokytojų nuomone. Galiausiai, jei nori užsiimti filosofija, turi pasitikėti savimi. Jei nori būti šokėjas, turi tikėti galįs juo tapti, net jei neturi pa-

tikimo įrodymo. Žinai, kad tau patinka šokti, kad gali kai ką sušokti, kad šoki geriau nei kiti tavo klasės šokėjai, tačiau ar iš tiesų būsi menininkas? To nežinai, neturi jokio įrodymo, turi pasitikėti savimi. Manau, kad būtent tai ir yra sunkiausiai įvykdomas dalykas, nes taip lengva nepasitikėti savimi. Taip būna visada, nesvarbu, kiek toli būtum pažengęs. Kažką parašęs, perskaitai... Man dažnai nutinka, kad parašęs kokį nors dalyką pagalvoju: „O, tai painu." Paskui kažkuriuo momentu pagalvoju: „O, visai nieko." Tada dirbu toliau, o kai išsekęs perskaitau, ką parašiau, įspūdžio nebedaro. Negali pasakyti, ar tai gerai, ar įdomu, ar nuobodu. Tačiau turi tikėti savimi, o tai ir yra sunkiausia. Būti dailininku, būti mąstytoju, būti architektu, būti muzikantu...

Klausimas: Turi tikėti savimi, o ne pasitikėti?

A. L.: Reikėtų sakyti, kad turi pasitikėti savimi, žodį „tikėti" pavartojau šia prasme.

Klausimas: Tačiau iš kur semtis pasitikėjimo savimi? Pasitikiu kitu, bet negaliu būti kitas pats sau.

A. L.: Galite matyti, kad nesu šito labai aiškiai apgalvojęs. Atsakydamas į Jūsų klausimą, kiek ir kokiu būdu turiu pasitikėti savimi kaip kitu, galiu pasakyti, kad pasitikėjimas savimi skiriasi nuo pasitikėjimo kitu. Todėl, galimas daiktas, turėtume vartoti skirtingus žodžius, tačiau, manau, yra tiesa, kad šiedu pasitikėjimo judesiai kažkaip susiję. Pavyzdžiui, tada, kai nusprendžiau pasitikėti jaunuoliu džiunglėse ir ėjau atsilikęs, o jis nešė mano kuprinę, – tai buvo betarpiškas veikimas. Sakykime, kad ką nors pamilstate ir tampate pora, tuomet galite sakyti: „Noriu gyventi su šiuo asmeniu, tačiau nesu tikras, ar galėsiu išlaikyti šį pasitikėjimą." Taigi, jei pasitikite kuo nors, atrodo, kad manote galįs išlaikyti šį pasitikėjimą: „Manyčiau, kad galėsiu ir toliau pasitikėti."

Minėjote, kad žmonės gimsta jau..., priminkite, pasitikėdami ar nepasitikėdami? Mokomės pasitikėti ar nepasitikėti?

Replika: Žmogus gimsta nepasitikėdamas, prisiimdamas riziką be galimybės pasitikėti kokiu nors dalyku ar kokia nors būtybe, išskyrus

galbūt savo instinktus. Tik aktyvus veikimas stumia jį pasitikėti.

A. L.: Taip, negalime sakyti, kad vaikas pasitiki, kad yra gimęs pasitikėti. Tačiau negalime sakyti ir to, kad vaikai gimę nepasitikėti. Patirtis, susijusi su pasitikėjimu arba nepasitikėjimu, auga, vystosi.

Klausimas: Buvo įdomu išgirsti klausimą, susijusį su epistemologija. Mąstant, kaip įgyjamas tikras žinojimas, siūlosi palyginimas su kriminalines bylas tiriančių pareigūnų darbu. Jie kuria nusikaltimo versijas. Ieškodami tikroviško paaiškinimo jie tam tikru mastu pasitiki jomis visomis. Kriminalistai turi kruopščiai ištirti ir patikrinti visas versijas, galiausiai jie pasiekia rezultatą – sužino tiesą. O kai pasitikėjimas išsenka ir tampa nereikalingas, kai kuriomis versijomis jau nebepasitikima. Tačiau prieš tai jomis buvo tam tikru mastu pasitikima. Taip mūsų gyvenime nutinka visur.

A. L.: Taip.

Replika: Jei kalbama apie versijas, geresnis žodis yra „tikėtinumas“, o ne „pasitikėjimas“.

A. L.: Tikėtinumas. Sprendi tam tikru būdu, tai yra tikėtina, galima. Galima būtų sakyti, kad galbūt kriminalines bylas tiriantys pareigūnai pasitiki liudininkais. Bet, kaip sakėte, galimas įvykių scenarijus yra įvykių tikėtinumas, kiek yra tikėtina, kad vienas ar kitas asmuo įvykdė tą nusikaltimą. Taip, šitaip sakyti būtų geriau ir tiksliau.

Klausimas: Ar tikimybėje esama to, kas ją sietų su pasitikėjimu?

A. L.: Taip, manau menko panašumo yra. Nežinau, kiek tiksliai Lietuvoje meteorologai nuspėja orus, bet Amerikoje jie kalba apie 30 arba 90 proc. lietaus tikimybę. Vadinasi, jie tikimybės laipsnį išreiškia skaičiais. Tiksliai nežinau, kaip jie tai nustato, bet, man regis, tai galima matuoti, galima įvertinti ir kažkaip spręsti. Taigi detektyvas, norėdamas išsiaiškinti bylą, mąsto apie tikėtiną įvykių eigą, mano, kad galėjo vykti ir vienaip, ir kitaip, o paskui įgyja pagrindą manyti, kad viena iš įvykių versijų tikėtina labiau.

Klausimas: Kriminalines bylas tiriantys pareigūnai negalėtų žengti nė žingsnio nepa-

sitikėdami tvirtu pagrindu. Tiesa? Tačiau visas savo pastangas jie sutelkia į tai, kad gautų galimus įkalčius ir nepasitikėtų niekuo. Jie turi tikrinti be galo ir būti 99 proc. tikri, kad tai ir yra įrodymas, mokslinė tiesa, kad niekuo nepasitikima be įrodymo.

A. L.: Ar kas nors iš jūsų esate galvoję apie šnipus, ką reikštų būti šnipu? Manau, tokia situacija būtų labai keista ir svetima, nes tavo profesija – nepasitikėti jokiu dalyku ir jokiu žmogumi. Bet, kita vertus, be galo keista tai, kad jie absoliučiai tiki savo pačių šalies vertybėmis.

Žinote, prancūzų diplomatai siunčiami, pavyzdžiui, į Tailandą ir lieka ten iki pat savo karjeros pabaigos. Kuo ilgiau gyveni toje šalyje, tuo geriau supranti visuomenę, tai, kas ten vyksta. Amerikos politika šiuo požiūriu visiškai priešinga: bijoma, kad tapsi vietiniu, tapsi tailandiečiu, todėl diplomatai keičiami kas keletą metų. Niekas negali užsibūti kitoje šalyje ilgiau nei 3 metus. Manau, kad tai keista: nepasitikėti ir įtarinėti visus.

Replika: Ir versti visus pasitikėti tavimi.

A. L.: Taip.

Ką mes, kiekvienas iš mūsų, turime pasakyti

Tai nutiko seniai. Manau, maždaug prieš dvidešimt penkerius metus. Prieš visą gyvenimą. Buvo vėlyvo lapkričio diena, apniukusi ir šalta. Vykau iš išvykos į Vakarus su jaunesniu kolega, važiavome Pitsbergo link. Ėmiau kalbėti apie Pitsbergą, miestą, kuriame dėstytojavau šešerius metus, ir ėmiau prisiminti, kur gyvenau – namelyje šalia didžiulio miškingo tarpeklio už stačios uolos, stūksančios virš miesto, vadinamos Vašingtono kalnu. Name buvo du kambariai, mansarda viršutiniame aukšte, pusrūsis šildymo katilui, tualetas ir virtuvė. Buvau išsinuomojęs jį už trisdešimt penkis dolerius per mėnesį. Namas stovėjo atokiau nuo kalnakasių miesto, išsidėsčiusio virš tarpeklio. Buvau jame

nuplėšęs linoleumą ir nušlifavęs medines grindis, sienas apklijavęs stora drobe, sumontavęs darbastalį, vėl atidengęs seną židinį, mažame kiemelyje prisodinęs pavasarinių svogūnėlių. Mano senojo namo aprašymas sužadino manyje troškimą vėl jį pamatyti ir parodyti savo draugui. Užsukome į miestą. Kai atvykome prie namo, jis pasirodė negyvenamas. Apėjome jį iš kitos pusės ir radome išlaužtas duris. Pamatėme, kad apylinkės vaikigaliai buvo išdaužę langus, išspardę sienas, netgi suniokoję laiptus ir grindų lentas. Žengėme per grindų sijas ir nukritusio tinko krūvas. Pasakojant draugui, kaip atrodė kambariai, kai čia gyvenau, mane apėmė melancholija, kilusi įsisąmoninus, kad tai tikriausiai paskutinis kartas, kai matau šį namą; dabar, sunaikintas, jis turbūt bus nugriautas miesto valdžios potvarkiu. Draugas pastebėjo kažkokius suplėšytus popierius ir ėmė juos rinkti: tai buvo laiškai, vieną kartą nuo viršaus iki apačios perplėšti per visą puslapį. Nusinešiau keletą puslapių prie lango ir mėginau perskaityti blankioje šviesoje. Mano draugas tebeieškojo nuolaužose daugiau puslapių, bet

atnešdavo tik dešiniąją arba kairiąją perplėšto puslapio pusę. Daugybė puslapių tikriausiai buvo išpūsta pro sudaužytus langus į tarpeklį apačioje. Prie lango garsiai skaičiau sakinių nuotrupas, nors darėsi vis tamsiau ir šalčiau. Tai buvo kalinčio jaunuolio laiškai moteriai. Jis smulkiai pasakojo savo naujienas – nes netgi visiškai į rėmus įstatytomis kalėjimo dienomis nutinka ir rečiau pasitaikančių įvykių: naujų kalinių, muštynių. Jis kalbėjo ir apie pasirengimą tam laikui, kai bus paleistas: kasdien rūkydavo mažiau cigarečių, kameroje darydavo vis daugiau atsispaudimų, kurdavo dainas, kurias gros, kai vėl turės gitarą. Bet daugiausia jis rašė apie ją, šaukdamasis kiekvienos jos kūno dalies ir organo, vaizdžiai ir detaliai prisimindamas tai, ką jie darydavo vienas kito kūnui miške, įlankoje, sunkvežimyje, lifte, šalia jos motinos miegamojo, su malonumu prisimindamas visus malonumus, kuriuos galėdavo jai suteikti.

Skaitydamas šias laiško nuotrupas ėmiau vis labiau nerimauti. Slapta klausėmės aistringos meilės. Šaltyje ir tamsoje, savo namo griuvėsiuose, skaitydamas šiuos perplėštus puslapius

buvau apimtas nuojautos, kad tai baigėsi tragiškai. Kaip ji galėjo suplėšyti šiuos laiškus? Tik kartą gyvenime gauni laišką, tokių laiškų kaip šis. Dauguma niekad negauna aistros laiškų. Su kokiu įsitikinimu jis rašė, jo įkalintas kūnas buvo taip persipildęs to gėrio, viso to turimo suteikti meilės malonumo! Ji tikriausiai nerimavo dėl šių laiškų, nežinojo, ką su jais daryti. Išvykdama ji viską išsivežė iš namo. Įsivaizdavau ją, nešančią į pikapą čiužinį, kėdes, glėbį suknelių, krepšius virtuvės indų. Laiškus ji išėmė iš kažkokios dėžutės, padėjo atskirai ant židinio atbrailos. Dabar ji turėjo viską, buvo laikas eiti. Ji pasisuko į ant židinio atbrailos gulinčius laiškus, deginančius lyg rūgštis. Staiga, su įtūžiu, ji juos pagriebė, perplėšė vienąkart perpus, numetė ir išbėgo iš namo. Buvau tikras, kad taip ir įvyko.

Name tapo ganėtinai tamsu. Draugas man atnešė dar du perplėštus puslapius; šie tiko į porą dviem puslapiams, kuriuos buvau pasidėjęs ant palangės. Jis rašė: „Redas aplankė mane šeštadienį ir atnešė naujienų apie tave ir apie tai, kodėl lioveisi lankytis ir man rašyti.“ Tvirta

ranka jis rašė: „Niekas niekada tavęs nemylės taip, kaip aš tave myliu."

Gali daugybe būdų sudrausminti vaiką, bet nereikia versti jo kalbėti. Vaikai greitai pamėgsta mokytis kalbos. Jiems tai yra priemonė reikšti savo poreikius, norus ir fantazijas.

Vis dėlto kalboje esama negailestingos disciplinos: reikia mokytis bendros kalbos. Turi kalbėti kaip tau nurodyta.

Šioje bendroje kalboje yra du lygmenys. Vienas – racionalaus diskurso lygmuo. Kitas – sveikos nuovokos (*common sense*) lygmuo.

Racionali bendrija

Rimtos kalbos terminai yra kategorijos; jos užfiksuoja atpažįstamus esinio ar įvykio bruožus – bruožus, kurie laikui bėgant atsikartoja šiame esinyje ar įvykyje kaip ir kituose, panašiuose į jį. Taigi jos užfiksuoja tai, kas kitų atpažįstama/pripažįstama. Tai, kas žinoma, objektyviai egzistuoja kalbančiųjų bendrijai.

Teisingai suformuluoti esinį ar įvykį – tai skirti sau vietą tarp stebėtojų ir tiesos sakytojų.

Racionalų žinojimą sudaro teiginiai, kurių priežastys yra ar gali būti paaiškintos. Šios priežastys nėra: nes mūsų protėviai, įsteigę mūsų klaną, tautą, miestą, išmokė mus taip daryti, arba: nes mūsų dievai tai pasakė. Racionalios priežastys remiasi empiriniu akivaizdumu arba būtinu, iš kitų nustatytų teiginių logiškai išplaukiančiu, rezultatu. Jos prieinamos bet kam, turinčiam įžvalgos. Priežasčių paaiškinimo, ir paaiškinimo reikalavimo, praktika kiekvieną racionalų teiginį pateikia užklausti, kritikuoti arba priimti tiesiog bet kam, turinčiam įžvalgos. Šitaip žmogus, kalbantis racionaliai, leidžia bet kam, apdovanotam įžvalga, būti to, ką jis ar ji sako, teisėju. Ši praktika remiasi racionalia bendrija, iš principo sutampančia su žmonių gimine – netgi potencialiai apimančią ateivius, jeigu jie gali suprasti, ką žmonės sako, ir yra apdovanoti empirinio akivaizdumo ir iš teiginių logiškai išplaukiančio rezultato įžvalga.

Mokytis mokslo – tai mokytis praktikos, taip pat mokytis kalbos. Tai mokytis teiginių,

to mokslo viduje laikomų teisingais, ir teiginių, kurie formuluoja įrodymą arba priežasčių paaiškinimą, paverčiantį juos teisingais. O tai reiškia mokytis specifinio žodyno, gramatikos ir retorikos. Dirbti ir mokytis įgūdžio yra tas pats, kas mokytis kalbos. Automobilio mechanikos mokymasis apima specializuoto žodyno mokymąsi ir tam tikros rūšies paaiškinimų, kurie pripažinti automobilių remonto praktikoje, mokymąsi. Nardymas su akvalangu apima specifinės kalbos mokymąsi.

Komunikacija mokslinių disciplinų viduje arba tarp bendro projekto darbuotojų, arba tarp įgudusių sportininkų ar menininkų, remiasi apibrėžimu to, kas gali būti laikoma stebėjimais, to, kokie tikslumo standartai yra galimi lemiamuose stebėjimuose, to, kaip bendros kalbos žodžiai apribojami ir patobulinami, kad galėtų būti vartojami skirtingose mokslo disciplinose ir praktinėms ar techninėms reikmėms. Taip pat ir logikos, fizikos, istorijos, literatūros kritikos ar biblistikos, ekonomikos, penologijos, teisės ar karo strategijos, sveikatos priežiūros mokslų yra apibrėžiama, kas gali būti laikoma įrodymu.

Sudėtingesniam moksliniam ar techniniam darbui reikalingos institucijos, įsteigiančios ir finansuojančios tyrimo grupes ir laboratorijas tam, kad būtų sukaupta informacijos ir stebėjimų, atitinkančių profesinius tikslumo ir pakartojamumo standartus, institucijos, atrenkančios ir rengiančios tyrėjus bei patvirtinančios ir įvertinančios tyrėjus ir technikus. Nustatant, kas gali ir turi būti pasakyta apie dalykus, reikia institucijų, atrenkančių, koks tyrimas turi būti paskelbtas ir kaip jis turi būti vertinamas.

Dirbant mokslinį ir techninį darbą sprendimus apie tai, kas laikoma stebėjimu ir įrodymu, priima ekspertai. Ekspertai savo sprendimų negrindžia priežasčių, aptinkamų už mokslo ar praktikos ribų, struktūra. Vietoj to jie atsižvelgia į tai, kokia sistematika buvo naudojama moksle ligi šiol arba kokie tikslumo standartai lemiamuose stebėjimuose buvo ligi šiol palaikomi. Kai jie pareiškia, kad turėtų būti įvestos naujos nusimanymą apibrėžiančios sąlygos arba nauji tikslumo standartai, jų ekspertizę pripažįsta galiojančia tam tikra mokslo ar technikos bendrija.

Mokantis mokslo, mokantis mokslo kalbos arba įgūdžio įsitraukiama į ekspertų vadovavimo ir paklusimo jiems santykį. Būsi ugdomas institucijų, o institucijos nustato, kas yra įgaliotas kalbėti.

Individams liepiama tai, ką jie mato ir patiria, suformuluoti kalbos nustatytomis sąvokomis ir formomis, kurios gali būti patvirtintos. Tada individas kalba kaip tas, kurio teiginį implikuoja logika ir teorijos bei racionalios bendrijos kognityviniai metodai; jis arba ji apie nustatytą tiesą kalba kaip tipiškas, lygiavertis ir sukeičiamas su kitais. Ji kalba kaip veterinarė, elektrikė, kompiuterių programuotoja, medicinos sesuo. Jis formuluoja savo nerimo priepuolius šiuolaikinės psichiatrijos terminais; ji įvardija savo skausmus ir sopulius mokslinės medicinos terminais. Jis kalba kaip pilietis, informuotas apie eismo principus, bankininkystės praktikas, aprangos normas restoranuose ir viešuose paplūdimiuose.

Sveika nuovoka

Šis racionalios bendrijos vaizdas priešpriešinamas bendrijoms, vadinamoms tradicinėmis, kurių bendra kalba apibūdinama kaip mitinė ar religinė. Šių bendrijų diskursą reguliuojantys ekspertai remiasi protėvių ar dievybių autoritetu.

Tačiau mūsų visuomenės turi ir atsargą teiginių, kuriuos įprasta formuluoti kaip tai, „kas yra žinoma", ir kurie išmokstami kiekvienam naujai atvykusiajam į bendriją įgyjant kalbinę kompetenciją bei perduodami kitiems.

Joks pokalbis neprasideda nuo nulio. „Panašu, kad lyja", „Viskas brangsta", – sako vienas pirkėjas kitam prekybos centre. Tokie pasakymai gali būti teisingi arba klaidingi, ir netgi iš pradžių reikšmingi, tik jei ištariami kalbančiųjų, užimančių bendrą erdvę gamtoje ir socialiniame pasaulyje ir panašiai žvelgiančių bei atsirenkančių stebėjimo detales. „Sveika nuovoka" vadiname visa tai, kas laikoma žinomu ir kam, manoma, pritaria visi pašnekovai. Tokių banalių pasakymų reikšmė ir retorinė jėga

didžia dalimi išplaukia iš to, kas jau buvo pasakyta. Jie priklauso nuo reikšmės ir retorinės jėgos daugybės teiginių, kurie kartkartėmis pasitelkiami ir kurių tiesa laikoma savaime suprantama.

Šnekų, kaip sako Martinas Heideggeris, tikroji prigimtis yra užsklaida – klaidžiojimas nuo vienos situacijos prie kitos. Jos prisigraibsto bendrų žinių apie kiekvieno matomus dalykus ir situacijas. Jas sudaro bendrybės.

Tačiau tai, kas realu, visada ypatinga. Joks lapas miške nėra tapatus jokiam kitam; jokios dvi snaigės, krentančios Antarktidoje, neturi tokios pat formos. Kiekviena konkreti situacija, kurioje atsiduriame, skiriasi nuo situacijos, kurioje atsiduria kas nors kitas. Tokiu atveju Heideggeris pasitelkia autentišką, autentiškai įšaknijančią kalbą – įžvalgius vienaskaitos pirmojo asmens kalbos aktus, kurie formuluoja konkrečiai į kalbantįjį atgręžto pasaulio veidą.

Bendrą žinojimą Heideggeris suvokia kaip gausybę teiginių, kurie cirkuliuoja, yra perimami ir perduodami vieno kitam. Tokiu atveju kalbantieji jam pasirodo kaip paprasti retrans-

liacijos taškai, lygiaverčiai ir vienas su kitu sukeičiami. Teiginiai priimami ir atkartojami tiesiog todėl, kad jie yra tai, kas sakoma, nes juos sako bet kas, kiekvienas. Nė vienas nekalba savo paties vardu, nė vienas neprisiima atsakomybės už tai, kas sakoma, kad pateiktų įrodymą ar priežastis. Visuomenė pasirodo kaip paprastas daugis. Čia pasiekėme abipusio supratimo, kuris privalo apibūdinti racionalią bendriją, priešingybę. Ir priešingybę abipusio atpažinimo/pripažinimo, kuriuo privalo naudotis tie, kas kalba kaip jo atstovai.

Jeigu „šnekos" yra pirmapradžių kalbėjimo aktų, kurie buvo įžvalgūs ir atsakingi, išsekimas, jeigu tai yra kalbos nuopuolio būklė, jos vis tiek yra pradinės ir pirmapradės. Į kalbą įeinama perimant tai, kas sakoma – ką kiti sako, kas sakoma, ką bet kas sako apie maistą, baldus, žaidimų aikštelę. Vaikui, svečiui, imigrantui šnekos pavaizduoja aplinką kaip jau artikuliuotą. Jos suformuluoja pagrindines aplinkos apybrėžas, pasikartojančias situacijas. Pastanga suformuluoti tai, kas būdinga tavo paties situacijai, kalbėti vienaskaitos pirmuoju asmeniu –

ši pastanga yra antrinė. Kalboje, kuri nubrėžia bendruosius daiktų kontūrus ir pasikartojančias scenas, individas mėgins pasinaudoti kalba, kad išskirtų tai, kas savita paskiriems jam ar jai pasirodantiems daiktams ar įvykiams.

Be to, bendras visuomenės turimas žinojimas faktiškai yra racionalaus žinojimo išplėtojimo pagrindas. Geologija prasideda nuo bendro žinojimo apie kalnus ir džiungles, upes ir vandenyno pakrantes, suformuluoto žmonių gyvenimo, persikėlimų, kelionių ir klajonių metu. Biologija, botanika, farmakologija ir astronomija suponuoja bendrą žinojimą, kuris pirma nustatė ir užfiksavo kitus gyvūnus, augalus, mineralus ir dangaus kūnus. Matematiniai skaičiavimai, kuriais antropologas Claude'as Lévi-Straussas išreiškia elementarius ir sudėtinius gimine pagrįstų bendrijų panašumo santykius, suponuoja bendrumą ir kilmės pripažinimą, kuriais pasiremdamos tos visuomenės formuojasi, o individai susisieja, matematiškai neapskaičiavę savo bendravimo formų, ir bendrauja su pas juos atvykusiu antropologu. Techninės operacijos vis tiek ir visada reikalauja bendro

kūno elgesio žinojimo ir individų, savo lovas ir namus iškeičiančių į laboratorijas ir fabrikus, įgūdžių. Mokslo tyrėjui bendras žinojimas vis tiek nustato jo laboratorijos, priemonių, knygų vietą.

Racionalus žinojimas ne tik prasideda duomenimis, suformuluotais bendro žinojimo pavidalu; iš bendro žinojimo jis taip pat įgyja ir formą. Mokslinis objektyvumas, kuriam reikia, kad kiekvienas stebėjimas būtų kitų, tiesiog bet ko, turinčio tinkamą įrangą, pakartojamas ir patikrinamas, pasirodo kaip bendro žinojimo bendrumo ištobulinimas.

Užuominos, signalai, slaptažodžiai

Faktiškai šnekos ne tiesiog cirkuliuoja visomis kryptimis. Kalbantieji nėra tik anonimiško refreno transliacijos taškai. Jie yra tvarkomi. Šnekose esama krypčių, nukreipimų.

Heideggeris to nematė, nes šnekų funkciją suvedė į informacijos perdavimą. Jis suprato jų

paskirtį esant perduoti tai, iš ko sprendžiama apie kokį nors daiktą ar kokią nors situaciją, kas gali būti matoma tiesiog bet kam.

Gilles'is Deleuze'as ir Félixas Guattari nurodo, kad šnekos nepraneša ir nebuvo išrastos pranešti tai, ką kas nors matė, kad jos praneša tai, ką kas nors išgirdo, ką, sakoma, kas nors sakąs.[19] Didžiosios dalies to, ką perduodame, kai šnekame, mes nematėme – kad mums šie metai yra 2002-ieji pagal krikščionišką, ne islamišką ar budistinį, kalendorių, kad krikščioniškas kalendorius datuojamas pradedant Jėzaus, gimusio Romos imperijos provincijoje, gimimu... Mes perduodame kitiems tai, ką buvome išmokyti sakyti geografijos pamokose, bulvarinių laikraščių, pamokslininkų ir psichoterapeutų popiečio radijo laidose. Viešosios nuomonės apklausos tikrai neapibendrina to, ką visuomenė mano apie invaziją į Panamą ar Irako bombardavimą; jose tiesiog patikrinama, kiek publika atsimena tai, kas jai papasakota žiniasklaidos naujienų apžvalgininkų.

Šitai galioja netgi mūsų matytiems dalykams. Grįžti iš kelionės į Norvegiją ir sakai:

„Tenykštę pakrantę dengia eglynai ir pušynai. Ten esama puikių smėlio kopų..." Tai, ką išvardiji, yra tau pasakyta, tenykščiams medžiams uždėti pavadinimai ir tai, ką tavo aplinka tikisi tave pasakysiant apie Skandinavijos pakrantę.

„Panašu, kad lyja" iš tikrųjų nėra teiginys, išplaukiantis iš specialiai šiandieną asmeniškai atlikto dangaus stebėjimo ir kitų prisimintų ankstesnių stebėjimų. Prisimenama veikiau tai, kas nuo vaikystės buvo girdėta žmones sakant tokiomis kaip ši dienomis. Kas yra ši sveika nuovoka? Mes įpratę ją laikyti mūsų smegenų, kaupiančių ir centralizuojančių didžiulį informacijos kiekį, gebėjimu. Faktiškai sveika nuovoka, pasak Deleuze'o ir Guattari, yra gebėjimas mūsų smegenų, kurios priima ir perduoda potvarkius, ekspertų duotus mokslinėje ar praktinėje srityse, užuominas, ženklus, slaptažodžius, šūkius ir įsakus, duotus „bendrijos" – tam tikrų individų grupėje, šutvėje, gaujoje, aplinkoje ar „visuomenėje".

Kas yra tie žmonės, paskelbę įsaką, kaip turime kalbėti apie orą, Kalifornijos vyną, repo muziką, futbolą, mobiliuosius telefonus?

Galima nustatyti šių vyraujančių balsų tapatybę. Kas nors atvyksta į studentų bendrabutį iš San Francisko, vilkėdamas odinį sidabriškai dažytą kutais kraštuotą švarką arba įsivėręs į liežuvį auskarą po nakties, kai ten buvo negyvai nusigėręs. Tada grupės vadeiva sako: „Kietas." Arba sako: „Kur gavai tą pederastišką švarką? Ir dar persidūrei liežuvį – nesveikas!" Šie žodžiai tikrai neperteikia mums informacijos. Jie veikiau primeta tai, ką turime sakyti.

Įsakančiųjų žodžių (*mots d'ordre*) skleidimas ne tik įsteigia tam tikrą tvarką vykstant pokalbiui, bet ir vadovauja kitiems kalbantiesiems. Šie signalai ar slaptažodžiai yra trumpi ir glausti: „Kietas." „Nesveikas." „Pederastiškas." Kad būtume priimti į grupę, turime susigaudyti tarp tokių žodžių, tvarkančių korporacijos narių arba studenčių seserijos narių, arba gatvės gaujos šnekėjimo būdą. Tai slaptažodžiai. Kai gauname filosofijos daktaro laipsnį ir darbą, turime susigaudyti, kokį žodyną vartoti, kai katedros susirinkime aptariami mokymo plano pokyčiai, kiek laiko užtruksime išreikšdami savo nuomonę, kiek rimtas ir malonus turi būti mūsų balso

tonas, kaip žvelgti į katedros vedėją ir kitus fakulteto narius, kokio pobūdžio pašnekesį pradėti koridoriuje susitikus vyresnį profesorių.

Užuominų, ženklų, slaptažodžių, šūkių, dekretų nereikia kartoti nustatant žodžių, gramatinių ir retorinių formų pasirinkimą, nustatant balso toną ir mūsų sakinių spartą ar tempą. Įsakantieji žodžiai valdo ir informatyvų arba tiesioginį mūsų sakinių turinį.

Nėra jokios žodžių reikšmės, kuri būtų suformuota skyrium nuo svarbiausių žodžių, įsakančiųjų žodžių. Kiekviename jausme, kiekvienoje emocijoje, kiekvienoje aistroje esama daugialypių emocijų. Vestuvėse nuotaka jaučia baimę, nerimą, savininkiškumą, pasididžiavimą, nervingumą atsidūrus dėmesio centre, ir t. t. Jeigu ji sako tai, kas atrodo esą tiesioginis pranešimas – „Aš tokia laiminga" (faktiškai negyva metafora, „laimingas" [*happy*] pirmapradiškai reiškia jausmą, kad kažkas nutiko atsitiktinai [*by happenstance*], dėl atsitiktinumo ar sėkmės), ji paklūsta įsakui, kad šitai ir yra tai, ką nuotakos turėtų jausti. „Ar nesi laiminga?" yra įsakymas. Jeigu ji pasako tai, kas paprastai

vadinama metafora – „Aš esu danguje“ – arba tai, kas paprastai vadinama metonimija – „Mano vagina dega“ – ji paklūsta kitiems įsakams: to, ką turėtų sakyti bažnyčioje, arba to, ką turėtų sakyti tarp labai išsilaisvinusių, patriarchatui nepaklūstančių, kūniškumą teigiančių feminisčių.

Šnekos cirkuliuoja ne anonimiškame, beveidžiame daugyje, kaip kad Heideggerio pasitelktas *das Man*. Grupę, šutvę, gaują, aplinką, „visuomenę“ ir bendriją apibrėžia patrauklumas ir bjaurėjimasis, simpatijos ir antipatijos, pokyčiai, sąjungos, užpuolimai ir išplėtimai, veikiantys su reikmenimis ir kitų kūnais suporuotus kūnus. Kad tai įsivaizduotume, turėtume, kaip romanų rašytojai, įsivaizduoti apylinkės, miesto, srities emocijų žemėlapį, aistrų žemėlapį. Williamas Faulkneris mums nužymi teritoriją nustatydamas sąjungas tarp šeimų ir individų, kai kurių iš jų išsiplėtimą, atvykėlių įžengimą ir įsiskverbimą, senas ir naujas neapykantas, ištikimybes, draugystes ir susižavėjimus. Tokioje aplinkoje ištartos užuominos ir slaptažodžiai lydi ir paremia jėgos vyksmus.

Kolektyvai yra daugialypiai ir persiklojantys. Per dieną vyras paprastai namie kalba „kaip pridera tėvui"; paskui kaip viršininkas su savo pavaldiniais; vėliau su mylimąja tauškia niekus nerimta įsimylėjėlių šneka; užmiegant jo mieguistas protas rutulioja oneirinę kalbą apie dalykus, neraminusius jį dienos metu, arba apie dalykus, jaudinančius jį nuo pat vaikystės; suskambus telefonui, jis tuoj pat priderina profesinį balsą kalbėdamas su verslo partneriu apie skubų reikalą, privertusį skambinti taip vėlai. Kiekvienu atveju jis prisideda prie tam tikros kalbos bendrijos, tam tikro praktinio kolektyvo.

Ideologija

Kalba, lydinti kolektyvinį darbą, bendrą pastangą apsiginti, arba prekių gamybą ir mainus rinkoje, ne tik formuluoja dalykų padėtį ir tai, ką reikia padaryti. Ji vadovauja ir individams, įtrauktiems į tą bendrumą, bei pateisina tai, kas daroma šitiems individams ir tiems, esantiems

už šio bendrumo ribų. Teoretikai tyrė bendrą kolektyvų kalbą, kad nužymėtų rišlumą ir derinimąsi įsakymų, kurie duoti ir kuriems paklūstama ar priešinamasi, bei rišlumą ir derinimąsi priežasčių, išdėstytų pateisinant kolektyvinį darbą, pastangą apsiginti, gamybinę įmonę arba rinką esantiems kolektyvo viduje ir esantiems jo išorėje. Jų pateiktas pagrindas buvo apibūdintas kaip „ideologija“ tų, kurie viešpatauja kolektyve.

Thorsteinas Veblenas smulkiai aprašė „Dykūnų klasės teoriją“; jis paaiškino, kaip užuominos, ženklai, slaptažodžiai, šūkiai, įsakai ir netgi kūno kalba, apdaras, maisto pomėgis ir namo apstatymas baldais dera tarpusavy sudarydami rišlią ir nuoseklią sistemą. Kadangi šis diskursas veikia tiek tam, kad dykūnų klasė atsiskirtų nuo darbininkų klasės, tiek tam, kad pateisintų savo pačių dykinėjimą, jo negalima laikyti paprastu visuomenės vaizdavimu. Jis paslepia tikrą dykūnų klasės veikimą visuomenėje. Taigi sociologas turi iškelti jį į šviesą ir interpretuoti. Dykūnų klasės teorijos bendras vaizdas ir visiškas cinizmas patys yra galingi

šios klasės vykdomo viešpatavimo įrankiai. Karlas Marxas ir dabar Pierre'as Bourdieu smulkiai išdėstė darbininkų klasės teoriją. Nei vienas, nei kitas iš jų neišdėstė apleistos miesto dalies valkatų, kuriuos Marxas nustūmė į šalį kaip liumpenproletariatą, nepatikimą darbininkų judėjime, teorijos. Nes jų idėjos naivios; faktiškai jie mistifikavo valdančiąją klasę. Oscaras Lewisas matė šią milžinišką mūsų supratimo apie tai, ką jis pavadino skurdo kultūra, spragą. Per ilgus metus, praleistus Meksiko miesto lūšnynuose, jis mėgino atskleisti ir smulkiai aprašyti visiškų vargšų pasaulėžiūrą. Tačiau šis projektas pats suiro: tai, ką jis parašė, buvo „Sanchezų vaikai“[20], įvairių vienos šeimos narių biografijos ir tai, ką jie pasakė savo pačių žodžiais.

Liumpenproletariatas, apleisto miesto vargšai, lūšnynų gyventojai sudaro ne vienalytę klasę, o aplinką, klanus, marginalus, šutves ir gaujas, susietas patrauklumo ir bjaurėjimosi, simpatijų ir antipatijų, sąjungų ir prasiskverbimų, kur individai yra kūnai, suporuoti su keliais reikmenimis, keliais prabangos objektais

bei kitų kūnais. Šiuos ryšius tvarko užuominos, signalai, slaptažodžiai. Tai nerišlūs pasakymai. Jie neišvedami iš anksčiau buvusios pasaulėžiūros.

Tačiau ar tai negalioja ir dykūnų klasei bei viešpataujančioms istorijos klasėms? Michelis Foucault nepriskiria modernių visuomenių valdančioms jėgoms bendros ideologijos, kuri pateisintų ir paslėptų jų viešpatavimo programą. Nėra taip, kad galima būtų tiesiog priskirti šiai klasei neįtikėtiną gudrumą ir cinizmą. Foucault parodo, kad modernaus institucinio archipelago priežiūros, kontrolės ir disciplinos procedūros buvo išrastos laipsniškai. Kartą išrastus socialinės galios mechanizmus galima panaudoti įvairiais būdais, vienas iš kurių yra viešpatavimas.[21] Šiuos panaudojimus tvarkantys užuominos ir slaptažodžiai irgi išrandami laipsniškai. Galios kalbai ir praktikai nuoseklumą ir rišlumą suteikia ne bendra viešpatavimo teorija – kurią socialinė kritika faktiškai ne atskleidžia, bet sukonstruoja – o fragmentiškų, nerišlių įsakančių žodžių jėga lokaliuose galios susijungimuose.

Kalbėti už save

Kaip priešingybę visuomenėje cirkuliuojančioms šnekoms Heideggeris pasitelkia autentišką, autentiškai įšaknijančią kalbą, kai kalbantysis imasi atsakyti už tai, ką jis ar ji sako, pateikti pagrindą šios kalbos tiesai. Racionalaus diskurso korpuso steigtis priklauso nuo tokių iniciatyvų iškilimo. Tačiau kiekvienoje bendrijoje, kuri dalijasi teiginių korpusu, paprastai formuluojamu kaip banalūs posakiai, Heideggeris aptinka ir imperatyvą įžvalgiai kalbėti vienaskaitos pirmuoju asmeniu formuluojant konkrečiai į kalbantįjį atgręžto pasaulio veidą. Turi kalbėti už save.

Tai, kas galiausiai atskiria tavo paties situaciją nuo pasikartojančių bendrų situacijų linijų, suformuluotų „šnekų“ banalybėse, yra, pasak Heideggerio, nerimas, savo paties mirties nuojauta. Savo mirties artėjimo nuojauta atskiria tai, kas galima tau, nuo to, kas galima apskritai ir bet kam.

Heideggeris pabrėžia pasikartojančią šnekų prigimtį. Frazės, teiginiai pereina nuo vieno

prie kito nepakitę, ant bangos, nusitęsiančios be galo į praeitį, be galo į ateitį. Patirti save kaip vieną šios bangos keterą – tai jaustis įtrauktam į šių formų belaikiškumą arba amžinybę. Nathalie Sarraute „Nepažįstamojo portrete“[22] parodo, kaip dalyvavimas kasdieniuose kaimynų pokalbiuose veikia sunaikindamas tavo paties moralumo prasmę.

Jautiesi apimtas nerimo dėl to, kad turi kalbėti už save. Ką turi pasakyti? Turi kalbėti už save iš savo paties situacijos, iš savo paties nemalonios padėties. Turi kalbėti tiesą – tam, kad galėtum gyventi tikrai tik ten, kur užbrėžtos tavo paties vietos pasaulyje ribos ir galimybės. Taigi Heideggeriui mirtis yra tai, kas tave atkerta nuo bendro pasaulio ir kalbos banalybių ir kas liepia kalbėti taip, kad gali gyventi savo paties gyvenimą. Ši autentiška ir autentiškume įšaknijanti kalba pasiryžusi aiškiai ir ryškiai artikuliuoti savo paties situaciją sau ir tik netiesiogiai skirta kitiems. Tai kelia klausimų, kaip antai, kodėl turi *kalbėti*, tai yra išreikšti savo paties situaciją kalboje, kuri tegali būti bendra kalba. Ir kaip turėsi kalbėti: kaip žodynas

ir bendros gramatikos bei retorikos formos išsilenks suformuodamos vienatinę kalbą?

Kaip tau *liepiama* kalbėti? Beveik visada užuominos, signalai, slaptažodžiai liepia tau pereiti prie „to, kas yra žinoma", kas buvo pasakyta. Deleuze'as ir Guattari nurodo, kad kai kalbi savo paties vardu, atsiliepi į juridinius ir kvazijuridinius aktus, kurie priskiria individams teisę ir pareigą kalbėti. Mokantis apskritai, mokantis kalbos bei mokantis skirtingų disciplinų kalbų, periodiškai patikrinama, ar studentai įgijo to dalyko kompetencijų. Tada profesorius kreipiasi į studentą: „O ką jūs manote?", „Parašykite esė." Tikimasi, kad sociologijos, šiuolaikinių kalbų ar filosofijos docentė pati skaitys pranešimus konferencijose ir pademonstruos savo kompetenciją toje srityje, puikų savo kanoninių autoritetų išmanymą. Tačiau iš profesorės laukiama, kad ji iškels tam tikras tezes ar pasiūlys sprendimą savo pačios vardu. Retkarčiais bus kreipiamasi į medicinos seselę, kad ji pasinaudotų savo pačios sprendimu, pati nustatytų diagnozę. Veterinaras paprastai kalba kaip dabartinės veterinarijos mokslo būklės at-

stovas, tačiau kartkartėmis klientas pareikalauja suformuluoti savo paties nuomonę. Galbūt ši nuomonė bus kritiškai įvertinta kito veterinaro, į kurį kreipiamasi, kad šis pateiktų kitą požiūrį. Jeigu pasirodo, kad vadovaujantis šiuo sprendimu sukeliamas skausmas, luošumas ar mirtis, jam gali būti iškelta byla dėl aplaidumo. Tokiu atveju autentiška kalba nėra tik kalbėjimas su savimi besiartinant mirties nakčiai.

Faktiškai mirties nuojauta yra pačioje šnekoje – o būtent – šneką tvarkančiuose užuominose, signaluose, slaptažodžiuose. Tai, ką individas toliau pasako pats, bus įvertinama ir sankcionuojama. Tačiau kiekvienas įsakantis žodis, anot Deleuze'o ir Guattari, jau yra nuosprendis, mirties nuosprendis.[23] Kai tėvas liepia sūnui „Daryk tai", „Šito nedaryk", jis apkapoja jo gyvenimo trajektoriją. Paklusnus sūnus savo ruožtu sumenkins kitus (kai naujas darbuotojas uoliai laikosi nuostatų ir vykdo paliepimus, kiti darbuotojai jaučia, kad jis apriboja jų manevro erdvę). Mirtis nėra vien riba, pabaiga laike; ji yra ir riba erdvėje. Nustoji skersai ir išilgai raižyti erdvę. O kiekvienas įsakantis žodis

apriboja mūsų gyvenamą erdvę. Tėvas liepia sūnui: „Neliesk to“, „Nelįsk ten.“ Užuomina, tvarkanti grupės, šutvės, gaujos, aplinkos, „visuomenės“ ar racionalios bendrijos, mokslinės disciplinos arba techninės grupės šneką bei lemianti tavo patekimą į tinkamą naudoti erdvę, grasina atskirti nuo jos ir pašalinti iš jos. Taigi tas, kuriam liepiama kalbėti savo paties vardu, yra apribojamas, atskiriamas, sumenkinamas.

Išmesti laiškai

Laiškuose, kuriuos aš ir draugas suradome mano seno namo Pitsberge griuvėsiuose, suplėšytuose ir išmestuose laiškuose, kažkas, jaunuolis, kalba savo paties vardu.

Bendrosios visuomenės kalbos įsakantys žodžiai šiam jaunuoliui paskelbė savo nuosprendį. Jis buvo suimtas, nubaustas, įkalintas, pašalintas. Jis „sėdėjo“ [*do time*] – trumpa išraiška, reiškianti, kad jam nieko nereikėjo veikti, išskyrus tai, kad reikėjo iškęsti tuščiai einantį laiką, savo pašalinimo iš visuomenės,

atskyrimo nuo užduočių, įtraukiančių kitus ir turinčių ateitį, laiką. Įkalinimo laikas yra pauzė [*dead time*], laikas, atkirstas nuo jo gyvenimo.

Tačiau jis kalba. Neabejotina yra jo žodžių jėga, jų aistra, nušviečianti jo esaties vienatinumą. Su kokiu uolumu, primygtinumu jis rašo! Vis dėlto nėra taip, kad šių žodžių jam reikia tam, kad gyventų. Jam jie nėra priemonės, kuriomis jis išskiria tai, kas galima jam, iš bendro komplekto to, kas galima apskritai ir kiekvienam. Jėga, stumianti jį rašyti, nėra nerimas, užplūstantis pajutus, koks trumpas laikas ir kaip trumpai jam bus leista gyventi. Jo balsas – tai ne haidegeriško kalbėjimo su savimi prieš artėjančią mirties naktį, prislegiančią jį tarp aklinų kalėjimo sienų, balsas.

Kalėjime jo girdimi įsakantys žodžiai irgi diktuoja žodžius, kuriais jis turi kas kartą atsiliepti. Čia jis kalba savo paties balsu, kažkam, ką pats išsirinko. Jo balsui įsako, jį verčia kalbėti ne kažkas anapus jo – ne absoliutus mirties išoriškumas, ne mirties balsas, formuluojamas kaip įsakai, išreikšti bendra kalba. Jis kalba ir atsako kažkam, ką pažinojo, moteriai, kuri

kažkada gyveno mano dabar sugriuvusiame name. Ir kuri vieną dieną suplėšė jo laiškus, išmetė juos ir pabėgo.

Šie laiškai labiausiai stulbina tuo, kad jis niekur nerašo apie savo vienatvę, nuobodulį, fizinius poreikius. Niekur nerašo apie žlugusį savo gyvenimą, savo vargą ir skurdą. Niekur nerašo apie nepriteklius, silpnybes, klaidas, suklydimus, kuriuos bendras visuomenės diskursas mato jo buvusio gyvenimo eigoje ir nurodo kaip jo pašalinimo iš visuomenės priežastis. Jis niekur nerašo savo moteriai: man tavęs reikia, aš tavęs noriu, negaliu be tavęs gyventi.

Puslapį po puslapio jis nukloja pasakojimais apie aistringus malonumus, kuriuos jis ir ši moteris suteikė vienas kitam. Aprašo tikrą ir stiprų savo kūno, savo strėnų, savo juslumo, savo kūniškų ir nenuilstamų pirštų, savo sąmonės jutimą: šį malonumo, kuris jis yra, kurį jis gali suteikti, šaltinį. Toje savo tvirta ranka rašytoje eilutėje: *Niekas niekada tavęs nemylės taip, kaip aš tave myliu*, jis žino, kad jis turi, kad tai yra *šis gėris*, jo neprilygstama meilė.

Šią meilę, šį malonumą jis suteikė tokioje daugybėje vietų: savo lovoje, jos lovoje, ant standžios sunkvežimio sėdynės, glamonėjančios žolės laukuose, ant samanotos miško paklotės... Visuose šiuose puslapiuose jis neturi ką pasakyti, išskyrus rašyti apie šiuos malonumus, šiuos dovanojimus, ir rašydamas jis dar kartą jai juos suteikia.

Dabar mąstau apie visokiausius rašytojus ir girdžiu juose ne tik balsą, kuris, slegiamas artėjančios mirties tamsos, ieško galimybių dar truputį pagyventi, bet sykiu kas kartą girdžiu balsą, kad prasmė, kurią turi gyvenimas, kuri yra gyvenimas – tai šis gėris suteikti malonumus kitiems.

Klausimas: Ar galėtumėte patikslinti, kuo ypatingas komunikacijos būdas Jūsų papasakotoje surastų laiškų istorijoje?

A. L.: Vyras rašo moteriai ne todėl, kad nori pasakyti, jog jo meilė tokia, kokios ji nesuras

niekur kitur. Aprašydamas savo meilę jis pats ją atranda. Kad atrastum savo sielos turtingumą, turi kalbėti.

Klausimas: Gal galėtumėte paaiškinti, kuo skiriasi kalbėjimas, kai kreipiamasi į vieną konkretų asmenį ir kai kreipiamasi į visus. Ar meilę dovanojanti kalba būtinai turi būti skiriama vienam konkrečiam asmeniui?

A. L.: Iš tiesų nesu mąstęs apie Jūsų iškeltą problemą. Man labai įdomu tai, ką pasakėte. Paskaitoje tiesiog supriešinau bendrą kokios nors bendrijos kalbą su tuo momentu, kai kalbu savo paties vardu. Pateiktame laiškų pavyzdyje vyras kalba savo paties vardu kažkam, kas taip pat yra individas, šiai konkrečiai moteriai. Iš tiesų nekėliau sau klausimo, kodėl jis kalba tik jai ir koks būtų skirtumas, jei būtų kitaip.

Žinote, galbūt rašytojas rašydamas savo vardu kalba visiems, bet kam. Jis išleidžia knygą, rašo ne kam nors konkrečiai, tiesiog rašo bet kam. O šiuose laiškuose vyras kalba tik tai vienai moteriai. Nesu apie tai specialiai mąstęs, nežinau, kodėl jis kreipiasi tik į ją vieną.

Aišku, esama žmonių, kurie yra tokie didūs mylėtojai, kad savo meilę skiria neapibrėžtam žmonių skaičiui. Kodėl tai skirta jai? Nežinau. Turėjau tik laiškų nuotrupas, tačiau visose tose laiškų skiautėse jis kalbėjo apie ją: tą nuostabų dalyką, kuris yra jo gyvenimas, jo kūnas, jo aistra, jis atrado duodamas visa tai jai. Galbūt tai ir galėtų būti atsakymas, kodėl jis kalba tik jai.

Klausimas: Kaip apibūdintumėte įprastos kalbos ir religinės kalbos santykį?

A. L.: Dažnai susiduriame su tuo, kad žodžiai „Aš tave myliu“, tampa įsakančiais žodžiais, reikalaujančiais atsako, tam tikro veikimo. Minėtuose laiškuose to neaptikau. Tuose laiškuose man padarė įspūdį tai, kad vyras niekada nesako: „Aš tavęs noriu, tu man reikalinga, negaliu be tavęs gyventi.“ Jis niekad nebandė primesti jai kokios nors elgesio formos, o galiausiai jinai jau buvo jį palikusi, ir jis tai žinojo. Jis nemeluoja sau, tačiau sako: „Niekas niekada nemylės tavęs taip, kaip aš tave myliu.“ Tokiu atveju, man atrodo, meilės prisipažinimas nevirsta įsakančiais žodžiais, kaip dažnai nutinka santuokoje, kai sutuoktiniai sako: „Aš

tave myliu." Aš tave myliu, tad elkis tinkamai. Neik ten ir nesielk taip.

Nemanau, kad būtų kokių aiškių kriterijų, leidžiančių įvesti skirtumą tarp religinės ir įprastos kalbos. Tiesiog galime matyti, kas vyksta. Šie laiškai man buvo tarsi sakralūs. Skaitydamas juos vis aiškiau suvokiau, kad neturėčiau jų skaityti, neturiu teisės jų skaityti. Nežinojau, kaip turėčiau su jais elgtis, ir galiausiai pasiėmiau juos, nes maniau, kad juose esama sakralumo, nepažeistumo, šventumo. Jie tokie ypatingi, kad tiesiog negalėjau palikti jų griuvėsiuose. Mano namuose viskas turi savo vietą, turi būti padėta savo vietoje, tad padėjau juos ten, kur jiems priklauso, ir daugiau nebegalvojau apie juos, daugybę metų prie jų negrįžau. Nuo to įvykio praėjus maždaug dešimtmečiui, ėmiau jų ieškoti ir negalėjau rasti. Žinojau, kad jie kažkur name ir kad esu juos padėjęs į tinkamą vietą, bet pasąmoningai slėpiau juos nuo savęs paties. Galbūt mačiau, kad neturiu teisės jų skaityti. O visai neseniai, kai persikrausčiau, radau juos. Tai, kad laiškus suradau, man buvo ypatingas įvykis, įžvalga.

Kalba juose buvo ypatinga, nuo tada nesilioviau apie juos galvojęs.

Kita problema, kurią galbūt paliečia Jūsų klausimas – tai įprastos, kasdienės kalbos klausimas. Kai kalbu savo paties vardu, vartoju įprastus žodžius. Manau, kad galiu vartoti netgi pačius banaliausius žodžius. Kas yra banaliau nei sakyti: „Niekas niekada nemylės tavęs taip, kaip aš tave myliu." Tai tiesa, tačiau, manau, kiekvienas atpažins skirtumą tarp kalbėjimo vartojant šiuos žodžius, įprastus žodžius, bet kalbėjimo savo paties žodžiais. Kalbėjimo savo paties vardu ir kalbėjimo, kuris tik perduoda tai, kas sakoma bendruomenėje. Manau, kad kartais galima pasakyti, kada žodžius vartoji kaip savo paties žodžius, o kada tik persakai banalias frazes. Labai dažnai tai išduoda tonas, kai ne tik sakomas ženklas, signifikantas, bet sakoma tam tikru balsu, tam tikra tyla. Kai šie žodžiai pasirodo iš tylos, tuomet palieki bendrą kalbą. Sakai įprastus žodžius, bet jie yra tavo paties. Manau, kartais tai akivaizdžiai matoma.

Klausimas: Kalbėjote apie žodžius, tačiau pakalbėkime apie jausmus. Esame mokomi

ne tik to, kaip kalbėti, bet ir kaip jausti. Ar įmanoma išsiveržti iš šio kalėjimo, ne tik iš kalbos kalėjimo, bet ir iš jausmų kalėjimo?

A. L.: Fantastiška užduotis, ir Jūsų mintis apie jausmus ypatinga. Neturėtum būti mokomas, kaip jausti. Spėju, kad ir būdami vaikai patiriame jausmus, tik jie neartikuliuoti, neaiškūs. Manau, kad yra jausmų, kurių esame išmokomi, pavyzdžiui, sarkazmo. Spėju, kad vaikas tam tikru gyvenimo tarpsniu nesuvokia sarkazmo, ironijos, pasipiktinimo, teisingo pasipiktinimo. Manau, visų šių jausmų esame išmokyti. Taip pat to, kad per savo vestuves turi didžiuotis ir jaustis laimingas, ir panašių dalykų.

Viliuosi, kad nieko neįžeisiu, tačiau dažnai mane stulbina, kai žmonės didžiuojasi turėdami vaikų. Vaikai gimsta, o jie nepaprastai tuo didžiuojasi. Ir kiekvienas sako: turėtum tuo didžiuotis. Man tai atrodo keista, kodėl turėtum tuo didžiuotis? Nepadarei jokio sunkaus darbo, vaikas gimsta dėl biologinių procesų ir atsitiktinumo. Nesu tikras, kuo čia didžiuojamasi. Ar didžiuojamasi tuo, kad pajėgiama turėti vaikų? Tačiau čia nėra nieko neįprasto.

Bet kuriuo atveju tiesa, kad visų šių jausmų esame išmokyti. Jūs kėlėte klausimą, ko iš tiesų reikia, kad pajustume savo pačių jausmus. Galvoju apie žmones, atsidūriančius situacijose, sukeliančiose daugybę jausmų. Turiu omenyje gydytojus, slauges. Kalbėjau apie draugę, bendravusią su gydytojais. Galvojau, ką reikštų būti gydytoju, kaip elgtis žmonių, su kuriais susiduri, atžvilgiu. Jei tau nepasiseks, jie mirs. Stengiesi juos išgelbėti, o jie miršta. Tiesiog įsivaizduokite, kaip susijaukia Jūsų jausmai. Mano draugei buvo diagnozuotas krūties vėžys, ją gydė geriausias Anglijos chirurgas. Prieš operaciją, kai ji susitikdavo su šiuo žmogumi, jis niekada nežiūrėdavo jai į akis. Žinote, kartais susiduri su žmonėmis, kurie niekad į tave nežiūri. Labai keista, kad jie negali pažvelgti tau į veidą, kaip ir tas gydytojas. Įsivaizduokite, kaip ji jautėsi. Šis žmogus mėgino išgelbėti jai gyvybę. Po sėkmingai pasibaigusios operacijos jis atėjo jai pranešti šios žinios ir pažvelgė į veidą. Tai nereiškia, kad anksčiau jis būtų norėjęs skaudinti žmones. Jis negalėjo pažvelgti jai į akis, nes baisiai kentėjo dėl daugybės

jaunų moterų mirčių po jo operacijų. Būtent tai lėmė, kad jis nepajėgė į ją pažvelgti. Po operacijos, kai gydytojas žvelgdamas moteriai į veidą pranešė, kad operacija buvo sėkminga, ji suprato, jog tai, ką jis jaučia dabar, jaučia pats, iš tiesų jaučia.

Kaip kontrastą įsivaizduokite chirurgą, kuris kalbėdamas su kiekviena jauna moterimi, sergančia krūties vėžiu, žvelgtų į jos akis su optimizmu, draugiškai, palaikydamas, širdingai. Tai nebūtų nuoširdu. Taip jis turėtų jaustis, bet nesijaustų.

Manau, Jūsų iškeltas klausimas išties puikus, būtų nuostabu rimtai padirbėti ties tuo, ką reikštų jausti savo paties jausmus. Dauguma žmonių jaučia tai, kas jiems liepta jausti. Ar prisimenate vidurinę mokyklą, buvote mokomi, ką jausti vieno ar kito mokytojo atžvilgiu. Mano mokykloje buvo tokia anglų kalbos mokytoja, kuri labai paprastai rengėsi, greičiausiai buvo senmergė, nevykėlė. Pamenu, man patiko jos pamokos, tačiau negalėjau to parodyti. Žinote, turėjau plaukti pasroviui su minia ir juoktis iš jos kavinėje.

Taigi jaučiame tai, kas mums liepiama. Kartais nustembi: ar pats kada nors ką nors jaučiau, ar iš tiesų myliu savo vyrą arba savo žmoną, ar iš tikrųjų myliu savo vaikus? Gyvenime gali prieiti tokią ribą, kad nebežinai, ar pats ką nors jautei. Kad visada jauti tai, ką tau liepiama jausti.

Klausimas: Kaip manote, kada situacija pasikeičia?

A. L.: Tomis akimirkomis, kai esi priverstas kalbėti pats, net jei tai verčia daryti vidinė arba išorinė jėga, kaip mano minėto vyro atžvilgiu. Jis yra anapus bendros kalbos.

Klausimas: Ką reiškia jausti savo paties jausmus ir kalbėti savo paties kalba? Sakyti tai, ką iš tikrųjų matai, ką galvoji, kad tau nuobodu ir pan.?

A. L.: Formulavau šią problemą praktiniais ir filosofiniais terminais, taip, kaip ją pirmieji suformulavo tokie mąstytojai kaip Heideggeris, o paskui Deleuze'as ir Guattari. Manau, kad

kiekvienas pajus skirtumą tarp dalykų, kuriuos turi sakyti, nes visi juos sako, ir tų akimirkų, kai kalba pats. Tai darai dėl išorinės arba vidinės būtinybės, jauti būtinybę kalbėti pats. Manau, kad negalima būti kalboje nejaučiant šių dviejų dalykų skirtumo.

Klausimas: Galbūt pats supratimas reikalauja bendrumo, reikalauja bendros kalbos?

A. L.: Tai tik vienas aspektas. Visi tikrai suprantame tai, kas yra bendra, kuo dalijamės, ką jau matėme. Suprantame tai, ką jau matėme ir stebėjome. Galime suprasti ir ką nors nauja. Manau, apskritai tai teisinga. Tam tikra prasme gali sakyti, kad suprasdamas ką nors įvardiji tai bendra kategorija. Tai vienoks supratimas. Tačiau kiekvieną dieną matome dalykus, kurių anksčiau nesame matę, galbūt galime juos pavadinti bendra kategorija, o gal ir negalime, tačiau suprantame juos.

Tai neišsprendžia problemos, tačiau tai yra pagrindas. Manau, dažnai filmuose, romanuose esame pastebėję, kad kas nors ką nors sako – tiesiog įprastus žodžius, o tu staiga suvoki, kad šis asmuo iki tol nėra to sakęs, iš tiesų. Arba,

kad niekada iki tol nesi to girdėjęs. Manau, galiu pateikti labai paprastą pavyzdį. Vienus gyvūnus laikome gražiais, nuostabiais ir draugiškais, o kitus bjauriais, atstumiančiais, pavyzdžiui, gyvates, driežus, apskritai šaltakraujus gyvūnus. O paskui ateina draugas, turintis gyvatę, ir įduoda ją tau į rankas. Ir tu matai, kad ji graži, pirmą kartą matai. Tiesiog pagalvoji, kad ji graži. Tai įprastas žodis, tačiau staiga jis tampa naujas. Matai, kad gyvatė graži, o anksčiau to nematei. Šiuo atveju žodis tampa unikalus.

Garbės žodis

Ištarti „aš“

Kai atsibundame ir atsimerkiame, negalime nematyti ir negirdėti daiktų: jie jėga įsisiūlo mums. Atrodytų, kad apie juos kalbėdami mes tegalime pranešti apie juos ar pavaizduoti juos kalba. Tačiau žodžiai taip pat turi jėgos: jie turi jėgos priversti daiktus atrodyti kitaip. Kai kalbame apie daiktus, jie labiau išsiskiria, tampa aiškesni, atsiskiria vienas nuo kito arba susijungia kitaip, žodžiai gali netgi priversti pirmąkart pasirodyti daiktus ir situacijas. Čia noriu kalbėti tik apie vieną žodį, žodį „aš“, apie jėgą, galinčią slypėti šiame žodyje.

Kalbininkai žodį „aš“ priskyrė prie tuščių „kaitiklių“ (*shifter*[24]); jis tik pažymi tą, kuris

dabar sako šį sakinį, vykstant pokalbiui jis pažymi pirma šį, paskui tą, paskui dar kitą asmenį. Literatūros kritikai atkreipė dėmesį, kad žodis „aš“ tekste gali žymėti to teksto autorių arba pasakotoją romane, pasirodantį kaip tas, kas matė ar išgyveno šiuos įvykius, arba išgalvotą kalbėtoją, kurį autorius prasimanė ir priskyrė jam šias mintis ar jausmus.

Tai, ką vartodamas žodį „aš“ jam priskiriu, gali būti tas pats kaip tai, ką jam priskiria bet kuris kitas. „Jis yra tryliktas laukiančiųjų prie pašto eilėje.“ „Aš esu tryliktas eilėje prie pašto.“ „Jis yra pirmasis gydytojo pacientas tą dieną.“ „Aš buvau pirmasis gydytojo pacientas šiandieną.“ „Jis vilki raudonu švarku.“ „Aš vilkiu raudonu švarku.“

Tačiau esama ir kitų atvejų, kuriais žodis „aš“ turi ypatingą jėgą. „Aš esu motina.“ Kai būdama viena ar dalyvaujant kitiems ji taria „aš“, ji įteigia tai sau ir jos substancija tai išsaugo. Ji atsidavusi tam ir kitą kartą jai tariant „aš“ šis paskesnysis „aš“ atitinka ir atsako už ankstesnįjį.

„Dabar aš esu pats“. Jau sakyti „aš esu vyras...“ – tai įsipareigoti vyriškam elgesiui; sakyti

„aš esu moteris“ – tai įsipareigoti moteriškiems poelgiams. Sakyti „aš dar jaunas“ – tai skirti savo jėgas tam, kas yra už vaidmenų ir vaidmens pavyzdžių.

„Aš“, regis, tik pranešantis apie jos praeitį, įpareigoja ją šiai praeičiai. „Aš įsiutau, kai mano peticiją tiesiog ignoravo...“ „Aš tokia patenkinta metusi darbą.“ Šiais žodžiais dabartinis „aš“ įima buvusį „aš“. Tas „aš“, kuris metė darbą arba įsiuto, yra dabar kalbantis „aš“.

Išraiška „aš sakau...“, „aš darau...“, „aš esu...“ nėra tiesiog pranešimas apie įsipareigojimą, bet įsipareigojimo prisiėmimas. Jėga, įtvirtinanti savo paties žodį, – tai jėga, kuri peršoka valandų ir dienų tėkmę tam, kad dabar lemtų ateitį. Vieną dieną giliai savo paties širdies slaptumoje pasakiau „aš esu šokėjas“, ir todėl, tik todėl, kad ištariau tuos žodžius, dabar bandau tapti šokėju.

Šiuos žodžius, kuriuos įdiegi į save, prisiminti įgalina tai, kad atmeti tūkstančius įspūdžių, apnikusių tavo juntamąjį paviršių tau besibraunant pro pasaulio tirštumą. „Aš“ randasi pabundant, už mieguisto pojūčių ūžesio. Jam

ypač reikalinga aktyvi užmarštis apsirikimų, nesėkmių ir nusivylimų, kurie išlieka kaip šleikštūs pojūčiai, įklampinantys tiek praeities vaizdą, tiek į priekį atverto kelio vaizdą. Šiame „aš" esama pamatinės nekaltybės, įsitvirtinančios dabar ir iš šios prošvaistės nusikreipiančios į būsimą ir į praėjusį laiką. Sakyti „aš" – tai prasidėti. „Dabar aš matau!" „Aš eisiu!" Balse, tariančiame „aš", esama jaunystės ir nuotykio.

„Dabar aš matau!" – šie žodžiai, kartą jau įtvirtinau juos savyje, išlaisvina mane stebėti trumpalaikę sceną, nebandant nedrąsiai jos komponuoti aplink vieną, o paskui aplink kitą centrą. „Aš eisiu" išlaisvina mane bet kokiems dienos atnešamiems trukdžiams, išsiblaškymams, akimirksnio malonumams. Per nesuskaitomus trukdžius, pažeidimus, pasiūlymus ir pagundas užsiimti kitais dalykais aš jaučiu slėpiningą šių žodžių jėgą. Jaučiau juose jėgą, kuri buvo vienintelis pagrindas jiems įsivyrauti.

Garbės žodis

„Dabar aš matau!“ „Aš dar jaunas.“ Žodis „aš“ – tai pasižadėjimas gerbti tuos žodžius. Kilnumas būdingas savo žodžio besilaikančiam vyrui, savo žodžio besilaikančiai moteriai, ar jie užimtų aukštą ar žemą postą. Kilnus vyras, kuris yra toks kaip jo žodis; kilni moteris, kurios žodis yra garantija.

Tavo žodis „aš“ , „aš sakau...“, „aš ketinu..“, „aš esu“ yra pirmasis ir labiausiai pamatinis būdas save gerbti. Sakydamas „aš esu šokėjas“, ieškosi šokių pamokų, be galo ryžtingai lavinsiesi kiekvieną dieną, iškęsi, kai būsi atmestas per trupės atranką, kai šoksi trupėse, sulaukusiose blogų kritikos atsiliepimų, niekada nepasiduosi nesėkmei. Tu pats, o ne šokis nuplėšia tau garbę, jei nedarai šių dalykų.

Įtvirtintas tavyje garbės žodis yra tikras sąžinės balsas. Jau ir „dabar aš matau!“, „neįsivaizduoju, ką daryti su savo gyvenimu“ yra sąžinės žodžiai. Šie žodžiai lieka manyje, tai kreipiantis ir įpareigojantis vidinis balsas.

Tavoji šokėjo sąžinė visai neatlieka kritinės funkcijos, ji nėra sulaikanti galia kaip Sokrato daimonas, prabylantis tiktai tam, kad pasakytų „ne“ instinktams. Tavoji menininko sąžinė tikrai nekamuoja tavęs kaltės jausmais. Vietoj to žodžiuose „aš esu šokėjas!“, „aš esu motina“, „aš dar jaunas“ jauti užplūstančią jėgą ir šios jėgos keliamą džiaugsmą. Savigarba – tai kliovimasis šių žodžių jėga. Šiuose žodžiuose esama jaudinančio džiaugsmo pulsavimo ir būsimo džiaugsmo nuojautos. Pasikliauji savo džiaugsmu, nes džiaugsmas ekspansyvus, jis plačiai atsiveria tam, kas yra ir kas nutiks, ir apšviečia jis plačiausiai ir giliausiai.

Žodis, kurį įtvirtini savyje, yra įtvirtintas tavo juslume, tavo nervų schemoje, tavo paros ritmuose, tavo impulsuose, tavo tempe. Jis dingsta iš suvokiančio proto, kuris gali prisipildyti naujų žodžių ir veiksmų planų. Tau jau nebereikia tavo dėmesio reikalaujančių rytinių rūpesčių apsuptyje prisiminti to ištarto savyje žodžio *šokėjas*; instinktyviai vyksti į šokio studiją ir jautiesi neramus ir suvaržytas, jei kas sukliudo išvykti.

Svarba ir taurumas

Kiek tampame artimi kitiems asmenims, gyvūnams, ekologinėms sistemoms, meno kūriniams ar pastatams, tiek išlaviname juslinio ar sąvokinio suvokimo jautrumą, loginį įžvalgumą, supratimo platumą ir gelmę bei gebėjimą atskirti svarbą nuo trivialumo. Visa tai yra supratimas.

Nesama jokio supratimo – jokių dėmesį patraukiančių įžvalgų, numatymo, į tikslą nukreipto mąstymo, priežastinio mąstymo, apskaičiuojančio mąstymo – apskritai jokio mąstymo be gebėjimo atskirti svarbą nuo trivialumo. Jis yra greitosios pagalbos medicinos sesers, automobilių mechaniko, lakūno, naro supratimo dalis. Jis yra kiekvieno praktinio supratimo dalis. Jis taip pat yra dalis ir viso teorinio supratimo, būdingo branduolinės fizikos specialistui, astronomui, mikrobiologui.

Tai nėra valios aktas, siekiantis bet ką, kas nutinka tau ir aplink tave, paversti tau būtinu, priverčiantis įsipareigoti savo paties pasauliui. Tai greičiau dėmesį prikaustanti įžvalga to, kas

svarbu, neatidėliotina ir tučtuojau turi būti padaryta ir pasakyta, kas paverčia garbės žodį būtinu tau pačiam. Transcendentinės šokio svarbos epifanija, sąžalynų platybė, vandenynų didingumas pirma pareikalavo žodžio, ištarusio: „aš būsiu šokėjas“, „aš būsiu eigulys“, „aš būsiu okeanografas“! Būtent šis žodis suteikė man galią atskirti svarbą nuo vilionių – visų tuščių dalykų, apšviestų neoninių šviesų ir televizijos ekranų.

Martinas Heideggeris substancinį daiktų aprašymą pakeitė santykio aprašymu: pasak jo, daiktai neturi „savybių“, t. y. jiems priklausančių bruožų; greičiau jiems būdingas „tinkamumas“ – konkretūs būdai, kuriais jie prisiderina prie kitų aplink juos esančių daiktų arba jiems priešinasi ir prisiderina prie mūsų projektų. Tačiau daiktų ir įvykių didingumas atpažįstamas, kai jie peržengia sąvokų, matuojančių jų tinkamumą mūsų projektams, ribas. Jų dydis, jėga, grožis, nežabota laisvė, kilnumas daro juos nepaklusnius pritaikymams, kuriuos mes galime jiems sugalvoti. „Tai ne tik mediena – tai sekvojų miškas!“ skelbia visišką

neproporcingumą tarp sąvokos, priskiriančios medžius žmogaus reikmėms, ir visos jų tikrovės suvokimo. „Ei, padėkite tą šluotą; tai kolibris įsigavo į svetainę!“ Daiktai ir įvykiai atsiskleidžia kaip taurūs tuomet, kai parodo, kad atsidūręs priešais juos žmogus nėra visų daiktų matas.

Būti apstulbintam šokio, motiniškos vaiko globos ar teršalų iš upių išvalymo svarbos – tai matyti primygtinumą to, kas turi būti sukelta, apsaugota ar išgelbėta, ir sykiu matyti, kad aš esu tas, kuris yra čia ir kuris išgali tai padaryti. Tuomet kilni širdis ir duoda garbės žodį jiems ir sau.

„Aš esu šokėjas“ arba „aš esu motina“: šie žodžiai nustato mano kūno padėtį veikimo lauke ir mano paties padėtį tame kūne. Pasakyti „aš esu šokėjas“ – tai skirti savo kūną ir fizinei kančiai, ir darbui, ir skausmui, ir sužeidimui. Pasakyti „aš esu motina“ – tai skirti savo kūną bemiegėms naktims ir atverti jį ligoms, kurias tavo vaikas „pasigauna“ mokykloje, ir sielvartui, blogesniam už įkalinimą, kai tavo sūnus suimtas. Tarti sau „aš esu gydytojas“ – tai bet

kurią minutę būti pasiruošusiam visiškai ir ilgalaikei savo kūno mobilizacijai ir kasdieniam mirtinų ligų artumui.

O dar daugiau stiprybės reikia sakant: „Tyrinėdamas šimtus miestų ir šalių aš tiriu save!" Dar griežtesnė sąžinė yra to, kuris teigia: „Aš esu tas, kuris rizikuoja viskuo, kas esu, kiekvienoje naujoje šalyje ir kiekviename žygyje!" Tačiau iš tikrųjų būti šokėju – tai būti pabėgusiu jaunuoliu nežinomame kelyje, būti, kaip Martha Graham, pradedančiuoju sulaukus aštuoniasdešimties. Iš tiesų būti motina – tai, kaip Celia de la Serna, būti ištrauktai iš vėžininkų palatos ir įmestai į kalėjimą Buenos Airėse, kad būtum savo sūnaus motina – Ernesto Ché Guevaros motina.

Supratimą gimdantis žodis

Ši jėga, įtvirtinanti savąjį žodį savyje, anot Nietzsche's, gimdo jėgą, kuri reikalinga žmogui, „kad pajėgtų atskirti būtina nuo atsitiktinio, kad ištobulintų priežastinį mąstymą,

užbėgdamas už akių, matytų tolima kaip dabartį, tiksliai nustatytų, kas yra tikslas, o kas priemonė jam pasiekti, kad apskritai išmoktų skaičiuoti ir apskaičiuoti“[25]. Kiek aplink mus yra neatskiriančių, kas jiems svarbu, o kas atsitiktina, nematančių, kokios galimybės yra pasiekiamos, ir netgi nematančių tikslų! Kiek negalvojančių, kurių protai tėra tik substancijos, įrašančios tai, kuo masina ir gundo visa žiniasklaidos programa! Jie patys neįsipareigoja mąstymo sistemoms, aptinkančioms neteisingumo ir sociopatinio elgesio priežastis, aplinkos pablogėjimo priežastis, literatūros ir meno pasiekimų priežastis.

Vadinasi, dėmesį prikaustančios įžvalgos, numatymas, tikslinis mąstymas, apskaičiuojantis mąstymas – apskritai mąstymas – kyla ne susiduriant su dėsningais gamtos vyksmais, pasyviai įrašomais proto. Medžių eilės ir kasdienis virš galvos vykstantis debesų judėjimas, namo kieme čiulbantys paukščiai, kasdieną nueinamas kelias ir į atmintį įsirėžę vietovės orientyrai, uždaviniai, kurių imamasi kiekvieną dieną, pokalbio su pažįstamais būdai, šiuos

dalykus ir ryšius tarp jų turinčios klasifikuoti sąvokos – visa tai užliūliuoja protą, vos berusenantį tolydžiai pasikartojant šiems dalykams; jie nepriverčia jo susimąstyti. Greičiau mąstymas yra kalbos padarinys, mąstymas kyla iš sau skiriamo žodžio – garbės žodžio. Šis žodis pertraukia gamtos tolydumus ir užčiaupia kitų plepalus, kuriuos girdi savyje. Tai galia, kurią pajunti savyje, kai įsitvirtini žodyje, atsistoji ir žengi į priekį šiame žodyje, jausmas, paverčiantis tavo paties prigimtį apibrėžiama, nepalaužiama, patikima, priverčiantis amžinos gamtos kisme ieškoti pasikartojimų, būtinybės, apskaičiuoti formas. Kartą pasakęs „aš būsiu šokėjas“, iš tiesų imu apibrėžti, kas yra mane supantys daiktai, imu suprasti anatomiją, treniruotės, dietos poveikį, įžymių mokytojų ir puikių pavyzdžių poveikį, visos miesto visuomenės grupės veikimą. Savo žodžio besilaikantys vyras ar moteris yra mąstantys. Kaip apgalvotai pasielgė Ernesto Ché Guevara, kai sakydamas „aš esu Amerikos kareivis!“ paliko medicinos mokyklą, kad leistųsi autostopu keliauti per visą žemyną užsidirbdamas

maistui rankų darbu Argentinos plantacijose, nakvodamos fermų lūšnose Čilėje, indėnų kaimeliuose Peru, kalnakasių lūšnose Ekvadore, kalėjimuose Kolumbijoje, raupsuotųjų kolonijose Venesuelos Amazonėje!

Vienatinis ir slaptas žodis

Pasakyti „aš“ – tai atsiskirti nuo kitų, minios, kompanijos, sistemos. Tai reiškia atsiskirti nuo jų praeities ir nuo jų ateities. „O aš manau ...“ „Štai tai aš ketinu daryti..“ Mums gyvenant, kažkaip mumyse randasi supratimas, kad tam tikri veikimo būdai, tam tikri kalbėjimo būdai, tam tikri jausenos būdai tiesiog ne mūsų. Gali būti, kad jis kils ne pajutus tolydžią mūsų gyvenimo tėkmę; greičiau jis gali kilti pajutus jaunystę, mūsų gyvenimų naujumą. Pajusti savo jaunystę – tai pajusti, kad tai, ką turi daryti, neatrandama nei brandžios visuomenės, nei jaunos kultūros vaidmenų pavyzdžiuose, neatrandama tame, ko galima išmokti per pamoką ir pavyzdį. Nesuvaldomas jaunuolis, išmestas

iš mokyklos, keliaujantis autostopu, atsisakantis numarinti savyje poetą ir tapti notaru, supranta įsakmų primygtinumą to, ką *aš turiu daryti* ir *ką aš turiu sakyti*.

Kadangi pasakymas „aš“ – tai įsipareigojimas, sykiu jis yra ir galia atsiskirti nuo buvusios patirties, sumanymo ar įsipareigojimo. „Aš nemačiau to, kas įvyko“. „Aš buvau girtas“. „O, tuomet aš buvau gerokai vyresnis. Dabar aš jaunesnis nei tuomet“. Sykiu tai ir galia atsiskirti nuo savo ateities. „Aš neatsakysiu į savo knygos kritiką, netgi neskaitysiu jos“. „Kitą savaitę aš paliksiu koledžą ir net neįsivaizduoju ką darysiu toliau“.

Pasakyti „aš“ – tai atsiskirti nuo kitų, nuo pokalbio su kitais. „Dabar aš matau“, sakau įpusėjus diskusijai ir galiu toliau kalbėtis, kad įrodyčiau tai, ką aš matau, ir mėginčiau paveikti tolesnę pokalbio dalyvių mąstymo eigą ir sprendimą. Tačiau labiau tikėtina, kad pagrindinis mano įžvalgos rezultatas bus – palikus kitus, apibrėžti mano minčių ir sprendimų ribą. Mano garbės žodis įgyja reikšmę ne iš dialektikos ir naudojamas jis visų pirma ne

kalbiniame žaidime su kitais.[26] Iš tikrųjų tas, kuris sukinėjasi aplink kiekvienam sakydamas „aš būsiu šokėjas", prašo jų leidimo ir paramos, ir yra pagrindo įtarti, kad iš tiesų jis neįtvirtino šių žodžių savo širdyje arba dar neįtvirtino. Esama tokių, kurie niekada niekam to nesakė, tačiau yra valdomi slapto šio žodžio svaigulio. Slaptumas atskiria šį žodį nuo išniekinančių įprastų tauškalų. Sykiu slaptumas išlaiko erdvę, kurioje galima nevaržomai atsiduoti abejonių veikimui, nuodugniai apsvarstyti tai, ką pats sau pasakei, taip pat atsiduoti laisvam vaizduotės žaismui.

Slaptumo sienos suardo mūsų socialinę tapatybę. Tas, kuris savo širdyje ištarė „aš esu šokėjas", nebebus toks pat asmuo tarp savo bendramokslių – būsimų teisininkų – universitete, prieš savo tėvus, kai prašys lankyti privačias pamokas pas garsų mokytoją, kai žais futbolą su savo pusbroliais šeimos susibūrime. Žodžių slaptumas gali veikti išlaikydamas malonius ir nekonfrontacinius santykius su kitais, turinčiais kitokių įsipareigojimų ir kitokių planų sau.

Pasakyti „aš esu šokėjas“ – tai ne primesti sau grammolekulinę ar molekulinę vienovę. Savo širdyje aš esu šokėjas; bet visuma to, kas aš esu – tai vienatinis fragmentiškų pažinimo sistemų, nepilnų informacijos išteklių ir netolydžių paradigmų, nesusikertančių vaizduotės laukų, asmeninių kartotės ciklų ir kintančių ritualų junginys. Vidinės slaptumo sienos išlaiko erdvę, kurioje gali tarpti šalia gana netolydžios, nekoordinuotos, nesusisiekiančios psichinės sistemos.

Kaip aš suprantu, kad įsitikinau esąs šokėjas, kad man lemta būti šokėju? Kaip tai paaiškinu neapeliuodamas į informacijos, kurią apie tai įgijau iš mane supančios aplinkos, tinklą, į perimamus vaidmenų modelius, kuriuos užfiksavau atmintyje, į savo vaikystės fantazijas, į sukauptus apmaudą ir maištą prieš tėvus, į kelius, atvedusius prie paniekos pragmatiniams sprendimams ir užsiėmimams? Tačiau galbūt noriu išlaikyti nekonfrontacinį skirtingų savo paties dalių sambūvį. Galbūt vertinu draugišką santykį su manyje esančiu dionisiškuoju demonu. Galbūt nenoriu skverbtis už tų sienų,

supančių manąjį šokėjo likimą, galbūt pasirenku būti apstulbintas manyje slypinčių pirminių šokio impulsų. Tebūna šis žodis „šokėjas!" atskirtas ir slaptas – šventas [*secret* – *sacred*]. Galbūt trokštu mįslių ir trokštu sumaišties pačiame savyje.

Gerbti kito žodį

Sau duodamas garbės žodis nėra dialektikos terminas; jis nėra atsakas į kito keliamą klausimą ar reikalavimą, o žodis, kuris nebūtinai adresuojamas kam nors pašaliniam. Vis dėlto „aš" iš „aš esu vyras", „aš pats manau..." padaro save suprantamą.

Girdėdami mane sakant „aš sakau, užtikrinu jus...", kiti atsigręžia į instanciją, kuri atsakys už tai, kas buvo pasakyta, kuri gali ir turėtų atsakyti į klausimus ir prieštaravimus, kuriuos jie jai išreiškia. Galia įtvirtinti žodį savyje, įsitvirtinti žodyje padaro tave atsakingą, galintį atsakyti už savo žodį, galintį atsakyti už tai, ką sakai ar darai. Ji įgalina tave žadėti, įsipareigoti kitam.

„Aš tuoj...“, sakau draugui susikrimtęs, į tą žodį „aš“ įdėdamas savo išgales ir ištikimybę. „Aš pasirūpinsiu tavo motina...“ „Aš vykstu su tavimi ieškoti...“ „Aš esu tavo mylimasis ir sakau...“ Kai tik sakau „štai aš“, išstatau savo kūną, statau jį į pavojų, duodu jį kitiems, paaukoju tą kūną.

Kaip pašnekovo žodžiai pasiekia kalbančiojo širdį! Kaip „Ei, žmogau!“, „Ei, bičiuli!“ perveria mano demonstruojamą įvaizdį ir vaidmenį! Galbūt tučtuojau pajusiu, kad prieš mane stovintis ir į mane besikreipiantis žmogus klaidingai įsivaizduoja, kas aš esu ir ką padariau, bet kaip šis žodis „tu“ paliečia tikrąjį mane iškildamas už klaidingo supratimo!

Susidurdamas su priešais mane esančiu žmogišku kūnu, kreipiuosi į kažką, kas pačiame savyje sako „o aš manau...“, „tai, ką aš matau, yra...“. Šis kažkas nėra *alter ego*, nėra tiesiog kita į mane panaši protinga būtybė, gebanti matyti daiktus ir situacijas ir artikuliuotai pranešti apie juos. „Tu“ man yra jėga, galinti neigti, atsisakyti, o galinti ir pritarti, patvirtinti, pašventinti. Tu, į kurį kreipiuosi, yra institucija, kuri kreipiasi į

mane sakydama „leisk tau pasakyti...“, suabejoja manimi, sakančiu „aš eisiu“, kelia reikalavimus šokėjui, kuriuo sakausi esąs, ginčija mano jaunystę, kai sakausi esąs dar jaunas, užklausia mane ir mano situaciją bendrame pasaulyje. Atsakydamas kažkam kaip *tu*, aš kreipiuosi į jį ar ją laukdamas jo ar jos sprendimo.

Tas, į kurį kreipiuosi, atsiskiria nuo požiūrio, kurį turiu apie jį susidaręs, ir nuo mano susikonstruoto jo vaizdinio, ir nuo interpretacijos, kurią išplėtojau iš to, ką jis pasakė. Tas, į kurį kreipiuosi, atsiskiria ir nuo buvusių mano susidūrimų su juo. „Taip, aš sakiau, kad sutvarkysiu namus prieš ateinant socialiniam darbuotojui. Na ir kas?“ „Aš jau nebesu ribota namų šeimininkė, kurią anksčiau pažinojai. “ Jis taip pat atsiskiria ir nuo savo paties ateities. „Kariuomenė jau apšaudo kaimą, ir tu sakai, kad jie sulygins jį su žeme? Ką gi, aš esu gydytojas ir lieku čia rūpintis mirštančiaisiais.“

Mes žvelgiame ir mūsų žvilgsnį patraukia kilnus vyras ar moteris ne vien tam, kad kreiptumėmės į jį, užklaustume ją, darytume jam spaudimą. Mes žvelgiame ir jis ar ji patraukia

mūsų žvilgsnį tam, kad pagerbtume jį ar ją. Atsigręžti į sakantį „o aš manau...“ – tai reikšti jam pagarbą. Štai kodėl žodžiais galima įžeisti.

Tas, į kurį kreipiuosi, taip pat gali atsiskirti nuo jo „aš“ – nuo jo „aš manau...“, „aš tau sakau...“ – kaip ir aš, kalbėdamas su juo, panašiai atsiskiriu nuo to, ką sakau, ir nuo „aš“, kuris sako „aš manau...“, „aš ketinu...“ Mano pašnekovas gali būti nenuoširdus, kaip ir aš galiu būti, jis gali veidmainiauti, gali meluoti. Tam, kuris laikosi savo žodžių, kai sako „leisk tau pasakyti...“, turėsiu atsakyti, kai jis užklausia mane, sakantį „aš eisiu“; to, kuris yra šokėjas, reikalavimus šokėjui, kuriuo sakausi esąs, aš turėsiu pripažinti; tam, kuris niekad neišdavė jaunystės – Ché Guevara keturiasdešimties, Nelsonas Mandela aštuoniasdešimties – ir kuris ginčija ją, kai sakausi esąs dar jaunas, pripažįstu turįs atsakyti.

Garbingas vyras ar moteris nepakęs įžeidimo; jis arba ji savo kūnu, savo gyvenimu stos prieš tą, kuris suabejos jo ar jos garbe. Savuoju kūnu šokių aikštelėje šokėja turės atsakyti į kritikos pašaipas. Savuoju kūnu riaušių apimtose landynėse, o ne argumentais klubuose ir

salonuose gydytojas atsako į rasistų įžeidimus. Tačiau ji ir jis nesiteikia atsakyti tiems, kurie nesilaiko savo žodžio.

Vergiška savimonė

„Štai aš!" „Aš esu šokėjas". „Aš mačiau, aš girdėjau, aš padariau...": „aš" čia iškyla visu savo stiprumu, užima poziciją. Jo garbės žodis tampa instinktyvus, tampa slaptažodžiu, kuris atverkia kelią ir lemtį, nusidriekiančius pirmyn į tolimiausius tolius. Tai nereflektyviausios [*unself-conscious*] išraiškos.

Savimonė vaizduojama kaip vidinis veidrodis, kuriame atsispindi proto vyksmai. Tačiau tai tik metafora. Iš tikrųjų savimonė įgyjama žodžiais, tęsiant vidinį pokalbį: „man įgriso ši paskaita", „pamėginsiu padaryti gerą įspūdį", „išalkau, šis transporto eismas mane nervina", „iš tiesų jaučiuosi įsitempęs", „iš tiesų neturėčiau žiūrėti šio televizinio šlamšto", „norėčiau pradėti studijuoti ir išlaikyti egzaminą". Savimonės kalba – tai intencijų, troškimų ir norų

kalba. Tai nėra stebėjimas dar kažko už viso to, kas būtų tavo „savastis“ [*self*]. Greičiau ji praneša intencijas, troškimus, sunkumus, norus ir nuobodulį ir priskiria juos šiam „aš“. Šis „aš“ – tai kažkas visiškai skirtinga nuo to „aš“, kuris iškyla kaip galia, apibrėžianti ateitį to „aš“, kuris yra garbės žodis.

Pasak Friedricho Nietzsche's, savimonės kalba suformuluojama mąstymo dalis tėra tik „pati paviršutiniškiausia, blogiausia dalis“[27]. Savimonė yra vidinis pokalbis su savimi apie savo reikmes ir poreikius, kuris suformuluoja savastį kaip reikmių ir poreikių gniutulą. Ji liečia tik tai, kas tavyje yra kintama ir paviršutiniška.

Tačiau šis vidinis pokalbis nėra formuluojamas asmeniška kalba. Kaip čia yra, kad tavo paties intencijos, troškimai ir norai artikuliuojami žodžiais, bendra kalba, kurią gali suprasti kiti?[28]

Mums, kaip ir vaikams, nereikia jokių žodžių išreikšti mūsų kūniškų energijų ir gyvumo siautuliui, lydimam verksmo ir juoko. Žodžiai, kurių turėjome išmokti, buvo skirti mūsų reikmėms, alkiui, sunkumams išreikš-

ti – tai žodžiai, kuriuos galėtų suprasti kiti. Mes išmokome formuluoti savo pačių poreikius, alkį, sunkumus bendrais viešosios kalbos žodžiais, kad kiti galėtų juos suprasti ir rūpintis mūsų reikmėmis ir norais. Tai buvo pirminė savimonės forma. Savimonė formuluoja mūsų gyvenimą mums patiems, kaip stokojantį ir priklausomą.

Tas, kuris įsitraukia į šią kalbą, baigia paversdamas savo žodžius tiesa. Išreikšdamas save kaip reikmių ir geismų gniutulą, individas paverčia save vulgariu [*common*] ir priklausomu, parazitiniu. Gyvenama tam, kad būtų įsigyta reikmenų, kuriais galima būtų save pamaitinti, nušviesti ir apsaugoti bei užpildyti laiką ir erdvę. Jaučiama grėsmė visko, kas efemeriška, laikina, fragmentiška, sunkiai suvokiama, visko, kas išvengia godžių įprasto supratimo ir naudingumo pinklių.

O kiti tikrai supranta ir nori išgirsti apie mūsų reikmes ir trūkumus. Mūsų reikmes ir norus kiti suvokia kaip kreipimąsi į juos pačius, priklausomybės nuo jų išraišką, keliaklupsčiavimo pareiškimą, skatinimą pavergti. „Tau

nuobodu? Tu pavargai. Tuomet lipk į lovytę", sako mama, tikėdamasi netrukdomai pasižiūrėti filmą. Per savo reikmes ir trūkumus mes kreipiamės į valią kituose – į valią siekti galios kituose, į valią viešpatauti. „Tu nori ištrūkti iš namų – tu nori motociklo? Tuomet eik susirask darbą."

Jų priekaištai išskiria poelgį ar aplaidumą, kurį jie laiko esant valingą: „Tu galėjai pasielgti kitaip." Priekaištas išskiria mūsų nerūpestingumą, apdairumo stoką, impulsyvumą, bukagalviškumą. Jis taria, kad turėjome pagrindą veikti kitaip – pagrindą, esamą bendruomenės diskurse, kurį mes jau pavertėme pagrindu sau.

Savimonė yra sąmonė, atsigręžusi nuo pasaulio į tai, kas pačiame savyje yra vargana ir trūkstama: ji kritinė ir kalta.

Nepaisant Sokrato ir jo šūkio *Neištirtas gyvenimas nevertas gyventi*, nepaisant Kierkegaardo meilės pakeitimo nesibaigiančiu painių meilės intencijų ir motyvų tyrimu, mes nesižavime ir nepasitikime poelgiais, kurie kyla iš kritinės ir kaltos savimonės. Mes nepasitikime

savo vaikais ar netgi pačia motina, kuri užsiima nepabaigiama savo sąmoningų ir nesąmoningų motyvų psichoanalize. Mes pasitikime širdinga moterimi, kaimiete, džiugiai besišypsančia prie veršiukų, paršelių, vištų, senstančia prostitute, netrokštančia nieko daugiau tik suteikti švelnumo ir meilės, moterimi, senoje kaimo sodyboje stebinčia vaikų žaidimą parke už gatvės ir besirūpinančia savo sena kate.

Pasitikėjimas savo paties žodžiu

Į save įdiegiamą žodį – „aš esu šokėjas", „aš esu nuotykių ieškotojas" – įveda ne kritinė savimonė. Ar jį įdiegia gryna valios jėga? Ar termino „aš" turinys nėra veikiau paliepiantis nei aprašantis?

Netapsi šokėju, jei nepasakysi „aš esu šokėjas"; netapsi nuotykių ieškotoju, jei nepasakysi „aš esu nuotykių ieškotojas". Netapsi šokėju ar nuotykių ieškotoju, jeigu nepasitikėsi tuo, ką sakai, savo širdyje. Valios aktu gali norėti būti

šokėjas; tačiau ne valios aktu priversti save tikėti, kad esi šokėjas.

Ar pasitikėjimas savimi nėra viena iš tų būklių, kurios negali būti sukeltos intencionaliai ar valingai? Leslie Farber nurodė, kad pasitelkęs valią gali prisiversti valgyti, tačiau negali valios aktu prisiversti būti alkanas; gali prisiversti eiti miegoti, tačiau negali prisiversti būti mieguistas; gali tyčia atkakliai ginti savo nuomonę ar bravūriškai elgtis, tačiau negali tyčia sukelti sau drąsos; gali tapti nusižeminęs, tačiau ne nuolankus; gali sukelti pavydą, bet ne geismą; užuojautą, bet ne simpatiją; sveikinti, bet ne žavėtis; skaityti, bet ne suprasti; žinoti, bet ne būti išmintingas. Negali valios aktu prisiversti būti linksmas; negali prisiversti juoktis kutendamas save.

Pasitikėti kažkuo – tai tikėti, kad esi priverstas išlaikyti šį tikėjimą, nes akivaizdu, kad tai teisinga. Garbės žodis, kurį įtvirtini savyje, kuris priverčia tave mąstyti, sykiu paverčia tave įžvalgiu. Ištardamas „aš", paverčiu save esančiu – esančiu daiktams ir įvykiams, kad ir kur ir kaip jie būtų. Pasakyti „aš", pasakyti „štai aš" –

tai aiškiai matyti, kur ir kas čia yra; pasakyti „dabar aš matau“ – tai matyti kažką aiškioje šviesoje, kuri nušviesdama parodo, kas tai yra iš tikrųjų; pasakyti „aš esu šokėjas“ – tai žinoti, kas yra šokis, žinoti, kad šokis tave užvaldo ir savo griežta dinamika suaktyvina tavo nervų ir raumenų veiklą.

Apsigavimas

Tarusi „aš esu šokėja“ ir tuo patikėjusi, ji galėtų tapti šokėja. Ar ji gali apsigauti? Galbūt ji meluoja netgi sau pačiai?

Abejonė priklauso nuo patikimumo, įtikimumo patirties: idant iš tiesų abejotum, reikalingos abejonės priežastys. Jei randasi abejonė, tai todėl, kad aptinku priežastis ir tų priežasčių manyti, kad negaliu būti šokėjas, akivaizdumą. Bijant tiesos galima susilaikyti ir neieškoti tų priežasčių ir to akivaizdumo. Vėliau sakoma, kad buvo apsigauta.

Iš tiesų apsigaunama netyčia. Tai yra, nepriverti savęs tikėti, tačiau tam, kuo tiki, nėra

adekvataus pagrindo tikėti. Gali būti, kad stokojama akivaizdumo, o sykiu stokojama gebėjimo įvertinti akivaizdumą. Kas galėtų būti laikoma aiškiu įrodymu, kad aš niekada nebūsiu šokėjas? Galima nepadaryti logiškos išvados iš savo paties įsitikinimų. Galima selektyviai peržvelgti įrodymą, selektyviai jį pasverti, įvertinti naujas įrodymo dalis skyrium, užuot surinkus jas visas, nepriimti neigiamo įrodymo.

Tačiau ar mes negerbiame garbės žodžio to žmogaus, kuris šiuo žodžiu gyvena, nors ir būdamas visiškai apsigavęs? Ne tik istorikai triūsia mėgindami sugrąžinti visų istorijos pralaimėjusiųjų garbę – Bruto ir Montesumos, Ghandi ir Ché Guevaros. Taip pat ir patys nugalėtojai išniekina, tačiau palaidoja karių kapuose savo kritusius priešus, o savo kovą pralaimėjusius ir atėjusius pasiduoti karininkus priima su visais jų kariniais apdovanojimais.

Iš tiesų apsigavime nėra jokios garbės. Kartą pripažinęs, kad neturi talento, kad nesi šokėjas, kad pats save apgavai, nebegalėsi toliau tęsti. Kartą pripažinęs, kad partijos, už kurią kovojai, vadovas yra korumpuotas, o šios partijos šūkiai

ir programa tebuvo tik melaginga propaganda, nebegalėsi toliau tęsti. Jei toliau kovoji dėl reikalo, kurį žinai pralaimėjęs, taip elgiesi norėdamas pademonstruoti sau ir savo partijos nariams bei tiems, kurie dar negimė, kad dabar laimintis reikalas yra gėdingas.

Fantazijos erdvė

Pagarba – tai dėmesys, atidumas kitam, skaitymasis su kitu. Tai – duoti kitam erdvės gyventi jo paties gyvenimą, vengti brautis į jo erdvę.

Immanuelis Kantas sakė, kad pagarba kitiems žmonėms mumyse kyla remiantis tuo, kad jie tikrai egzistuoja savarankiškai kaip protingi veikėjai. Protingas veikėjas nėra tiesiog tai vienur, tai kitur stumiamas išorinių pagundų bei vidinių nesąmoningų impulsų ar instinktų. Jo neklaidina ir fantazijos. Kituose gerbiame tą juose esantį gebėjimą gyventi pagal tai, ką jie supranta.

O logiški argumentai visur tie patys. Protingas asmuo bet kurioje situacijoje spręstų lygiai taip pat, kaip bet koks kitas protingas asmuo. Iš to išplaukia, kad, pagal Kanto sampratą, iš tiesų

gerbiame universalų protingą gebėjimą, o ne asmenis ir jų individualumą. Čia nebūtų tokio dalyko kaip pagarba individams kaip tokiems.

Savo knygoje „Žvairuojant. Susipažinimas su Jacques'u Lacanu per populiariąją kultūrą"[29] Slavojus Žižekas rašo:

„Kiek tik įmanoma, vengti pažeisti kito fantazijos erdvę, t. y. kiek tik įmanoma, gerbti kito „paskirą absoliutumą", būdą, kuriuo jis visiškai individualiai organizuoja savo reikšmės visatą. <...> Tokia etika nėra nei įsivaizduojama (tai nereiškia mylėti mūsų artimą kaip save pačius, tiek, kiek jis panašus į mus, t. y. tiek, kiek matome jame savo pačių atvaizdą), nei simbolinė (tai nereiškia ir gerbti kitą dėl orumo, kurį jam suteikia simbolinė identifikacija, faktas, kad jis priklauso tai pačiai simbolinei bendrijai kaip ir mes patys, net jei suvokiame šią bendriją plačiausia įmanoma prasme ir išlaikome pagarbą jam kaip „žmogiškai būtybei"). Kitam „asmens" orumą suteikia ne universali simbolinė savybė, o būtent tai, kas jame yra „absoliučiai paskira", jo fantazija, toji jo dalis, kuria, galime būti tikri, niekada nesidalysime. Kanto

terminais sakant: tikrai gerbiame kitą ne dėl universalaus kiekviename iš mūsų esančio moralės dėsnio, o dėl jo kraštutinio „patologinio“ branduolio, dėl absoliučiai individualaus būdo, kuriuo kiekvienas iš mūsų „svajoja savo pasaulį“, struktūruoja savo malonumą. <...> Fantazija kaip „apsimetimas“, slepiantis įtrūkį, nesuderinamumą simbolinėje tvarkoje, yra visad paskira – jos paskirumas absoliutus; ji priešinasi „įtarpinimui“, jos negalima paversti didesnio, universalaus, simbolinio tarpininko dalimi. Todėl pajusti pagarbą kito fantazijai galime tik įgiję kažką panašaus į atstumą savo pačių atžvilgiu, patyrę kraštutinį fantazijos, kaip tokios, atsitiktinumą, suvokę ją kaip būdą, kuriuo kiekvienas, jam savita maniera, slepia savo geismo aklavietę. Fantazijos orumą sudaro pats „iliuzinis“, trapus, bejėgis jos pobūdis.“

Privatus mitas

Įprastoje vartosenoje ir mūsų epistemologijoje fantazijos sąvoka – įsivaizdavimas to, ko

čia nesama – susijungia su suvokimu – regimu materializavimu to, kas čia yra. Tačiau „fantazijos erdve“ Žižekas vadina ne tik plaukiančią vaizdų masę, bet „būdą, kuriuo asmuo visiškai individualiai organizuoja savo reikšmių visatą“.

Mitas yra individualus būdas, kuriuo paskira bendrija organizuoja aplinką paversdama ją reikšmine struktūra. Šamanai ir žiniuonys stengiasi suteikti individams jų pačių kaip bendrijos supratimą, integruoja juos į bendriją dramiškai atkurdami didžiuosius mitinius konfliktus ir pergales savo klientų kūnuose.

Būna, kad tarpusavyje susiduria dvi visuomenės ir du mitai – įsiveržusių arabų islamas ir senasis persų zoroastrizmas; baltoji kunigų ir misionierių mitologija ir senosios afrikietiškos pavergtų tautų Misisipėje, Brazilijoje, Haityje mitologijos. Dvi politinės sistemos, dvi ekonominės sistemos, dvi mitologijos plėšia į priešingas puses žmonių veiklą ir supratimą. Viskas baigiasi ne tik minčių painiava, bet ir fiziniu negebėjimu veikti šiame prieštaravimų lauke.

Kaip tik šioje tarpinėje zonoje, kur dvi kultūros ir mitinės sistemos nepakankamai persikloja, veikia marginalūs lyderiai – kerėtojai, gydytojai maldomis, vudu patarnautojai, krovinių kulto mesijai. Pavergimą ir ištrėmimą iš Afrikos į Braziliją, Haitį ir Misisipę jie interpretuoja žydų pavergimo ir tremties Egipte terminais; katalikų altoriuose pastatytus triumfuojančius baltaodžius šventuosius, šv. Jurgį ir šv. Jokūbą, sutapatina su Ogunu ir Olodumu, afrikietiškais perkūno ir kraujo praliejimo dievais. Tačiau jų uždavinys – ne tik susieti skirtingų mitų universalias kategorijas; jų darbas – sieti universalias mitų kategorijas su konkrečia paskirų žmonių patirtimi. Jie turi duoti galimybę individams įprasminti savo ametropiškus gyvenimus.

Jie dirba panaudodami gabalus, visai kaip teisės mokslas. Žyniai ir patarnautojai dirba „brikoliažo" būdu: įsiterpia į sistemą, panaudoja krikščioniškos mitologijos ir actekų ar jorubų mitologijos dalis, idant turėtų prasmę tai, kas nutinka šiam individui. Jie turi užpildyti spragas; jie išradinėja, dirba apimti įkvėpi-

mo. Jie greitosiomis pagamina ritualus ir sakramentus. Ir šamanams daugeliu atvejų iš tiesų pavyksta grąžinti individams gebėjimą veikti, žiniuonys iš tiesų gydo.

Antropologai praktikai nustatė, kad paprastai šamanai ir žiniuonys savo pačių gyvenimuose buvo patyrę kokių nors krizių. Jie buvo apimti gilių depresijų, tapę keistų ligų aukomis, kentėję nuo fizinio ir nervinio išsekimo. Dabar jie padeda kitiems sutrikusiems žmonėms individualizuodami mitus, kad paaiškintų jų ligas ir sudarytų jų išgydymų diagramą. Ar šamanai ir žiniuonys iš tikrųjų yra neurotikai ir psichotikai, greitosiomis pagaminantys religijas, kurias Sigmundas Freudas vadino kolektyvinėmis neurozėmis? Ar turėtume sakyti, kad neurotikai ir psichotikai savyje turi šamanus, raganius, vudu patarnautojus, ar – kad jie yra šamanai, raganiai, vudu patarnautojai, užsiimantys tik savimi? Jacques'as Lacanas neurotikų ir psichotikų fantazijos sistemas pavadino privačiais mitais.

Tačiau ar ne kiekvienas iš mūsų išplėtojame tokius privačius mitus? Bendra fizinės

dinamikos ir elektromagnetizmo bei fiziologijos, neurologijos, psichologijos ir pragmatinio proto kalba – mūsų kultūros reikšmių sistema – turi būti pritaikoma mūsų pačių aplinkai ir mūsų pačių kūnams, kad mums taptų prasminga tai, kaip veikia ar neveikia mūsų kūnai tose situacijose, kuriose atsiduriame. Siekdami šito, galime pajusti, kad simbolinė sistema turi vidinių įtrūkimų, kitaip sakant, kad ji nevisiškai tinka mūsų pačių aplinkai. Be to, reikšmių sistema, kategorijos yra bendros, o mes esame individai paskirose situacijose. Esama plyšio; kiekvienas turi užpildyti šį plyšį reikšmingais terminais. Simboliai, kuriuos kiekvienas išranda, kad uždengtų plyšį, pasak Žižeko, bus „visada paskiri“.

Geismo aklavietės

Kaip tik to, kas mums atrodo malonumo šaltinis, kas sukelia ir sužadina mūsų geismus, kas suteikia mums pasitenkinimo ir pilnatvės jausmą, stokoja kultūros reikšmių sistema. Būtent

dėl savo pačių kūniškų troškimų ir kūno geidulių mes plėtojame savo fantaziją, savo privatų mitą. Fantazija, pasak Žižeko, yra vidujai susieta su savo paties kūno jusliniais impulsais. Fantazija yra kiekvieno iš mūsų paskiras būdas „svajoti savo pasaulį", „organizuoti savo malonumą".

Tačiau, pasak Žižeko, fantazija yra iliuzinė, trapi ir bejėgė. Fantazija pateikia mums laimės simbolius, bet simbolio prigimtis – būti apibrėžtam savo vietos kontekste. Laimės simbolius, kuriuos pateikia fantazija, apibrėžia jų vieta tolesnių simbolių konsteliacijoje, o kiekvieną iš tų simbolių apibrėžia dar kitų simbolių konsteliacija. Vadinasi, mūsų geismai pasikeičia pereinant nuo vieno objekto prie kito, ir taip be galo.

Immanuelis Kantas teigė, kad mes neturime jokios tikros laimės sąvokos.[30] Galime skelbti abstrakčią jos idėją, tačiau joks mąstytojas nebuvo pajėgus pateikti laimės veikimo formulės. Niekas iš mūsų, siekiančių laimės, iš tikrųjų nežino, iš tikrųjų negali pasakyti, kas ta laimė yra. Lacanas ir Žižekas, išdėstė

tai šitaip: laimės nėra; ji – nesantis geismo objektas. Ji išvengia ir savo sąvokos, visada yra dar toliau nei bet koks simbolinis objektas, ji išvengia mūsų supratimo, yra nepavaizduojama.

Geismas – tai pasitenkinimo geismas; jis gali egzistuoti tik kaip geismas, kuris tikisi būti ar gali būti patenkintas. Geismas toliau laikosi iliuzijos, kad savo fantazijos erdvėje jis žino, ko siekia, ir kad tai, ko siekia, yra pasiekiama.

Tačiau kaip tik šis individo šerdyje esantis iliuzinis, trapus ir bejėgis fantazijos erdvės pobūdis, pasak Žižeko, suteikia individui orumo. Jis yra tai, kas priverčia individą nesitenkinti paprastu poreikių ir norų patenkinimu, nesitenkinti pasitenkinimu.

Anot Kanto, orumas yra tikslas, o ne priemonė kam nors kitam. Anot Žižeko, orumas slypi fantazijos erdvėje, priverčiančioje bet kokią individo padėtį nebūti galutine, būti priemone tolesniam tikslui. Jis yra tai, kas priverčia gyvenimą nebūti vien poreikių patenkinimu. Taigi Žižekas, panašiai kaip ir Kantas, šį orumą apibrėžia tik negatyviai.

Pagarba

Tačiau fantazijos erdvė kitame nusipelno mūsų pagarbos. Pagarba yra dėmesys, atidumas kitam, skaitymasis su kitu. Ji turi vengti pažeisti kito kitybę. Ši kitybė, „ta jo dalis, kuria, galime būti tikri, niekad negalėsime dalytis“, yra ne abstrakčiai atskirta jo tapatybė, o paskira fantazija, organizuojanti jo malonumą, vadinasi, ir jo geismus bei elgesį. Kaip tik tas iliuzinis, trapus ir bejėgis fantazijos pobūdis reikalauja mūsų pagarbos.

Šią sampratą Žižekas paverčia labai radikalia psichoanalizės praktikos kritika:

„Tačiau ar psichoanalizės proceso tikslas kaip tik nėra sukrėsti pamatinę analizuojamojo fantaziją, t. y. sukelti „subjektyvumo skurdą“, dėl kurio subjektas įgyja tam tikrą distanciją savo pamatinės fantazijos, paskutinio savo (simbolinės) tikrovės ramsčio, atžvilgiu? Taigi ar pats psichoanalizės procesas nėra rafinuotas ir dėl to dar žiauresnis metodas pažeminti, išmušti iš po subjekto kojų patį pagrindą, priversti jį patirti visišką niekingumą tų „dieviškų

detalių“, apie kurias kristalizuojasi visas jo malonumas?“[31]

Psichoanalizė stengiasi demaskuoti Danielio Paulio Schreberio[32] įsitikinimą, esą jis tampąs moterimi, kurios užpakaliukui negalįs atsispirti net Dievas, kaip paprasčiausią fantaziją, neturinčią jokio pagrindo tikrovėje. Jos pastanga – priversti jį pripažinti faktą, kad iš tikrųjų jis yra ne mylimas Dievo vaikas, kad iš tikrųjų jis – šio tėvo ir šios motinos vaikas, o ne vargšas pasimetęs našlaitis, kad jis yra kontūzytas kareivis, o ne paukštis. Psichoanalizė – tai pati nepagarba, toliausiai siekiantis, giliausias ir žiauriausias pažeminimas.

O dėl mūsų pagarbos kito fantazijos erdvei turime pripažinti, kad reikšmė, kurią *mes* atrandame pasaulyje, kyla ne tik iš bendros fizinės dinamikos ir elektromagnetizmo, fiziologijos, psichologijos ir pragmatinio proto kalbos, bet ir iš mūsų pačių fantazijos; kad reikšmė, kurią atrandame mūsų kūnuose ir mūsų konkrečioje padėtyje, yra privatus mitas. Šitaip elgtis – tai pripažinti, kad šis mitas veikia, idant paslėptų nuo mūsų negalimybę to, ko geidžiame.

Įgydami tam tikrą nuotolį savo pamatinės fantazijos atžvilgiu, pasak Žižeko, pripažįstame atsitiktinumą to būdo, kuriuo organizuojame savo reikšmės visatą, ir jo nepajėgumą iš tikrųjų įtraukti į ją kitą.

Vadinasi, paradoksaliu būdu tam, kad psichoanalitikas ir kiekvienas mūsų gerbtų kitą, turime sukrėsti savo pačių pamatinės fantazijos pamatus, prisiversti patirti visišką niekingumą tų „dieviškų detalių", apie kurias kristalizuojasi visas mūsų malonumas. Taigi ar pagarbos kitam būdas nėra žiaurus pažeminimo metodas, panaudotas mums patiems?

Keletas laiškų

„Santuoka virto laistymusi pamazgomis [rašė man vyras, kurį kartą sutikau prieš keletą metų] ir aš „išsijungiau" kokiems penkiems mėnesiams – turbūt nervinis išsekimas. Žmona išėjo vakar. Ilgiau jau nebegalėjau pakęsti mušamo vyro gyvenimo. (Priežastis, dėl kurios leidausi mušamas – manyje tūnantys plėšrūs

gyvūnai. Į mano viršutinę kūno dalį, nepaisant šios ligos, <...> gali plūsti ir veržtis siaubinga jėga ir stiprybė, mano žvilgsnis tampa nuožmus. <...> Manyje yra gyvūnai – ir eržilas, ir noragą traukiantis arklys (mano kojos), baltoji gervė, didysis mėlynasis garnys ir daugybė po vandeniu gyvenančių nepritapėlių – kurie pakenčia šiurkštų elgesį dėl meilės. Tačiau be to esama ir kitų. Prieš pusantrų metų paeiliui pademonstravau jai kiekvieną gyvūną. Nemalonu matyti mano rankas, kai manyje prasiveržia nežmoniškumas. Viršutinė plaštakų pusė tampa granitinių telefono laidų eilėmis, pirštai – išriestais ernio nagais. <...>

Nepaisant daugybės per mano gyvenimą patirtų vargų, niekas manęs dar neparklupdė, niekas nesunaikino. Žmonės, regis, stebėjosi tuo. „Kodėl tu toliau tai tęsi?“ „Tavo gyvenimas nevertas, kad jį gyventum.“ Ir taip toliau, ir taip toliau. Nuo pat savo gimimo, tartum tai būtų kiek nors reikšminga, aš beveik nieko nepažinau, išskyrus sunkų darbą ir vargą, kančią ir sielvartą. Būdamas vaikas niekada nebuvau apgaubtas meilės; buvau neapykantos ir

pasipiktinimo objektas. Neturėjau dėl ko kalbėti, kol man nesukako treji ar ketveri metai, kai pasakiau: „Ar galėčiau gauti stiklinę homogenizuoto pieno?“ Iki tol buvau laikomas „atsilikusiu“.

Vaikystę praleidau pelkynuose ir prie upių, tekėjusių į Evergleidsą [Floridoje]. Beveik neidavau namo, nes mano tėvas buvo labai žiaurus, bjaurus girtuoklis, kuris būdavo taip įkaušęs, kad mane užmuštų. Jis buvo patenkintas savo žiaurumu ir mėgavosi nebaudžiamumu, kuriuo buvo patenkintas dar labiau. Nuo septynerių iki septyniolikos metų ištvėriau su juo – jis su 38 milimetrų kalibro „Smith & Wesson“ pistoletu kažkur name (niekada nežinojau kur jis bus kitą kartą); aš su savo sumanumu ir ištverme. Iš namų pabėgau būdamas septyniolikos, taip ir nebaigiau vidurinės mokyklos. <...> Dvejus–trejus paskutinius gyvenimo tėvų namuose metus praleidau užsiiminėdamas kultūrizmu tiek, kad iškėliau 535 svarus (pats svėriau 172 svarus) ir savo vidurinės mokyklos futbolo komandoje laimėjau savo svorio kategorijoje.

Cirkuose dramblį pririša prie arenos virve, nesuprasdami (iš meilės), kad jis turi jėgos ne tik virvę suplėšyti, bet ir visą cirką nuversti. Panašiai ir aš buvau tiek stiprus, kad pripločiau prie sienos savo išsekusį tėvą (pradėdavusį gerti septintą valandą ryto po rytinio sauso dusulio priepuolio už šešių pėdų nuo manęs, o aš valgydavau pusryčius, kuriuos pats sau paruošdavau – jau nuo keturiolikos metų visada pats sau virdavau valgį, skalbdavau ir t. t.), tačiau viskas, ko troškau, buvo jo meilė. O jis stengdavosi mane užmušti. Tik todėl, kad nekentė manęs. Nekentė manęs, nes buvau protingesnis už jį (tai buvo visai nesunku); nes buvau stipresnis ir atletiškesnis už jį (tai buvo visai nesunku), ir t. t.

Sakykime taip, net jeigu kažkas susilpnėjo, nė vienas – turiu omenyje niekas – nedrįsta pyktis su manimi. Buvau toks nuo pirmos klasės. Prie manęs bandė kibti chuliganas (buvau labai gležnas), bet suprato, kad susidūrė su laukiniu, nežmonišku ir nesutramdytu, nepažįstančiu žmonių kovų, nesuvokiančiu, *kodėl* žmonės kovoja, tepažįstančiu vieną būdą ko-

voti – iki mirties, jei būtina. <...> Chuliganas pamatė šį laukiniškumą kylant mano kūne, baugų, bet nuožmų mano žvilgsnį, man nė nesuvokiant mano kūne vykstančių galios pokyčių ir proveržių (man virstant erniu kiekviena iš mano priekinių galūnių pasunkėjo trigubai, o krūtinės ląsta išsiplėtė penkis kartus, mano rankos įgavo tų ilgų plieninių, smailių ernio nagų pavidalą [ak, mylimiausias iš visų mano gyvūnų, mano ernis, mano geradaris ir visų kitų mano gyvūnų gynėjas; jis visad netoliese, visada mus visus gina, toks gražus, nuostabus gyvūnas – jis netgi išryškėja mano smegenėlių magnetinio rezonanso vaizde, kaip tik virš jų]). Taigi kova buvo baigta netgi neprasidėjusi. Nuo to laiko taip būdavo visada. Tik dabar aš nešiojuosi [peilį], dydžio sulig baltojo lokio nagu ir aštrų kaip skustuvas <...>.

Kai buvau paauglys, didžiulė vėžlio patelė pernelyg arti priplaukė pasimaitinti į kokių 3 000 galvakojų orgiją, kurios liudininku man teko būti. Ji buvo labai liūdna, labai pavargusi, jai reikėjo pagalbos. Ji buvo netoli molo, pateko į pavojų ir tai žinojo. Ji leido man, apžergusiam

jos kiautą, vairuoti meiliais mostais, tarprūšiniu vairavimo pavyzdžiu. Mes praplaukėme pro pirmąjį rifą, išsilaisvinome nuo keistuolių ant molo (blokuodavau juos didele žuvimi, rykliais ir barakudomis), praplaukėme šalia antrojo, kur, spėju, ji pasijuto saugi, nes stebėtinu greičiu pasileido tolyn ir gilyn. Ji gyvena manyje, mano liūdesy ir vienatvėje. Buvau giliai jos pagerbtas ir visada ją prisiminsiu <...>.

Mangusta gyvena kiek žemiau mano sprando, dešinėje pusėje. Ūdra – ant mano galvos. Šikšnosparniai varpinėje – kuri yra mano galva, žinoma. <...> Mano kaklas yra karališkoji kobra; mano kojos – žirgai. <...> Kiekviena iš mano kulkšnių buvo suskaldyta daugiau nei septynis šimtus kartų, ir pernai aš klausiau, ar galima būtų jas sutvirtinti smeigtukais ir virbais iš mano kūno, bet specialistai sako, kad jau per vėlu. Todėl aš dažnai griūnu. Vis dėlto nepaprasta yra tai, kad aš kažkaip sugebėjau išmokti triuką, leidžiantį nejausti jokio skausmo – net jei jis parverstų mane dviem savaitėms. Šito negaliu pritaikyti jokiam kitam skausmui savo kūne, kuris, tiesą sakant, yra ne kas kita, kaip

ištisinio skausmo potvyniai ir atoslūgiai. (Medikai apibūdina mano ligą kaip „beribį skausmą", skausmą, skausmingesnį nei paskutinės vėžio stadijos skausmas.)

Aš neišgalvojau nė vieno iš savo gyvūnų. Jie atėjo pas mane, nelaukti, nekviesti; bet dabar labai reikalingi. Jie atėjo pas mane! Vos prieš keletą mėnesių pas mane atėjo naujas gyvūnas. Išgąsdino mane. Mes susipažinome mano transo būsenose; jis priėjo prie manęs rodydamas savo sugebėjimus. Galiausiai jis ėmė manimi pasitikėti ir, man esant transo būsenos, leido tapti juo. Realiame gyvenime visada gerai jį pažinojau. Jis yra didysis mako rūšies ryklys. Sveriantis apie 800 svarų. Galbūt jam prireikė metų, kad galėtų ateiti pas mane, apimtą transo ir sapnuose ir leistų man tapti juo. Paskui vieną naktį, apie antrą valandą, visai netikėtai, kai kenčiau didesnį skausmą nei žmogus galėtų pakelti, jį perėmė ernis, bebaimis žudikas, urgzdamas, sėlindamas, ieškodamas to, kas kelia skausmą zoologijos sodui; tada Bengalijos tigras (naujas, prieš šešis mėnesius mano zoologijos sodą papildęs gyvūnas) užvaldė mane,

blaškydamas kaip skudurinę lėlę. Kokia galia! Kokia nuostabi galia! Mano plaštakos keistai sulenktais pirštais, užriestais nagais, rankos smarkiai kerta, o paskui greitai atsitraukia triskart pakartojusios ratų seriją ties mano krūtine. Tada ernis ir tigras mane užvaldė, ir aš tapau toks galingas, toks *pajėgus* priešintis skausmui, mėgaudamasis galia, negalėdamas atitraukti akių nuo veidrodyje matomo savo kūno, įgyjančio nežmogiškus pavidalus."

Pagarba pernelyg silpnas žodis įvardyti tam, ką jaučiame šiam žmogui – žmogui, kuris jau kelerius metus kenčia vis didėjantį skausmą, sukeliamą nepagydomos degeneruojančios nervinės ligos, žmogui, kuris miršta kęsdamas nenutrūkstamą skausmą – kai šios jo laiškų ištraukos leido mums šiek tiek suvokti tai, ką Žižekas vadino jo fantazijos erdve. Netgi pagarbi baimė – pernelyg silpnas žodis.

Vizijos, intensyvumai

Pernelyg silpnas yra ir Žižeko pateiktas fantazijos erdvės ir jos keliamos pagarbos įvertinimas.

1. *Vizijos*. Žižekas fantazijos erdvę įsivaizduoja kaip privataus mito vietą. Tačiau mitas nėra tiesiog paskiras būdas, kuriuo tam tikra bendrija organizuoja aplinką į reikšminę struktūrą. Jis nėra tik aplinkos žemėlapis, kuriame naudojami konkretesni simboliai nei šiuolaikinėje ekonomikoje, sociologijoje, politikos moksle, istorijoje, biologijoje, fizikoje ir astronomijoje. Mitai yra ir vizijos, regėtojų ir pranašų vizijos. Vizijos nėra tik iš naujo suformuotos sąvokinės konstrukcijos; jos pateikia ryškų regimąjį vaizdą. Dante's, Williamo Blake'o, Jameso Joyce'o vizijos, didžiųjų mitų, „Gilgamešo" ir „Mahabharatos", „Iliados" ir „Nibelungų žiedo" vizijos pateikia perkeisto ir šlovingo pasaulio arba įkaitusių sudeginto pasaulio pelenų vaizdą. Regėtojai ir pranašai tikrai ne vien vaizduoja ir pašventina nusistovėjusią bendrijos ekonomiką ir politiką; jie rodo kitokį pasaulį. Nei Izaijo,

nei Homero, Miltono ar Williamo Blake'o vizijos, nei Simono Bolivaro, Ghandhi ir Nelsono Mandelos vizijos nėra vien egzistuojančios aplinkos pavertimas suprantama.

Šamanai ir žiniuonys tikrai nesiekia tiesiog integruoti sutrikusį žmogų į bendrijos supratimą ir į pačią bendriją; jie pašventina jo atitolimą nuo bendrijos, padaro jo balsą girdimą bendrijai. Kaip jie galėtų būti bendrijos įgaliotiniai, skirti tam, kad žmogų, kuriam sutriko mąstymas ir kuris apimtas fizinės negalios, atvestų į protą ir integruotų į bendrijos veiklą, kai pats šamanas yra eretikas ir apsimetėlis, kai jo vizijos padirbtos greitosiomis, o jis gali užsiimti juodąja magija? Regėtojų ir pranašų vizijos iššaukia, kreipiasi į galias, kurios įprastame visuomenės gyvenime nėra sužadinamos, kurių nesukelia simbolinė visuomenės sistema.

Bet galbūt kiekvieno individo fantazijos gebà paverčia kiekvieną iš mūsų ne tik mitų kūrėju, bet ir regėtoju. „Netrukus jis būsiąs pakeltas pirmuoju klerku: laikas surimtėti, – rašo Gustave'as Flaubert'as, – jau buvo atsisakęs fleitos, pakilių jausmų, įsivaizdavimų, nes juk nėra

tokio buržua, kuris jaunystės įkarštyje bent vieną dieną, bent vieną minutę nebūtų galvojęs, jog sugebėtų patirti neaprėpiamas aistras ir atlikti kilnius žygius. Ir paskutinis pašlemėkas kartais pasvajoja apie sultones; kiekvieno notaro krūtinėje atrasi poeto skeveldrėlių."[33] Tačiau tokiu atveju regėtojas esti kiekviename stipriame ir sveikame asmenyje, jaunystėje, t. y. to asmens įžūlume, smarkume, akiplėšiškume ir bravūroje. Kadangi jaunystėje esama linksmybės, laisvumo ir vaikiško malonumo. Jaunystės nekaltybėje – pasileidimo, nedorumo elemento.

2. *Suintensyvinimas*. Žižekas vaizduoja fantazijas kaip brikoliažą simbolių, įtalpinamų į tos kultūros, kurioje save aptinki, simbolinės sistemos įtrūkius ir nesuderinamumus. Tai reiškia – įsivaizduoti simbolius statiškai, kaip sistemos dalis. Esminę individo šerdyje vykstančią veiklą Žižekas paverčia reikšmės plėtojimo veikla. Tačiau mūsų individualumo nesteigia nepaliaujamas vis platėjančio referentiškumo voratinklio verpimas. Vizijos – regėtojų ir pranašų vizijos, ir jaunimo, ir netgi buržua

jų jaunystėje vizijos – turi būti įsivaizduojamos dinamiškai, savo veikimu suintensyvinančios įvykius, suintensyvinančios mūsų jausmus.

Friedrichas Nietzsche numatė galimybę naujai suvokti vertinamuosius terminus: ne kaip daiktų savybių pavadinimus, ne kaip terminus, funkcionuojančius tam, kad lygintų ir klasifikuotų daiktus, o kaip vidinio jausmo antplūdžių patvirtinimus ir suintensyvinimus.[34] Šūksniuose – „Kaip puikiai jaučiuosi!“, „Koks aš sveikas!“, „Koks gyvas jaučiuosi!“, „Koks aš gražus!“ – šie terminai įgyja prasmę. Sakai „Koks aš sveikas!“, nes tai jauti ir tai sakydamas jautiesi dar sveikesnis. Jaustis sveikam – nereiškia turėti iš esmės negatyvią ne-debilumo, nesirgimo sampratą, kurią sukuriame remdamiesi daktaro, šundaktario ar savo pačių tyrimu, tai reiškia, kad jautiesi apimtas džiaugsmingos energijos. Šūksnis „Koks aš laimingas!“ sugriebia vidinį antplūdį, suintensyvina jį ir priverčia suliepsnoti išorėje.

Ar daugumos mūsų fantazijų paveikslai ir tekstai veikia ne tuo pačiu būdu – ne tik ir ne visada išgalvojant trūkstamas dalis, kurios

paverstų simbolinę mūsų kultūros sistemą mums patiems prasminga, bet patvirtinant, pašventinant ir suintensyvinant mūsų stiprių ir ekstaziškų jausmų antplūdžius? Danielis Paulis Schreberis, pavadindamas savo užpakalį saulės išange, šlovina savąjį jo spinduliuojančio gundymo pojūtį. George'o Bataille'io persekiojantis trečiosios akies vaizdinys, akies, atsiveriančios jo viršugalvyje, kad tiesiogiai žvelgtų į saulę, suintensyvina drąsiausius ir ekstravagantiškiausius jo impulsus.[35] Tai ne terminai ir vaizdiniai, įgyjantys savo prasmę iš konteksto, o vaizdiniai, suintensyvinantys mūsų perteklines jėgas ir suformuojantys uždegančius taškus, kurie nužymi aplink save naujus takus ir naujus kontekstus. O šis žmogus – ką jam reiškia žodis *ernis*! Ne tik laikiną pakaitalą užpildyti plyšiui reikšmių sistemoje; vietoj pragariško žodžio ir urzgimo jis reiškia žodį, kuris sužadintas, įsikūnija išsipūtusioje to žmogaus krūtinės ląstoje, jo plieno smaigų naguose.

3. *Klaidingai identifikuotas tikslas ir šalutinis produktas.* Mūsų širdys nenurims, kol neras ramybės Tavyje, o Viešpatie, rašė šv. Augustinas.

Hegelis rašė, kad gyvūno reikmės ir poreikiai yra riboti ir gali būti patenkinti, tačiau žmonės ilgisi begalybės. Kantas rašė, jog negalime atvaizduoti to, kas būtų laimė, visiškas ir nesibaigiantis visų mūsų troškimų patenkinimas. Žižekas rašo, kad kiekvienas simbolinis objektas, kurį mūsų fantazija pateikia mūsų geismams, tik nurodo į tolesnius objektus ir niekada neduoda mums pasiekti to perteklingo ir siaubingo malonumo skausme priepuolio, kuris yra *jouissance*. Tačiau ar kiekviena fantazija fantazuoja laimę?

Faktiškai jau Aristotelis užsiminė, kad laimė negali būti mūsų veiksmų tikslas, veikiau ji yra šalutinis produktas veiksmų, kurie siekia kitų dalykų – darbų, statinių, institucijų, pergalių, supratimo. Nietzsche paskelbė, kad laimė, įsivaizduojama kaip nuolatinis mūsų reikmių ir poreikių patenkinimas, tėra tik silpnų ir išsekusių žmonių fantazija.

Ar neaišku, kad tuose laiškuose aprašytose mangustos, kobros, tigro, mako rūšies ryklio, ernio fantazijose ant kortos pastatyta ne laukiama laimė, o stiprybė, stiprybė iškęsti savo girtuoklį tėvą, vaikystės chuliganus, jį mušančią žmoną,

stiprybė iškęsti visus skausmo padarinius, kuriuos nesuprantama lemtis skyrė šiam žmogui?

4. *Stiprūs impulsai.* Kokios jėgos kuria fantazijas? Fantazija, pasak Žižeko, yra vidujai susieta su jusliniais mūsų pačių kūno impulsais. Kaip tik savo kūniškų potraukių ir kūno geismų atžvilgiu mes labiausiai išplėtojame savo fantaziją, savo privatų mitą. Tačiau ar šias emocijas skatina vidinio tuštumo ir silpnumo bei pažeidžiamumo pojūtis?

Faktiškai mūsų stipriausi jusliniai impulsai kyla iš gyvenimo stiprybės. Malonumas ir skausmas yra pasyvūs, reaktyvūs jausmai, silpnos galios. Stiprūs, aktyvūs impulsai yra juokas ir ašaros, palaiminimas ir prakeiksmas. Sistemoje, kur viskas veikia, gyvenimo stiprybė aktyviai suieško tai, kas nuostabu, nevykę, nefunkcionalu bei absurdiška, ir palaimina visa tai juoko protrūkiu. Gyvenimo stiprybė suranda žuvusio didvyrio, nuo oro užterštumo kritusio kolibrio kūną ir pagerbia juos savo širdgėla ir ašaromis.

Ar nematome fantazijose, kurias šis žmogus išplėtojo, stiprių impulsų nepaisyti visų

nelaimių smūgių, juoktis pro ašaras iš likimo? Jo fantazijos erdvės figūros – ernis ir tigras – sustiprina skausmo, kuris užeina antrą valandą nakties, ataką ir suintensyvina jo stiprybę bei tos stiprybės jausmą. Tiek, kad jis pajėgė atsispirti skausmui bei mėgautis galia tai daryti ir susižavėjęs stebėti, kaip jo kūnas virsta siaubingais pavidalais.

5. *Pagarba: anapus pagarbos.* Pagarbą kelia pojūtis kito, kaip būtybės, kuri teigia save savo juoke ir ašarose, savo palaiminimuose ir prakeiksme. Ši pagarba yra veikiau atidumas, pagaunantis erdvės, kurioje prasitęsia kito emocijos, vaizdą. Streikuojančiųjų pašaipos susidūrus su fabriko savininko grasinimais, našlės širdgėla – tai drąsa ir stiprybė, kuri sukelia sielvartą – vaiko susijaudinimas dėl šuniuko nusipelno mūsų pagarbos. Į spąstus patekusio jaguaro kančia, jauno erelio džiūgavimas rengiantis skrydžiui, vilko jauniklių žaismingumas nusipelno mūsų pagarbos.

Ir šis žmogus – jo ernio įniršis, neįbauginamumas ir žudikiškumas, jo tigro urzgimas, jo didžiojo mėlynojo garnio budrumas, jo sakalo

keleivio vaiduokliškas plevenimas, jo didžiojo jūros vėžlio patelės liūdesys ir vienatvė – kokios vandenyno audros yra šios emocijos – nusipelnančios daugiau nei mūsų pagarbos, daugiau nei mūsų pagarbios baimės.

Mat pagarba, kai gerbti reiškia duoti kitam erdvės gyventi jo paties gyvenimą, vengti įsibrauti į jo erdvę, tėra tik negatyvus gestas. Gauti šiuos laiškus – tai būti susirūpinusiam, sukrėstam, kenčiančiam. Atsakyti į juos – tai įsibrauti į jo fantazijos erdvę. Kam? Kad paviršutiniškai ir pigiai paguostume? Atsitrauktume iš siaubo? Padarytume keletą nereikšmingų ir menkinančių gestų? Rūpintis kitu, gerbti jį – reiškia skaitytis su juo, tam tikru mastu pajungti mūsų elgesį jam. Tai reiškia atsiverti jam – leisti jam mus sužeisti, įskaudinti, nuskriausti. Traktuoti kitą pagarbiai – tai atverti mūsų rimtą tikslą jo juoko pliūpsniui, išstatyti mūsų linksmybę jo sielvarto tamsai, leisti jam laiminti mūsų sumišimą ir kančią, atverti save jo prakeiksmo bangų smūgiams. Žiūrėti į kitą pagarbiai mums reiškia varginti, kankinti, užgauti, sužeisti jį ir būti jo sužeistam.

Pastabos

Pratarmė

1 Vygandas Aleksandravičius, „Pokalbis su Alphonso Lingiu", Baltos lankos, 2003, Nr. 17, p. 42–43. (Čia ir toliau vertėjos pastabos, jei nenurodyta kitaip.)

2 Žr. Alphonso Lingis, „Asmens tapatumas", vertė Vygandas Aleksandravičius, *Problemos*, 2002, Nr. 61.

3 Alphonso Lingis, *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, vertė Mėta Žukaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 36.

4 Ten pat, p. 38.

5 Alphonso Lingis, *Pavojingos emocijos*, vertė Ieva Skaržinskaitė, Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2002, p. 23.

6 Alphonso Lingis, *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, p. 10.

7 Alphonso Lingis, *Pavojingos emocijos*, p. 33.

8 Ten pat, p. 61–62.

9 Ten pat, p. 82.

10 Vygandas Aleksandravičius, „Pokalbis su Alphonso Lingiu", p. 44.

11 Ten pat.

12 Ten pat.

13 Alphonso Lingis, „Asmens tapatumas", p. 11. Vertimas kiek pakeistas.

Nepažinus protas

14 Apie tai, kaip Jozuės kariuomenė užima Jerichą, rašoma *Jozuės knygoje*: „VIEŠPATS Jozuei tarė: „Štai atiduosiu į tavo rankas Jerichą, jo karalių ir užgrūdintus vyrus. Težygiuoja aplink miestą visi jūsų kariškiai, apeidami aplinkui miestą vieną kartą. Taip darykite per šešias dienas. Septyni kunigai, eidami pirma Skrynios, teneša septynis avino rago trimitus. O septintą dieną, kunigams pučiant ragus, apeisite aplink miestą septynis kartus. Nuaidėjus ilgam rago garsui, – kai tik išgirsite tą rago balsą, – visi žmonės suriks galingu šauksmu. Tada miesto sienų mūrai staiga sugrius, žmonės veršis pirmyn, kiekvienas iš savo vietos" (Jozuės knyga, 6: 1-5, ir toliau iki 6: 27). Jericho sienos griuvimo diena minima nisano mėnesio 28 dieną. Simbolinė šios minimos dienos prasmė – nepasitikėjimo sienos tarp žydų tautos ir Dievo sugriuvimas.

15 *Aš-šahada* (arab.) – nuo veiksm. *šahida* – „liudyti", šiuo žodžiu išreiškiamas musulmonų tikėjimo vienu Dievu ir Mahometu kaip pranašu išpažinimas.

16 Liusi vardu pavadinti moteriškos lyties australopiteko (*Australophitecus afarensis*) griaučiai. Juos 1974 m. surado amerikiečių antropologas Donaldas Johansonas. Manoma, kad Liusi gyveno apytikriai prieš 3,2 mln. metų. Australopitekai laikomi tarpine grandimi tarp žmogbeždžionių ir dabartinių žmonių.

Pasitikėjimas

17 Stephenas Hawkingas – šiuo metu vienas įtakingiausių ir žinomiausių fizikų teoretikų. „Juodosioms skylėms" aprašyti jis pasitelkė termodinamikos dėsnius, teigė, esą „juodosios skylės" garuoja dėl reiškinio, pavadinto „Hawkingo spinduliavimu".

18 Šis romanas yra išverstas į lietuvių kalbą: Maugham, William, Somerset, *Aistrų našta*, vertė Ona Katinskaitė-Doveikienė, Vilnius: Alma littera, 2007.

Ką mes, kiekvienas iš mūsų, turime pasakyti

19 Gilles Deleuze and Félix Guattari, *A Thousand Plateaus*, trans. Brian Massumi, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987, p. 75–77. (Aut. past.)

20 Oscar Lewis, *The Children of Sanchez*, New York: Penguin Books, 1961. (Aut. past.)

21 Michel Foucault, *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*, vertė Marius Daškus, Vilnius: Baltos lankos, 1998.

22 Nathalie Sarraute, *Portrait of Man Unknown*, trans. Maria Jolas, New York: George Braziller, 1958. (Aut. past.)

23 Deleuze and Guattari, *A Thousand Plateaus*, p. 107. (Aut. past.)

Garbės žodis

24 „Kaitiklis“ arba „šifteris“ – Romano Jakobsono įvestas terminas, reiškiantis kalbines priemones, apibūdinančias pranešimą pagal tai, koks yra jo santykis su kalbos aktu ir jo dalyviais (R. Jakobson, *Forma ir prasmė. Lingvistiniai svarstymai*). „Aš“ nusakomas kaip tuščias šifteris, nes tai nėra sąvoka, jo neįmanoma pakeisti universalia išraiška (pvz., „dabar kalbantis asmuo“), ir kiekvieną kartą pavartotas jis turi vis naują reikšmę bei nurodo konkretų subjektą. Vienintelė jo funkcija – susieti sakinį su kalbėjimo įvykio subjektu.

25 Friedrich Nietzsche, *Apie moralės genealogiją*, vertė A. Tekorius, Vilnius: Pradai, 1996, p. 66.

26 *„Kaip geriausia žadėti.* Kai duodamas pažadas, jis yra ne žodis, kuris žada, o tai, kas lieka juo nepasakyta. Išties žodžiai pažadą silpnina, nes ima, naudoja jėgą, kuri yra tos žadančios jėgos dalis. Tad paduokite vienas kitam ranką ir pridėkite pirštą prie lūpų – taip geriausiai pažadėsite.“ Friedrich Nietzsche, *Ryto žara*, vertė A. Tekorius, Vilnius: Alma littera, 2005, p. 201.

[27] Friedrich Nietzsche, *Linksmasis mokslas*, vertė A. Tekorius, Vilnius: Pradai, 1995, p. 257.

[28] Ten pat.

Fantazijos erdvė

[29] Slavoj Žižek, *Looking Awry, An Introduction to Jacques Lacan through Popular Culture*, Cambridge Mass: MIT Press, 1992, p. 156–157. (Aut. past.)

[30] Immanuel Kant, *Die Metaphysik der Sitten, I. Metaphysische Anfangsgrunde der Rechtslehre, Gesammelte Schriften*, Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Bd. VI, Berlin: G. Reimer, 1914, S. 246; Immanuel Kant, *The Metaphysical Elements of Justice*, trans. John Ladd, Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1965, p. 52–53. (Aut. past.)

[31] S. Žižek, *Looking Awry*, p. 156. (Aut. past.)

[32] Gerbiamas ir sėkminga praktika besivertęs vokiečių kilmės teisėjas, kuriam 42 metų buvo diagnozuota ankstyvoji silpnaprotystė. Jis pats aprašė savo ligos periodus knygoje „Nervų liga sergančiojo atminai" (*Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken*). Ši knyga sulaukė daugybės teoretikų – Freudo, Deleuze'o ir Guattari, Lacano, Mortono Schatzmano – interpretacijų.

[33] Gustave Flaubert, *Ponia Bovari*, vertė Juozas Urbšys, Vilnius: Žaltvykslė, 2007, p. 269 (vertimas kiek pakeistas).

[34] Žr. Alphonso Lingis, *Nieko bendra neturinčiųjų žmonių bendrija*, vertė Mėta Žukaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, 3 skyrius „Veidai, stabai, fetišai".

[35] Georges Bataille, *Visions of Excess*, trans. Allan Stoekl, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985, p. 79–90. (Aut. past.)

UAB „Baltų lankų“ leidyba
Kęstučio g. 10, LT-08116 Vilnius
www.baltoslankos.lt

Spausdino Spaudos namai „ARX Baltica"
Veiverių g. 142 b, Kaunas
www.arxbaltica.lt

Tiražas 1 000 egz.

Alphonso Lingis – lietuvių kilmės filosofas, Pensilvanijos universiteto filosofijos profesorius, į lietuvių kalbą išverstų knygų *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija* (1997), *Pavojingos emocijos* (2002) bei keliolikos veikalų anglų kalba, tarp jų *The Imperative* (1998), *Trust* (2004), *Body Transformations* (2005), *The First Person Singular* (2007), *Violence and Splendor* (2008) autorius. Pasaulyje jis taip pat žinomas ir kaip puikus prancūzų filosofų Maurice'o Merleau-Ponty ir Emmanuelio Levino knygų vertėjas į anglų kalbą. Alphonso Lingis savo tekstuose mintis išsako paprastai, įdomiai interpretuoja pamatinius filosofijos veikalus, aprašo skirtingų kultūrų patirtis.

Knygą *Bendra kalba, paskiri balsai* sudaro tekstai, parašyti remiantis 2003 metais Vilniuje skaitytų paskaitų ciklu. Paskaitose svarstomi pasitikėjimo, pagarbos, tarpasmeninės komunikacijos ir kiti aktualūs naujosios praktinės filosofijos klausimai.

ISBN 978-9955-23-329-9

www.baltoslankos.lt